

TÜRKİYE'DEKİ RUS DİJİTAL MEDYA VE BİLGİ EKOSİSTEMİ

H. Akın Ünver | EDAM, Oxford CTGA & Kadir Has Üniversitesi

TÜRKİYE'DEKİ RUS DİJİTAL MEDYA VE BİLGİ EKOSİSTEMİ

H. Akın Ünver | EDAM, Oxford CTGA & Kadir Has Üniversitesi

GİRİŞ

Son yıllarda, Rusların dezenformasyon ve uydurma haberler de dahil olmak üzere dijital bilgi faaliyetleri ve seçimlere karışmaları, uluslararası haberler ve akademik araştırma organlarında ön plana çıkar hale geldi. Basit bir Google Trends sorgusu, 'fake news', yani 'uydurma haberler' ifadesinin Ekim 2016'yla birlikte küresel ana akım kullanıma girdiğini ve Kasım'daki ABD Başkanlık Seçiminin hemen ardından zirve yaptığını gösteriyor. Bu tarihten beri dezenformasyon kavramı Rusya'nın Batı'daki dijital bilgi faaliyetleriyle eş anlamlı hale gelmiş olup, birtakım deneysel araştırma projesi bilgi savaşlarının seçimlere ve politik tutumlara olan etkisine odaklanmıştır.

Rusya'nın Batı demokrasilerindeki medya ekosistemi, bilgi ve dezenformasyon dinamikleri de dahil olmak üzere detaylı olarak belgelidir¹. Bu odaklanma büyük oranda seçimlere yapılan karışmalara, uydurma haberlere ve troller ve botlar gibi etkileri sık sık gerçek hayatta hissedilen dijital bozucu unsurlara yönelik farkındalığın artmasından kaynaklanıyor. Siber savaş gibi diğer dijital münakaşa yöntemlerinin yanı

sıra, Rusya'nın bilgi faaliyetleri yalnızca ülkenin resmi iletişim politikasıyla sınırlı kalmıyor. Bu stratejiler Rusya'nın askeri doktrininin bir parçası olup, bunlardan konuyla en çok ilgili olanı Rusya Federasyonu 2010 Askeri Doktrini'dir. Bu doktrin, ülkenin batı sınırlarındaki gerginliklerin "yatıştırılmaları için tırmandırılmalarını"² amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda söz konusu belge 'hibrit savaş' yönteminin izlenmesini tavsiye etmiştir. Bu ifade, geleneksel askeri girişimleri desteklemek adına kullanılan, izi sürülemez ve genelde şiddet içermeyen araç ve metotları tanımlayan kapsayıcı bir tabirdir. 2010 doktrini, "savaş ve barış halleri arasındaki hatların belirginliğini yitirdiği" saptamasını yapan ve "savaşlar artık ilan edilmiyor ve başladıktan sonra da alışılagelmedik bir şablonda ilerliyor" diye ekleyen 2013 Gerasimov Doktrini tarafından da desteklenmiştir³. Hibrit savaş bir Rus icadı olmadığı gibi, Rusya askeri girişimleri desteklemek için askeri olmayan tedbirler alan ilk devlet de değil. 2010 doktrini daha ziyade USCENTCOM'un 2006 yılındaki İsrail-Hizbullah Savaşı'na yönelik analizinde ortaya attığı 'hibrit savaş' teriminin bir ikrarı niteliğindeydi.⁴ Geleneksel ve geleneksel olmayan

Bu araştırma, "Türkiye ve Rusya: Bağlam ve Beklentiler" projesi kapsamında, ABD merkezli Chrest Vakfı tarafından sağlanan fonlarla gerçekleştirilmiştir.

¹ Hunt Allcott and Matthew Gentzkow, "Social Media and Fake News in the 2016 Election," Working Paper (National Bureau of Economic Research, January 2017), <https://doi.org/10.3386/w23089>; Meital Balmas, "When Fake News Becomes Real: Combined Exposure to Multiple News Sources and Political Attitudes of Inefficacy, Alienation, and Cynicism," Communication Research 41, no. 3 (April 1, 2014): 430–54, <https://doi.org/10.1177/0093650212453600>; Michael C. Dorf and Sidney Tarrow, "Stings and Scams: 'Fake News,' the First Amendment, and the New Activist Journalism," SSRN Scholarly Paper (Rochester, NY: Social Science Research Network, January 26, 2017), <https://papers.ssrn.com/abstract=2906444>; David M. J. Lazer et al., "The Science of Fake News," Science 359, no. 6380 (March 9, 2018): 1094–96, <https://doi.org/10.1126/science.aao2998>.

² "Text of Newly-Approved Russian Military Doctrine," Carnegie Endowment for International Peace, February 5, 2010, <https://carnegieendowment.org/2010/02/05/text-of-newly-approved-russian-military-doctrine-pub-40266>.

³ Henry Foy, "Valery Gerasimov, the General with a Doctrine for Russia," Financial Times, September 15, 2017, <https://www.ft.com/content/7e14a438-989b-11e7-a652-cde3f882dd7b>.

⁴ Matt M. Matthews, "We Were Caught Unprepared: The 2006 Hezbollah-Israeli War" (Fort Leavenworth, Kansas: US Army Combined Arms Center, 2007), <https://www.armyupress.army.mil/Portals/7/combat-studies-institute/csi-books/we-were-caught-unprepared.pdf>.

taktiklerin kullanımı ve iletişim teknolojilerindeki yeni atılımlar savaş alanını genişletti ve tarafları dijital boşlukta yer alan fikirler, resimler ve görüntülerin oluşturduğu geniş bir spektrumda savaşmaya zorladı. Timothy Thomas'a göre Rus üst komutası 2006 USCENTCOM raporundan hayli etkilenmiş ve bu analiz Moskova'ya yeni iletişim teknolojilerinin stratejik düşünceyle birleştirilmesi konusunda yeni bir düşünme biçimine geçiş yapmaya itmişti: *"yurtiçindeki ve yurtdışındaki vatandaşların gönüllerini ve zihinlerini kazanmak için havada ve medyada gerçek bir bilişsel savaş başlamıştı"*⁵.

İnternet birçok açıdan bir güç sahası haline geldi; toprak, su ve hava gibi. Ocak 2019'da dünyadaki İnternet erişimi %51'e ulaştı. Bu, dünyanın yarısından fazlasının İnternet kullandığı ve dijital şekilde birbirlerine bağlı olduğu anlamına geliyor⁶. Çoğu büyük ülke, küresel bağlantısallığın kaçınılmazlığını öngörerek kendilerini dijital alanda stratejik olarak daha iyi konumlandırabilmek adına şimdiden uzun vadeli stratejiler geliştirmiş durumda. Diğer devlet aktörlerine dijital ortama uyum sağlama açısından iki büyük uyarı ikazı oldu. Bunlardan ilki 2010-2012 arasında Orta Doğu ve Kuzey Afrika başkentlerini sallayan Arap Baharı, ikincisi ise aynı etkiyi Batı'da yaratan İşgal hareketinden etkilenen ya da bu hareketle ilişkili olan diğer hareketler idi⁷. Her iki hareket de sosyal medya platformlarının devlet gözetimi ve baskısını alt etme ve atlatma kapasitesine sahip olduğunu ortaya koydu. Sosyal medya işte bu dönemde dönüşüm geçirmeye başladı. Facebook'un 'Yerler' uygulaması aracılığıyla çalışan ve politik önem taşıyan coğrafi etiketleme uygulamasını Ağustos 2010'da devreye sokmasının ardından Instagram Ekim 2010'da faaliyete girdi. Facebook Nisan 2012'de Instagram'ı, Şubat 2014'te de WhatsApp'ı satın alarak kendisini sosyal medyanın en ağır topu haline getirdi. Eş zamanlı olarak Twit-

ter, Arap Baharı ve İşgal hareketlerinin organize olmak ve mesaj yaymak için Twitter'ı kullanmasıyla politik iletişim açısından Facebook'tan daha önemli bir alternatif olarak ortaya çıktı⁸. Twitter'ın kamuya açık, 140 karakterli platform yapısı ve hızlı medya yükleme sistemi; acil durumlar, protestolar ve iç savaşlardaki kritik bilgi akışları için ana mekan haline gelmesini sağladı. Suriye İç Savaşı, Ukrayna'daki çatışma ve IŞİD'e karşı yürütülen savaş Twitter'ın ana acil durum sosyal medya platformu olarak öne çıkmasına katkı sağladı⁹.

Hem NATO Stratejik Konsepti¹⁰ hem de 2010 Rusya Askeri Doktrini¹¹ "hedefleri doğrultusunda aynı anda, uyarlanabilir şekilde geleneksel ve geleneksel olmayan yolları kullanabilen" düşmanlara dair tehlikenin altını çizmiştir. Bu yollar NATO'nun ve Rusya'nın askeri dökümanlarında büyük ölçüde benzerlik göstermektedir: Nükleerin yaygınlaşması, terörizm, siber suçlar ve siber savaş, organize suçlar ve uyuşturucu, silah ve insan kaçakçılığındaki rolleri, göç, etnik ve dini çatışmalar, kaynak kıtlığı ve küreselleşmeden kaynaklanan nüfus çatışmaları. Dökümanlar aynı zamanda dijital ortama yeni bir politik rekabet sahası olarak vurgu yapmıştır. NATO buna ek olarak dezenformasyon ve medya manipülasyon çabalarına karşı birleşik bir ortaklık stratejisi geliştirme amacıyla 2011'de bir 'Hibrit Tehlikelere Karşılık Verme' deneyi gerçekleştirmiştir. Bundan daha sonra katılımcı ülkelerin konuya olan ilgi ve bağlılıkları arasındaki farklar sebebiyle vazgeçilmiştir¹². Moskova ise yeni bilgi devriminin belirsizliklerini, sosyal medyanın hibrit yapısını ve karmaşık ayrıntılarının daha sonra anılacağı isimle 'eşik altı savaş stratejisi'ni desteklemek amacıyla kullanılabileceğini benimsemiş açılarından NATO'ya kıyasla daha çabuk davranmıştır.

Eşik altı savaş stratejisi, genel 'hibrit savaş' ifadesinin bir alt

⁵ Timothy Thomas, "Russia's 21st Century Information War: Working to Undermine and Destabilize Populations" (Riga: NATO STRATCOM, 2015), <https://www.stratcomcoe.org/timothy-thomas-russias-21st-century-information-war-working-undermine-and-destabilize-populations>.

⁶ Abdi Latif Dahir, "Half the World's Population Used the Internet in 2018 - ITU — Quartz Africa," Quartz, December 11, 2018, <https://qz.com/africa/1490997/more-than-half-of-worlds-population-using-the-internet-in-2018/>.

⁷ Philip N. Howard et al., "Opening Closed Regimes: What Was the Role of Social Media During the Arab Spring?," SSRN Scholarly Paper (Rochester, NY: Social Science Research Network, 2011), <https://papers.ssrn.com/abstract=2595096>.

⁸ Alexandra Segerberg and W. Lance Bennett, "Social Media and the Organization of Collective Action: Using Twitter to Explore the Ecologies of Two Climate Change Protests," *The Communication Review* 14, no. 3 (July 1, 2011): 197-215, <https://doi.org/10.1080/10714421.2011.597250>; W. Lance Bennett and Alexandra Segerberg, "Digital Media and the Personalization of Collective Action," *Information, Communication & Society* 14, no. 6 (September 1, 2011): 770-99, <https://doi.org/10.1080/1369118X.2011.579141>.

⁹ Markus Rohde et al., "Out of Syria: Mobile Media in Use at the Time of Civil War," *International Journal of Human-Computer Interaction* 32, no. 7 (July 2, 2016): 515-31, <https://doi.org/10.1080/10447318.2016.1177300>.

¹⁰ Metnin tamamı için: http://www.act.nato.int/images/stories/events/2010/20100826_bi-sc_cht.pdf

¹¹ Metnin tamamının İngilizce tercümesi için: https://carnegieendowment.org/files/2010russia_military_doctrine.pdf

¹² Michael Aaronson et al., "NATO Countering the Hybrid Threat," *PRISM* 2, no. 4 (2011): 111-24.

kolu olup, NATO 5. Maddesi yükümlülüklerinin devreye girmesine ya da bir NATO ülkesinin doğrudan askeri karşılık vermesine neden olmayacak şekilde çatışma ve mücadele faaliyetlerinin yürütülmesini amaçlamaktadır¹³. Bu strateji, Sovyetlerin son dönemlerinde benimsediği ve Batı ülkelerindeki kurum ve ajansları saptırmak, dikkatlerini dağıtmak ve yanlış yönlendirmek için bilişim ve politik çerçeveleme mekanizmalarından oluşan bir kombinasyon kullanan 'aktif tedbirler' stratejisini geliştirmektedir¹⁴. Eski KGB Yabancı Karşı Casusluk Direktörü Oleg Kalugin tarafından belirtildiği üzere 'aktif tedbirler', uygulayıcı ajanslar ya da figürler arasında birkaç katmanlı bir boşluk yaratarak faaliyetin izlerinin Moskova'ya kadar sürülmesini engellemek üstüne kuruluydu¹⁵. On yıllar içerisinde yinelenmeye devam edildikten sonra 'aktif tedbirler stratejisi' modern formuna, yani Rusya'nın NATO ülkelerindeki hibrit savaş faaliyetlerinin şiddet içermeyen ve engelleyici taktiklerini bütünüyle ifade eden eşik altı savaşa evrildi.

Fakat eşik altı savaşı icat eden Rusya değildi. Bu strateji, Amerika'nın kendisi için elverişsiz bir karşılaşmadaki güç dengesini değiştirmek adına daha elverişli bir mücadele sahasında yeni bir karşılaşma ortaya çıkartmaya dayalı 'dengeleme stratejisi'ne Rusya tarafından verilen cevap niteliğindedir¹⁶. Amerika'nın ilk dengeleme stratejisi 1950'lerin

başlarında Sovyetler Birliği'nin geleneksel kuvvetlere fazla para harcamadan, nükleer yoluyla alıkonmasına yönelik olarak ilan edilmişti. İkinci dengeleme stratejisi 1975-1989 arasındaki dönemde ABD'nin, NATO'nun Doğu Avrupa'da geleneksel kuvvetler açısından dezavantajlı bir konumda oluşunu maskeleyerek amacıyla Varşova Paktı'nı teknoloji ile caydırmayı denemesiydi. Son olarak, Rusya'nın an itibarıyla doğrudan karşı koyduğu üçüncü dengeleme stratejisi 2014'te, ABD'nin Rusya ve Çin tarafından geliştirilen erişime kapalı bölge tutma (A2-AD) sistemlerine karşı imkanlarını destekleme amacıyla duyurulmuştu¹⁷. Bu, Amerika'nın Doğu Avrupa, özellikle de Rusya sınırındaki bölgelerde sahip olduğu bilişim üstünlüğünü korumak adına siber gözetim, istihbarat, dijital medya ve gizlilik platformlarını geliştirmesi anlamını taşıyordu. Rusya'ya göre bu tür Amerika kökenli tedbirler, eski Sovyet ülkelerindeki etnik ve dini çatlakları hedef alarak Rusya yanlısı hükümet ve liderlerin güçlerini kaybetmelerini sağlamayı amaçlıyordu¹⁸. Aynı şekilde Rusya'nın eşik altı stratejisi de ABD'nin dengeleme stratejilerinin bir yansıması niteliğinde. Rusya dijital medya ve bilişim araçlarını kullanarak NATO'nun teknolojik ve askeri gücünü dengelemeyi ve NATO ülkelerinin içlerinde ve çevrelerinde, geleneksel savunma mekanizmalarının devreye girmesinden kaçınarak yarılmalara sebep olmayı amaçlıyor¹⁹.

¹³ Alexander Lanoszka, "Russian Hybrid Warfare and Extended Deterrence in Eastern Europe," *International Affairs* 92, no. 1 (January 1, 2016): 175–95, <https://doi.org/10.1111/1468-2346.12509>.

¹⁴ Steve Abrams, "Beyond Propaganda: Soviet Active Measures in Putin's Russia," *Connections* 15, no. 1 (2016): 5–31.

¹⁵ Evan Osnos, David Remnick, and Joshua Yaffa, "Trump, Putin, and the New Cold War," February 24, 2017, <https://www.newyorker.com/magazine/2017/03/06/trump-putin-and-the-new-cold-war>.

¹⁶ Daniel Fiott, "Europe and the Pentagon's Third Offset Strategy," *The RUSI Journal* 161, no. 1 (January 2, 2016): 26–31, <https://doi.org/10.1080/03071847.2016.1152118>.

¹⁷ Luis Simón, "The 'Third' US Offset Strategy and Europe's 'Anti-Access' Challenge," *Journal of Strategic Studies* 39, no. 3 (April 15, 2016): 417–45, <https://doi.org/10.1080/01402390.2016.1163260>.

¹⁸ Daniel Fiott, "A Revolution Too Far? US Defence Innovation, Europe and NATO's Military-Technological Gap," *Journal of Strategic Studies* 40, no. 3 (April 16, 2017): 417–37, <https://doi.org/10.1080/01402390.2016.1176565>.

¹⁹ Bettina Renz, "Russia and 'hybrid Warfare,'" *Contemporary Politics* 22, no. 3 (July 2, 2016): 283–300, <https://doi.org/10.1080/13569775.2016.1201316>; Sascha Dov Bachmann and Hakan Gunneriusson, "Russia's Hybrid Warfare in the East: The Integral Nature of the Information Sphere," SSRN Scholarly Paper (Rochester, NY: Social Science Research Network, October 7, 2015), <https://papers.ssrn.com/abstract=2670527>.

Önemli Dezenformasyon Vakaları ve Batı'daki Karşı Önlemler

Rusya'nın Batı'ya karışmasıyla ilgili en büyük ithamlar 2016 ABD Başkanlık Seçimi sonrasında ortaya çıktı. ABD Ulusal Güvenlik Bakanlığı (DHS) ve Ulusal İstihbarat Direktörlüğü (ODNI), Rusya Başbakanı Vladimir Putin'in seçimi Donald Trump'ın kazanma ihtimalini arttırmaya yönelik geniş çaplı ve yüksek seviyeli bir 'etkileme kampanyası' yapılması emrini bizzat verdiğini belirtti²⁰. ABD güvenlik ajanslarına göre bu, Demokrat Parti Ulusal Komitesi sunucularıyla Hillary Clinton'ın kampanya direktörü²¹ John Podesta'nın hesabının Rusya askeri istihbaratı (GRU) liderliğindeki bir girişim sonucu hacklenmesi ile gerçekleştirildi. Daha sonra Ocak 2017'de ABD Ulusal İstihbarat Direktörü James Clapper verdiği tanık ifadesinde Rusya'nın koordineli, devlet tarafından yönetilen ve internet tabanlı haber ve sosyal medya platformlarına yayılan bir 'uydurma haber kampanyası'na da giriştiğini iddia etti. Tüm bu gelişmeler, Mayıs 2017'den beri ABD Adalet Bakanlığı Özel Danışmanı Robert Mueller tarafından yürütülmekte olan ve Rusya ile Rusya yanlısı ağların 2016 seçiminde ne derece rol oynadığını araştıran meşhur 'Mueller soruşturması'na sebebiyet verdi²². Soruşturmanın büyük bir alt başlığı da Rusya'nın ABD'deki dijital medya faaliyetleri içinde hackleme gibi doğrudan saldırıların ötesine geçenlerin ne seviyede olduğuyla alakalı.

2018'in Aralık ayının ortasında, Rusya'nın dezenformasyon faaliyetlerinin ABD seçimlerindeki ölçülebilir etkisini araştıran iki deneysel araştırma ABD Senato İstihbarat Komitesi'ne sunuldu²³. Bu raporlardan Oxford İnternet Enstitüsü'nün (OII) Sayısal Propaganda Projesi tarafından yapılanı Rusya İnternet Araştırma Ajansı'nın (IRA), ABD kamuoyunu hedeflenen manipülasyon doğrultusunda politik anlamda kutuplaşmış çıkar gruplarına bölmeye yönelik dezenformasyon, bot ve troll kullanımının ne derecede olduğunu ortaya koyuyor²⁴. Rapor spesifik olarak Rusya'nın girişimlerinin Amerikalı sağ

seçmenlerin sosyal, ırksal ve dini gerginlik ve korkularını nasıl belirleyip kamçılıdığını ve bu gerginlik ve şikayetleri seçimde Trump'ı desteklemelerini sağlayacak şekilde kanallandırmak adına nasıl hatalı ve uydurma içerik aktarımı yaptığını aktarıyor. Rapora göre bu hedefli dezenformasyon çabası yalnızca Donald Trump'ın zaferine ciddi bir katkı yapmakla kalmayıp, Başkanlığının tartışmalı karar aşamalarında dijital popülaritesini desteklemeye de devam etti.

Araştırmacının bakış açısından ilginç olan ise Rusya'nın ABD'deki dezenformasyon ekosistemini tespit edip ayrıntılarıyla açıklamanın çok kolay oluşu. OII raporu Rusya yanlısı ya da Rus kökenli içeriklerin (beğeniler, paylaşımlar, retweetler, yorumlar) %99'unun IRA tarafından kontrol edilen ve "Being Patriotic" (Yurtsever Olmak), "Heart of Texas" (Teksas'ın Kalbi), "Blacktivist" (Siyah Aktivist), "Army of Jesus" (İsa'nın Ordusu) gibi isimler taşıyan 20 Twitter ve Facebook hesabından çıktığını gözler önüne seriyor. Bu hesapların büyük çoğunluğu Russia Today, Sputnik ve RIA Novosti gibi aleni şekilde Rus kökenli haber sitelerinden link paylaşımları yapmakta olup, bu durum web alanı takibini geniş bir veri kümesi içerisinde Rusya yanlısı bir ağın saptanması açısından en yaygın analitik araçlardan biri haline getiriyor. Başka bir deyişle Rusya ABD'deki dijital etkileme faaliyetlerini gizlemek için çok da büyük bir çaba sarf etmemiş olup, bu hesapların birçoğu Amerikan bilgi ekosisteminde farklı isimlerle varlıklarını sürdürmekte ve aşırı sağ bilgi ağlarında fikirlerini paylaşmaya devam etmektedir. Bu faktörler analitik açıdan ABD'yi Rusya'nın dezenformasyon faaliyetlerini araştırmak için en kolay vakalardan biri haline getiriyor keza etkileme ağları ve içerikleri halen açıkta olmayı sürdürüyor ve ufak bir örneklem ile ortaya çıkartılabiliyor. Araştırmacının bakış açısından daha da ilginç olan ise Rusya'nın dezenformasyon faaliyetlerinin Mueller soruşturması sonrası daha da pişkin,

²⁰ Karen Yourish and Troy Griggs, "8 U.S. Intelligence Groups Blame Russia for Meddling, but Trump Keeps Clouding the Picture," The New York Times, July 16, 2018, sec. U.S., <https://www.nytimes.com/interactive/2018/07/16/us/elections/russian-interference-statements-comments.html>, <https://www.nytimes.com/interactive/2018/07/16/us/elections/russian-interference-statements-comments.html>.

²¹ Avid E. Sanger and Charlie Savage, "U.S. Says Russia Directed Hacks to Influence Elections," The New York Times, December 21, 2017, sec. U.S., <https://www.nytimes.com/2016/10/08/us/politics/us-formally-accuses-russia-of-stealing-dnc-emails.html>.

²² Jason Breslow, "All The Criminal Charges To Emerge So Far From Robert Mueller's Investigation," NPR.org, December 9, 2018, <https://www.npr.org/2018/12/09/643444815/all-the-criminal-charges-to-emerge-so-far-from-robert-muellers-investigation>.

²³ Scott Shane, "Five Takeaways From New Reports on Russia's Social Media Operations," The New York Times, December 18, 2018, sec. U.S., <https://www.nytimes.com/2018/12/17/us/politics/takeaways-russia-social-media-operations.html>.

²⁴ Philip N. Howard et al., "The IRA and Political Polarization in the United States, 2012-2018," Computational Propaganda Research Project (Oxford, UK: Oxford Internet Institute, December 2018), <https://comprop.oii.ox.ac.uk/research/ira-political-polarization/>.

direkt ve tespit edilebilir hale gelmesi ve bunun tespiti ve ağların detaylı olarak açıklanışını çok daha kolay hale getirmiş olması²⁵. Bu araştırma raporunun da ortaya koyacağı üzere bu durum, Türkiye’de gözlemlediğimiz durumun 180 derece tersi niteliğindedir. Türkiye’deki Rusya yanlısı bilgi ağının tanımlanması zor, içe dönük ve büyük oranda hareketsiz oluşu, benzer bilgi faaliyetlerinin ne seviyede yürütüldüğünün açıklanması adına yapılan araştırmaları zorlaştırmaktadır.

Rusya’nın bilgi faaliyetlerinin ABD’deki etkisini ve başarısını göz önünde bulunduran birçok analist dikkatlerini Rusya bağlantılı şahıs ya da ağların seçimlerde ya da tartışmalı politik meselelerde rol oynayıp oynamadığını tespit etmek için diğer NATO ülkelerine çevirmiştir. Rus bilgi faaliyetlerinin izleri bazı Avrupa ülkelerinde diğerlerine göre daha belirgin olup, iki büyük dalga halinde ortaya çıkmıştır²⁶. 1991-2004 arasındaki ilk dalga daha çok eski Sovyet devletleri ve Soğuk Savaş sınır devletlerinde Moskova yanlısı politik adayların desteklenmesi ve toplumsal tartışmaların Kremlin için daha makbul bir hale sokulmasına konsantre olmuştur²⁷. Way (2015)’de gösterildiği üzere Rus karşıtı aday demokrat olduğunda Rusya dijital medya kanallarında daha otoriter mesaj ve bilgileri, Rus karşıtı aday otoriter olduğunda ise çoğulculuk, değişim ve demokrasiyi savunan mesajları öne çıkartmıştır²⁸. İlk dalga aynı zamanda genel anlamda düşük bir başarı göstermiştir. Rus bilgi faaliyetlerinin ikinci dalgası ise 2014’te, ABD’nin Kasım 2014’te Üçüncü Dengeleme Stratejisi’ni açıklamasının hemen ardından başlamış olup

günümüzde de devam etmektedir. İkinci dalga kilit NATO ülkelerini iki öncelikli hedefle doğrudan hedef almıştır; a) NATO’nun Rusya ve etrafındaki etnik ve dini ayrıştırma stratejilerine Batı ülkelerini bilgi savaşı yoluyla, 5. Madde’yi devreye sokmayacak şekilde seçim bağlamında ve sosyal olarak ayrıştırarak karşılık vermek ve b) kutuplaştırma faaliyetlerinin etkisini azami seviyeye çıkartmak için yükselişteki aşırı sağ ve sol popülizm dalgalarından yararlanmak²⁹. İlk dalgaya kıyasla ikinci dalga, NATO ülkelerinin kolektif savunma mekanizmalarını ve stratejik bütünlüğünü etkisiz kılma hedefi bakımından çok daha başarılı olmuştur. Rusya 2014’ten itibaren Avrupa ülkelerinde kutuplaşmayı kamçılayan ve siyasi partilerden ziyade politik sistemin kendisine dair eleştiriler yapan siyasi partiler ve hareketleri özel olarak hedef seçmiştir³⁰.

Kremlin Rusya’da Front National ile ortaklık kurmuş ve Emmanuel Macron’un kampanya ekibinin verilerini hacklemek ve sızdırmak da dahil olmak üzere bazı tasdik edilebilir dijital savaş girişimlerinde bulunmuştur³¹. Birleşik Krallık’ta Rusya yanlısı hesaplar Brexit referandumunda önemli bir rol oynamış, oyların ‘Ayrılma’ kampanyasına yönelmesi için siber saldırılar, dijital dezenformasyon kampanyaları ve hedefli politik reklamlar yapmıştır³². Rusya Almanya’da Avrupa Birliği yanlısı siyasi partiler ve kampanyalara karşı e-dolandırıcılık saldırıları yapmış, bunlardan birinde 2015 yılında Almanya Federal Meclisi’ni hackleyerek 16 gigabyte büyüklüğünde e-mail çalmıştır (fakat bu e-mailler sızdırılmamıştır)³³. Benzer dijital dezenformasyon, e-dolandırıcılık ve kampanya hack-

²⁵ Jane Mayer, “How Russia Helped Swing the Election for Trump,” The New Yorker, September 24, 2018, <https://www.newyorker.com/magazine/2018/10/01/how-russia-helped-to-swing-the-election-for-trump>.

²⁶ Naja Bentzen, “Foreign Influence Operations in the EU - Think Tank” (Brussels: European Parliament, 2018), http://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI%282018%29625123.

²⁷ Charlotte Wagnsson and Maria Hellman, “Normative Power Europe Caving In? EU under Pressure of Russian Information Warfare,” JCMS: Journal of Common Market Studies 56, no. 5 (2018): 1161–77, <https://doi.org/10.1111/jcms.12726>.

²⁸ Lucan A. Way, “The Limits of Autocracy Promotion: The Case of Russia in the ‘near Abroad,’” European Journal of Political Research 54, no. 4 (2015): 691–706, <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12092>.

²⁹ Peter Pomerantsev, “Authoritarianism Goes Global (II): The Kremlin’s Information War,” Journal of Democracy 26, no. 4 (October 19, 2015): 40–50, <https://doi.org/10.1353/jod.2015.0074>.

³⁰ Alina Polyakova, “Strange Bedfellows: Putin and Europe’s Far Right,” World Affairs 177, no. 3 (2014): 36–40.

³¹ Alex Hern, “Macron Hackers Linked to Russian-Affiliated Group behind US Attack,” The Guardian, May 8, 2017, sec. World news, <https://www.theguardian.com/world/2017/may/08/macron-hackers-linked-to-russian-affiliated-group-behind-us-attack>.

³² Patrick Wintour, “Russian Bid to Influence Brexit Vote Detailed in New US Senate Report,” The Guardian, January 10, 2018, sec. World news, <https://www.theguardian.com/world/2018/jan/10/russian-influence-brexit-vote-detailed-us-senate-report>.

³³ Paul Carrel and Andrea Shalal, “Germany Says Its Government Computers Secure after ‘Isolated’ Hack,” Reuters, February 28, 2018, <https://www.reuters.com/article/us-germany-cyber-russia-idUSKCN1GC2HZ>.

leme vakaları İtalya³⁴, Hollanda³⁵ ve İsveç³⁶'te de belgelenmiştir. Aralık 2018'e gelindiğinde Avrupa Birliği, Rusya'nın 2019 yılında Avrupa'da yapılacak yaklaşan seçimlere (Avrupa Parlamentosu seçimi de dahil) karışma girişimlerine önlem niteliğinde, geç kalmış bir 'Dezenformasyona Karşı Savaş' ilanında bulunmuştur³⁷. Avrupa çapında bulunulması önerilen girişimler arasında uydurma ya da manipüle edilmiş dijital içeriklerin tespit edilmesi, izole edilmesi ve kaldırılmasına yönelik bir hızlı uyarı sisteminin kurulması, önemli olaylar sırasındaki dezenformasyonla mücadele bağlamında 'ciddileşmek' için Twitter, Facebook, YouTube, Instagram gibi ana sosyal medya platformlarıyla yeni bir 'dijital sözleşme' yapılması ve dezenformasyon girişimlerinin gerçek zamanlı olarak tespit edilmesi için yerel doğrulayıcılardan oluşan bir Avrupa bilgi doğrulama ağı kurulması bulunmaktadır. Ulusal seviyede ülkeler dış bilgi faaliyetleriyle mücadele etmek için büyük oranda birbirine benzeyen stratejiler geliştirmeye başlamıştır.

Fransa 2017'deki seçimler öncesi istihbarat ajanslarını seferber etti. Fransa Ulusal Siber Güvenlik Ajansı (ANSSI), başlangıç düzeyinde bir DDoS (Dağıtık Hizmet Aksatma) tanıtımı da içeren bir siber güvenlik el kitabı hazırlayıp, tüm siyasi partilere devam niteliğinde brifingler verdi³⁸. Carnegie Uluslararası Barışa Destek Kurumu'na göre Marine Le Pen'in liderliğini yaptığı Front National bu brifinglere katılmayan tek partiydi³⁹. Bu strateji başarıya ulaştı; keza 2017 Fransa seçimleri Rusya'nın en iyi belgelenen başarısız seçime karışma girişimlerinden biri oldu. Hackleneceklerini tahmin eden Emmanuel Macron kampanya ekibi, dijital dezenformasyon konusunda uzman bir bilişim teknolojileri ekibi tutarak Rusya'ya

kendi silahlarıyla vuracak bir dijital dosya depolama sistemi kurdu. Bu sistem bilinçli olarak Rusya'nın hackleriyle ulaşmış olabileceği 'gerçek' belgelerin değerini düşürecek sahne kampanya belgeleri uyduruyordu. Macron'un ekibi aynı zamanda üç bilişim teknolojileri avukatı tuttu ve hepsini seçim sırasındaki dezenformasyon kampanyalarının farklı hususlarını ele alacak şekilde görevlendirdi. Le Monde seçim günü öncesi haber sitelerinin bir listesini yayınladı ve siteleri güvenilirliklerine göre sıraladı⁴⁰. Bunun yanında Fransa'daki 30 medya kuruluşu Google'la ortaklık kurarak CrossCheck isimli, ağ tabanlı bir bilgi doğrulama inisiyatifi hazırladı. Fransa, Rusya'nın dijital bilgi faaliyetlerinden doğan hasarı asgari düzeye indirmek için tam olarak ulusal, partiler arası, kapsayıcı ve kurumsallaşmış bir yapıyı devreye sokarak Rusya'nın kendi işlerine karışma çabalarının başarısız olmasını sağladı. Fransa Rus hackerlar karşısında aynı zamanda özerk, vatandaşlar tarafından yönlendirilen bilgi doğrulama girişimleri ile stratejik olarak konuşlandırılmış, bilinçli dezenformasyondan oluşan hibrit bir strateji de kullandı.

Birleşik Krallık halihazırda Brexit Referandumu sürecinde Rusya'nın dezenformasyon girişimlerinden zarar gördüğü için şu anki stratejileri bu hatalardan ders çıkartılmasına yönelik bir yapıya sahip. Tıpkı Fransa gibi Birleşik Krallık'ın Ulusal Siber Güvenlik Merkezi (NCSC) de siyasi partileri bir araya getirerek onlara dijital bilgi sistemlerinin hassas noktaları ve ağlarını e-dolandırıcılık saldırılarına karşı nasıl koruyabilecekleri hakkında brifing veriyor⁴¹. NCSC aynı zamanda siber güvenlik, dezenformasyon ve dijital sızıntı meselelerindeki daha ileri seviye konular hakkında politikacılara yönelik teknik el kitapları da yayınladı⁴². Birleşik Krallık'ta oy verme

³⁴ Stephanie Kirchaessner, "Russia Suspected over Hacking Attack on Italian Foreign Ministry," The Guardian, February 10, 2017, sec. World news, <https://www.theguardian.com/world/2017/feb/10/russia-suspected-over-hacking-attack-on-italian-foreign-ministry>.

³⁵ Patrick Wintour and Andrew Roth, "Russia Summons Dutch Ambassador over Hacking Revelations," The Guardian, October 8, 2018, sec. World news, <https://www.theguardian.com/world/2018/oct/08/russia-summons-dutch-ambassador-over-hacking-revelations>.

³⁶ Erik Brattberg and Tim Maurer, "How Sweden Is Preparing for Russia to Hack Its Election," May 31, 2018, sec. World, <https://www.bbc.com/news/world-44070469>.

³⁷ Daniel Boffey, "EU Raises Funds to Fight 'Disinformation War' with Russia," The Guardian, December 5, 2018, sec. World news, <https://www.theguardian.com/world/2018/dec/05/eu-disinformation-war-russia-fake-news>.

³⁸ Heather A. Conley and Jean-Baptiste Jeangène Wilmer, "Successfully Countering Russian Electoral Interference," CSIS Briefs (Washington DC: Center for Strategic and International Studies, June 21, 2018), <https://www.csis.org/analysis/successfully-countering-russian-electoral-interference>.

³⁹ Erik Brattberg and Tim Maurer, "Russian Election Interference: Europe's Counter to Fake News and Cyber Attacks" (Washington DC: Carnegie Endowment for International Peace, May 23, 2018), <https://carnegieendowment.org/2018/05/23/russian-election-interference-europe-s-counter-to-fake-news-and-cyber-attacks-pub-76435>.

⁴⁰ Laura Daniels, "How Russia Hacked the French Election," POLITICO, April 23, 2017, <https://www.politico.eu/article/france-election-2017-russia-hacked-cyberattacks/>.

⁴¹ Oscar Williams, "Russia Is Targeting UK Infrastructure through Supply Chains, NCSC Warns," New Statesman, April 6, 2018, <https://tech.newstatesman.com/business/russia-uk-critical-infrastructure>.

⁴² "UK Political Parties Warned of Russian Hacking Threat: Report," Reuters, March 12, 2017, <https://www.reuters.com/article/us-britain-russia-cybercrime-idUSKBN16J0OE>.

işlemi elektronik oylama olmaması ve oylamanın ilçe seviyesinde organize edilmesinin gerekmesi sebebiyle kompleks olduğundan, Birleşik Krallık'ın seçimlere doğrudan dijital yolla karışılmasına karşı bağışıklığının nispeten daha güçlü olduğu söylenebilir. Birleşik Krallık doğrudan bir hacklemeden ziyade dijital dezenformasyon ve düşünce manipülasyonu girişimlerine maruz kalmaya aday. Thomas Rid'in ABD Senatosu'ndaki duruşmasının gözler önüne serdiği üzere Rusya ve Çin'in Brexit oylaması sırasındaki hackleme ve dezenformasyon faaliyetleri bir adayı desteklemekten ziyade mülteci problemi, göç ve Londra ile Brüksel arasındaki politik güç dengesiyle alakalı ayrışmalar ve kutuplaşmaları güçlendirmeyi amaçlıyordu⁴³. Tıpkı ABD'de olduğu gibi Birleşik Krallık'ta da Rusya kaynaklı dezenformasyonu tespit edip ayrıntılarıyla açıklamak kolay olmuştur. Edinburgh Üniversitesi'nden araştırmacılar 3000 tür özgün içeriğin Rusya İnternet Araştırma Ajansı kökenli olduğunu ve Rusya yanlısı ağlar tarafından spesifik olarak Brexit referandumuyla alakalı materyal paylaşmak üzere 150.000 özgün hesabın yaratıldığını ortaya çıkarmıştır⁴⁴. Bu hesaplar daha çok NATO karşıtı ve AB karşıtı içerik paylaşımı yaparken, milliyetçi ve soyutlanmacı içeriklerle Birleşik Krallık'ın aşırı sağcı kesimini hedef almıştır.

Almanya ise Federal Meclis ağı, Maliye Bakanlığı dijital hesapları, Dışişleri Bakanlığı kayıtları ve Hıristiyan Demokrat Parti (CDU) altyapısı gibi farklı hassas noktalardan hedef alınmıştır. Almanya tıpkı Fransa gibi büyük oranda GRU'nun

bir siber uzantısı olan APT28 hacker ekibi tarafından, buna ek olarak dikkatle hazırlanmış ve yönlendirilmiş dezenformasyon girişimleriyle hedef alınmıştır⁴⁵. Göçmenler ve göçmenlerle alakalı şiddet olaylarını içeren dezenformasyon girişimleri Almanya'da aşırı sağ dijital çevrelerde popüler hale gelmiştir. Bunlardan belki de en iyi bilineni 'Lisa' hikayesidir⁴⁶. Göç ve entegrasyona yönelik Rus kökenli dezenformasyon kampanyaları, 'Lisa hikayesi'nin bir dezenformasyon vakası olduğunun ortaya çıkmasından sonra dahi Almanya'nın aşırı sağ kesimlerindeki popülerliklerini korumaktadır⁴⁷. Almanya'daki politik taraflar bu tip girişimlere karşı kendilerini savunabilmek adına Eylül 2017'deki seçim öncesi bir partiler arası anlaşma yaparak birbirlerinin sızan politik verilerini kullanmayacaklarını ve internetteki politik mesajlarının yayılımı ve angajmanını kuvvetlendirmeye yönelik Twitter botu kullanımını ciddi oranda kısıtlayacaklarını taahhüt ettiler⁴⁸. Facebook siyasi partilerin dijital altyapı sistemlerinin güvenliğinin sağlanması konusunda ve seçmenler ile ulusal bilgi kontrol inisiyatiflerinin yardımıyla dijital dezenformasyonla hızlı şekilde baş edilmesi konusunda eğitilmesine katkıda bulundu⁴⁹. Alman yerel istihbarat ajansı BfV ve Federal Bilgi Güvenliği Ofisi BSI, siyasi partilerin bazı hassas noktalara ilişkin eğitiminde aktif rol oynadılar⁵⁰. Hatta BSI tüm partilere siber güvenlik hizmetlerini dahi sundu⁵¹. Fransa gibi Almanya da kendisini dezenformasyona karşı savunabilmek için vatan-dışlar tarafından yönlendirilen, özerk bir bilgi doğrulama ağı oluşturdu.

⁴³ Thomas Rid, "Disinformation: A Primer in Russian Active Measures and Influence Campaigns," Pub. L. No. 33017, § Select Committee on Intelligence (2017).

⁴⁴ Robert Booth et al., "Russia Used Hundreds of Fake Accounts to Tweet about Brexit, Data Shows," The Guardian, November 14, 2017, sec. World news, <https://www.theguardian.com/world/2017/nov/14/how-400-russia-run-fake-accounts-posted-bogus-brexit-tweets>.

⁴⁵ Carrel and Shalal, "Germany Says Its Government Computers Secure after 'Isolated' Hack."

⁴⁶ "The 'Lisa Case': Germany as a Target of Russian Disinformation," NATO, 2016, <http://www.nato.int/docu/review/2016/Also-in-2016/lisa-case-germany-target-russian-disinformation/EN/index.htm>.

⁴⁷ Constanze Stelzenmüller, "The Impact of Russian Interference on Germany's 2017 Elections," Brookings (blog), June 28, 2017, <https://www.brookings.edu/testimonies/the-impact-of-russian-interference-on-germanys-2017-elections/>.

⁴⁸ Michael Schwartz, "German Election Mystery: Why No Russian Meddling?," The New York Times, January 20, 2018, sec. World, <https://www.nytimes.com/2017/09/21/world/europe/german-election-russia.html>.

⁴⁹ Sara Germano, "Facebook, Germany to Collaborate Against Election Interference," Wall Street Journal, January 20, 2019, sec. Business, <https://www.wsj.com/articles/facebook-germany-to-collaborate-against-election-interference-11548004995>.

⁵⁰ Sumi Somaskanda, "The Cyber Threat To Germany's Elections Is Very Real," The Atlantic, September 20, 2017, <https://www.theatlantic.com/international/archive/2017/09/germany-merkel-putin-elections-cyber-hacking/540162/>.

⁵¹ "German Cyber Defense Blends Military and Commerce," Deutsche Welle, 09 2018, <https://www.dw.com/en/german-cyber-defense-blends-military-and-commerce/a-45636325>.

Türkiye'deki Rusya Yanlısı Bilgi Ekosisteminin Haritası

Rusya'nın Batı'nın en güçlü ülkelerinden bazılarında böylesine doğrudan ve kolay saptanabilir şekilde karıştığını gören araştırmacılar son zamanlarda Rusya kökenli dezenformasyon faaliyetlerinin dünyanın diğer ülkelerindeki politik tartışmaları nasıl etkilediğini incelemeye başladı. Türkiye doğal bir vaka çalışması niteliğinde. Sonuçta Türkiye Soğuk Savaş'ta tampon ülke olmuş, Batı ve Doğu güvenlik ekosistemlerinin kesişme noktasında yer alan ve Irak, Suriye ve Ukrayna olmak üzere üç büyük iç savaşın bitişiğinde olan bir ülke. Türkiye uzun zamandır stratejik anlamda önem arz eden bir ülke olup Balkanlar, Kafkaslar, Orta Doğu ve Kuzey Afrika gibi üzerinde politik anlaşmazlık olan bölgelerin en problemlilerinden bazılarında bitişik konumda bulunuyor. Uluslararası Telekomünikasyon Birliği'ne (ITU) göre nüfusun %70'inin internete erişimi var⁵² ve Birleşik Krallık merkezli medya analiz şirketi WeAreSocial'a göre Türkiye en çok sosyal medya kullanılan ülkeler arasında yer alıyor⁵³. Kısıtlamalara rağmen Türkiye internette politik bilgilerin tartışılması ve yayılması konusunda en aktif ülkelerden biri olmayı sürdürüyor⁵⁴ ve sosyal medyayı politik iletişim amacıyla kullanma konusunda da en aktif ülkeler arasında yer alıyor⁵⁵. Buna rağmen Türkiye dezenformasyon, bot kullanımı ve siber saldırılar konularında en hassas ülkelerden biri⁵⁶. Bu yüzden dezenformasyonun politikaya olan etkisini araştırmak için ideal bir ülke varsa Türkiye bu tanıma hayli yakın.

Bununla birlikte Türkiye halihazırda yüksek seviyede uydurma haber kirliliğine sahip olduğundan dezenformasyon konusunda üzerine araştırma yapılması zor bir ülke konumunda⁵⁷. Ülkenin genel olarak kötü durumdaki bilgi ortamı

dezenformasyonu bir istisna değil norm haline getirdiğinden geniş bir gariplikler havuzu içinde araştırması yapılan gariplikleri tespit etmek zorlaşıyor. Aynı zamanda kritik bir soru teşkil eden nedensellik meselesi de var. ABD, Birleşik Krallık, Fransa ve Almanya'daki popüler vakalar sonrasında daha fazla sayıda ülke, politik sonuçlara herhangi bir ölçülebilir etkisi olmayan vakalar bile dahil olmak üzere görülen dezenformasyon vakalarını rapor etmeye başladı⁵⁸. Bu mevcudiyet önyargısı, araştırma alanının devasa oranda bağlamsal olarak alakasız, çok ufak bir ağda yayılan ve/veya politik ya da sosyal sonuçları olmayan uydurma haber vakalarıyla dolmasına sebep oluyor⁵⁹. Daha önemlisi, Rusya kökenli dezenformasyona aşırı odaklanması yerel aktörlerin ülkelerinin genel anlamda dezenformasyon konusunda hassas hale gelmesine sebep olan faaliyetlerinin göz ardı edilmesine sebep oluyor⁶⁰. Günümüz itibarıyla çok sayıda ülkede Rusya kökenli dezenformasyonun yerini saptamak mümkün ancak Rusya elbette dijital bilgiyi silah haline getiren ya da uluslararası politik aktörleri sistematik olarak hackleyen tek unsur değil. Bu, alanda Rusya'nın dijital boşlukta ne derece önem teşkil ettiğine dair algıyı bozan ve mevcut politik aktörler ile medya aktör ve kuruluşlarının etkisini ciddi şekilde küçümseyerek analitik olarak varlıklarını hiçe sayan bir mevcudiyet önyargısının oluşmasına sebep oluyor.

Bu dezenformasyon konusu için kötü bir yaklaşım teşkil ediyor keza konsept olarak kökeninde yatan şey, yani propaganda, politik iletişim alanında yeni bir kavram değil. Devletler yüzlerce yıldır içinde buldukları dönemin erişebildikleri en güncel ve yaygın medya araçlarını kullanarak propagan-

⁵² "Measuring the Information Society Report 2018," International Telecommunications Union, 2018, <https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/publications/misr2018.aspx>.

⁵³ "Digital in 2018: World's Internet Users Pass the 4 Billion Mark," We Are Social, January 30, 2018, <https://wearesocial.com/blog/2018/01/global-digital-report-2018>.

⁵⁴ Erkan Saka, "Social Media in Turkey as a Space for Political Battles: AKTrolls and Other Politically Motivated Trolling," Middle East Critique 27, no. 2 (April 3, 2018): 161-77, <https://doi.org/10.1080/19436149.2018.1439271>.

⁵⁵ "Reuters Institute Digital News Report" (Oxford, UK: Reuters Institute, Oxford University, 2018), <http://www.digitalnewsreport.org/>.

⁵⁶ Barçın Yınanç, "Poor Media Literacy 'making Turks Vulnerable to Fake News' - Turkey News," Hürriyet Daily News, December 10, 2018, <http://www.hurriyettailynews.com/poor-media-literacy-making-turks-vulnerable-to-fake-news-139582>.

⁵⁷ Mark Lowen, "Hunting for Truth in a Land of Conspiracy," BBC News, November 15, 2018, sec. Europe, <https://www.bbc.com/news/world-europe-46137139>.

⁵⁸ Herman Wasserman, "Fake News from Africa: Panics, Politics and Paradigms," Journalism, December 17, 2017, 1464884917746861, <https://doi.org/10.1177/1464884917746861>; Marco Visentin, Gabriele Pizzi, and Marco Pichierrri, "Fake News, Real Problems for Brands: The Impact of Content Truthfulness and Source Credibility on Consumers' Behavioral Intentions toward the Advertised Brands," Journal of Interactive Marketing 45 (February 1, 2019): 99-112, <https://doi.org/10.1016/j.intmar.2018.09.001>; Edson C. Tandoc Jr, Zheng Wei Lim, and Richard Ling, "Defining 'Fake News,'" Digital Journalism 6, no. 2 (February 7, 2018): 137-53, <https://doi.org/10.1080/21670811.2017.1360143>.

⁵⁹ Dominic Spohr, "Fake News and Ideological Polarization: Filter Bubbles and Selective Exposure on Social Media," Business Information Review 34, no. 3 (September 1, 2017): 150-60, <https://doi.org/10.1177/0266382117722446>; Tim Groeling, "Media Bias by the Numbers: Challenges and Opportunities in the Empirical Study of Partisan News," Annual Review of Political Science 16, no. 1 (2013): 129-51, <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-040811-115123>.

⁶⁰ Samantha Bradshaw and Philip N. Howard, "The Global Organization of Social Media Disinformation Campaigns," Journal of International Affairs 71, no. 1.5 (2018): 23-32.

da yapıyor. Dijital medya; geçmişte ağızdan ağıza, kapalı zarflarla, telgrafla, radyoyla, televizyonla ve filmlerle yayılan, köklü bir tarihe sahip propaganda ve politik saptırmalar için yalnızca yeni bir adım niteliğinde. Tüm bu dönemlerde propagandanın başarısı daha çok iki faktöre bağlıydı: hazırlayanın medya sistemini kavraması ve hedef ülkedeki sosyal ayrışmaları doğru teşhis etmesi. Propaganda bu yüzden her zaman yönetenin telgraf, film ya da Twitter, hangisi olursa olsun kullandığı gönderim mekanizmasının sosyal etkisine ve hedef kitleyi harekete geçirenin ne olduğuna vakıf olmasına bağlıdır. Bu açıdan propagandacının başarısı büyük oranda mevcut bilgi ortamına ve hedef kitlenin şikayetlerinin boyutuna dayanır.

Dezenformasyon literatüründe yalnızca 'dezenformasyon var' diyen ya da sadece Rusya kökenli dezenformasyon yayılımına herhangi bir politik ya da medya ortamı bağlamı kurmaksızın değinen çalışmalara yönelik eleştirilerin artmasının ışığında bu rapor bir adım öteye gitmeyi amaçlamaktadır. Bu çalışma, yalnızca Türkiye'de Rusya kökenli dezenformasyonun var olup olmadığına bakmak yerine (var), Rusya'nın Türkiye'deki bilgi faaliyetlerinin bir anlam ifade edip etmediğini ve Türkiye'nin geniş bilgi ortamına etkisinin bulunup bulunmadığını araştırmayı amaçlamaktadır. Bu faaliyetler ana akım konuşmaları etkilemekte ve kutuplaşma ve/veya seçim sonuçlarını değiştirmek gibi ölçülebilir bir etkiye sahip olmaktadır, yoksa kayda değer bir angajman ve alaka olmaksızın, izole bir şekilde mi var olmaktadır?

Bu amaç doğrultusunda çalışma Türk-Rus ilişkilerinde yakın dönemin en önemli olaylarından üçünü (SU24 jetinin düşürülmesi, Rus büyükelçinin suikaste uğraması ve S400 müzakereleri) ve Türk siyasetinin son dönemdeki en önemli yerel olaylarından ikisini (2016'daki darbe girişimi ve 24 Haziran 2018'deki genel seçim) mercek altına almakta ve Rusya kökenli bilgi kampanyalarının bu kritik süreçler sırasında Türkiye'deki geniş bilgi ağı üzerindeki etkisini ölçmeyi hedeflemektedir. Bu yöntem, Rusya'nın Türkiye'deki bilgi faaliyetlerinin şiddetinin değerlendirilmesi bakımından, angajmanı düşük ya da alaka seviyesi az, genel bilgi ağı üzerinde ölçülebilir bir etkisi olmayan içerik türlerinin izole edilmesine göre daha doğru bir perspektif sağlamaktadır.

Türkiye'deki Rusya yanlısı ana akım bilgi ekosistemi kolay

anlaşılır bir niteliktedir. Rusya'nın en önemli Türkçe ana akım medya kuruluşu, Kasım 2014'te önceki tüm Rus yabancı dil servislerinin yerini alarak ajansının ilk yabancı dil şubelerinden biri olan *Sputnik-Türkiye*'dir. Aynı dönemde Türkiye'deki en önemli Rusya yanlısı haber radyosu olan *Rusya'nın Sesi*'nin ismi *RSFM* olarak değiştirildi ve radyo Sputnik Haber Ajansı'nın himayesi altında faaliyetini sürdürmeye devam etti. Türkiye-Rusya ilişkileriyle alakalı olaylar hakkında, Rus görüşünü vurgulayarak haberler yapan Aydınlık da iyi bilinen Rusya yanlısı medya kuruluşlarından biridir. Bunun yanında gazeteci Suat Taşpınar tarafından yönetilen ve sık sık Türkiye-Rusya ilişkileriyle alakalı haberler ve yorumların paylaşıldığı TurkRus.com isimli Türkiye-Rusya ilişkilerinden yana bir internet sitesi de bulunmaktadır. Fakat Sputnik-Türkiye, RSFM ve Aydınlık dışında Türkiye'de neyin Rusya yanlısı bir medya kuruluşu sayılabileceği üzerinde tartışmalar dönen ve çoğu zaman tayini bağlama göre değişen bir mevzu. Türkiye'de Rusya, ABD ya da başka herhangi bir yabancı devletten 'yana' kabul edilmek bir iftira sayılmaktadır. Bu sebeple tıpkı Amerika yanlısı ifadesi gibi Rusya yanlısı ifadesi de genellikle bir aktörü kötölemek için kullanılan ve genellikle hedef alınan(lar) tarafından inkar edilen bir dış iddia niteliğindedir. Bu durum analizi yapanın işini, özellikle de çalışmanın deneye dayalı olduğu durumlarda karmaşık hale getirmektedir keza 'Rusya yanlısı medya ortamı'nın belirlenmesi hareketli bir hedefe dönüşmektedir. Ne olursa olsun bu araştırma raporunda gösterildiği üzere Türk medya spektrumunun her tarafından kurumlar farklı bağlamlar ve içerikler altında 'Rusya yanlısı' ya da 'Putin'in pozisyonuna yakın' olarak kabul edilebilecek haberler ve analizler yayınlamışlardır. Başka bir deyişle Türkiye'deki ana akım medya Türkiye-Rusya ilişkileriyle alakalı konularda ölçülebilir şekilde Rusya yanlısı bir anlatıya kaymaktadır.

ABD ya da AB'de Rusya kökenli dezenformasyonu araştıran önemli çalışmalar⁶¹ Rusya yanlısı hesapları şu ana kadar üç yolla belirlemiştir: a) URL/alan adı kökünün takip edilmesi ve Sputnik, RT ya da başka bir Rusça medya ya da internet sitesi linkine çıkıp çıkmadığına bakılması, b) ilgili hesapların konum bilgileri (ABD ve AB'deki çoğu dezenformasyon araştırması Rusya yanlısı ağları belirttikleri, Rusya sınırları içinde yer alan konumlarına göre takip etmiştir), c) hesap tarafından paylaşılan metne hakim olan dil (çoğunlukla Rusça olup olmadığı). Bu yöntemlerin kombine edilmesi genellikle

⁶¹ Savvas Zannettou et al., "Disinformation Warfare: Understanding State-Sponsored Trolls on Twitter and Their Influence on the Web," arXiv:1801.09288 [Cs], January 28, 2018, <http://arxiv.org/abs/1801.09288>; Michael Jensen, "Russian Trolls and Fake News: Information or Identity Logics?," *Journal of International Affairs* 71, no. 1.5 (2018): 115–24; Yevgeniy Golovchenko, Mareike Hartmann, and Rebecca Adler-Nissen, "State, Media and Civil Society in the Information Warfare over Ukraine: Citizen Curators of Digital Disinformation," *International Affairs* 94, no. 5 (September 1, 2018): 975–94, <https://doi.org/10.1093/ia/iyy148>; Denis Stukal et al., "Detecting Bots on Russian Political Twitter," *Big Data* 5, no. 4 (December 1, 2017): 310–24, <https://doi.org/10.1089/big.2017.0038>; Emilio Ferrara et al., "The Rise of Social Bots," *Communications ACM* 59, no. 7 (June 2016): 96–104, <https://doi.org/10.1145/2818717>.

bir bilgi ekosisteminde yer alan Rus etkileyici unsurlar ağını güvenilir sayılabilecek bir şekilde ortaya çıkarmaktadır. İlk yöntem Türkiye'deki duruma da uygulanabilir keza Türkiye'deki Rusya yanlısı kanaat unsurları sıklıkla Sputnik ya da Russia Today haberleri paylaşmaktadır. Diğer iki yöntem ise Türkiye bağlamında kolaylıkla uydurulabildiği için pek güvenilir değildir. Siber saldırılardaki meşhur isnat probleminde (yani saldırıyı gerçekten kimin gerçekleştirdiği) olduğu gibi bilgi faaliyetlerinde de konum ve dile dayalı isnat maskeleyebildiğinden hatalı isnat yapılabilmektedir. Bunun yanında çalışmamızdaki içeriklerin %0.001'inden daha azı (183 milyon tweetten yalnızca 14'ü) Rusya sınırları içinde kalan konum bilgisi ya da içerik verilerinde Rusça metin bulunan hesaplardan gönderilmiştir.

Rusya yanlısı medya kuruluşlarıyla Batı karşıtı medya kuruluşlarının birbirlerinden ayrılması da ek bir pürüz çıkarmaktadır. Birtakım Türk medya kuruluşu, NATO ve AB karşıtı haber önyargılarından dolayı 'Rusya yanlısı' olarak nitelendirilmiş olmakla birlikte bunlardan bazıları kendilerini 'milliyetçi' olarak tanımlayarak bu nitelendirmeyi reddetmektedir. Analist açısından milliyetçi ya da İslamcı bir medya kuruluşunun NATO, AB ve Rusya'ya ilişkin haberlerini ayırmak, iki haberlilik türü de Batı'ya karşı bir tutum sergileyip Türkiye-NATO ve Türkiye-AB işbirliğini eleştirel bir şekilde aktardığından daha da güçleşmektedir. Bu durum söz konusu medya kuruluşlarının Rusya yanlısı olduğu anlamına gelmez keza bu kuruluşlar sık sık Moskova'ya karşı da eleştirel bir tutum taşımaktadır. Resmi daha da karmaşık hale getiren bir durum da bu araştırma raporunda deneysel olarak ortaya konduğu

Metodoloji

Veri kaynağı Bu çalışmada kullanılan veriler Twitter'ı izlemeye yönelik yazılım programlama arayüzü (API) kullanılarak elde edilmiştir. Araştırma ekibimiz 24 Kasım 2015 tarihinden (SU-24 jetinin düşürülmesi olayı) itibaren içinde 'Rus_', 'Putin_' ve 'Moskova_' n-gramları geçen tüm tweetleri ve metaverilerini canlı olarak alan ağ gezgini geliştirdi. Bu n-gramlar anahtar sözcük analiz aracı KWFinder'dan alınmış olup Twitter'da Türkiye-Rusya ilişkileriyle alakalı Türkçe olarak yaratılmış içeriklerin %99.998'ini konu olarak ortaya çıkartmamızı sağlamaktadır. Yaklaşımımıza daha çok n-gramın eş anlamlısı olarak anlaşılan 'kök bulma' ismini vermiyoruz. Kök bulma İngilizce gibi bükümlü dillerde daha iyi sonuç verirken Türkçe gibi sondan eklemeli dillerde güvenilirliği düşüktür. Türkçede n-gram yaklaşımı 'kök bulma' yaklaşımına göre ortaya daha güvenilir bir sonuç çıkarmıştır. Bu çalışmada başlıca Twitter'ı kullanmakla birlikte periyodik olarak Facebook'tan sağlamlık

üzere son 3 senede çoğu ana akım ve yüksek tirajlı hükümet destekçisi ve muhalif medya kuruluşunun farklı zamanlarda Rusya'nın pozisyonuyla aynı hizada haber yapmaya başlamış olmasıdır. Ana akım medya ortamı daha Rusya yanlısı bir tona kaydıkça Rusya yanlısı kuruluş ve ağların tespit edilmesi daha da zor hale geliyor. Sputnik-Türkiye ve RSFM açık şekilde Ruslar tarafından yönetilip finanse edildiği için elbette buna bir istisna teşkil ediyor. Yerli politik medya kuruluşları arasında Rusya yanlısı sayılmaya en yakın olanı, devamlı olarak Rusya'nın politikalarına destek veren Aydınlık. Fakat bu çalışmada sunulan yeni verilerin ışığında 'Rusya yanlısı kuruluşlar' yerine 'Rusya yanlısı içeriklerin' takip edilmesi daha doğru bir yaklaşım; keza bunların ilkinin izi Türk medya ortamının her yerinde sürülebilirken ikincisi tartışmaya açık, subjektif bir belirlemeye sürecine tabi.

Tüm bunlar Rusya'nın Türkiye'deki bilgi faaliyetlerine ilişkin tam olarak objektif, hesaba dayalı ve geniş çaplı bir çalışma yapılmasını zorlaştırıyor. Batı'daki Rusya kökenli dezenformasyonu takipçi ağları ve yaygın olarak paylaşılan haber alanlarına bakarak araştıran iyi bilinen ana akım çalışmalarını takip etmenin ötesine geçmek zorundaydık. Bu çalışmada takipçi ağı ve web URL takibi yaklaşımlarını kullanırken, üçüncü bir boyut da ekliyoruz: görüşler. Türkçe siyasi metinler için konu modelleme algoritmamızı Rusya-Türkiye ilişkilerine dair olay ve konularla ilgili olumlu ve olumsuz görüşleri belirlemek üzere hazırladık. Bu üç katmanlı strateji, Rus bilgi alanı Batı'daki vakalarda olduğu gibi açık, kolay anlaşılır ve pişkin olmadığından gereklilik arz ediyordu.

kontrolleri yaptık. Facebook'taki kamuya açık hesaplardan veri toplamamız üç yılda toplamda 1.163.856 sözcük elde etmemizi sağlarken, Twitter aynı dönemde 486.052.996 sözcük elde etmemizi sağladı. Bu, Twitter'ın bu tarz bir araştırma için çok daha iyi bir mekan olduğunu ortaya koyuyor. Türkiye'deki seçimlerle ilgili çalışmamızda seçim döneminde en çok paylaşılan kanıtlanmış dezenformasyon vakalarının altısını önceden belirledik. Başarısız sonuçlanan 2016 darbe girişimi sırasındaki dezenformasyonu araştırmak için de en öne çıkan uydurma haber vakalarının beşini analiz ettik. Bu dezenformasyon türleri, büyük bir Türk bilgi kontrol inisiyatifi olan Teyit.Org tarafından açığa çıkartılmıştır.

Vaka seçimi. Vakalar, Türkiye-Rusya ilişkilerindeki diğer vakalara göre sahip oldukları dijital popüleriteye ve ikili ilişkilerdeki politik etkilerine göre belirlendi. 24 Haziran seçimlerinin

önceki seçimlere göre önemli sonuçları ve güçlü rekabet içermesi sebebiyle Türkiye'deki en önemli seçim olduğu iddia edilebileceğinden seçim vaka olarak seçildi. 24 Haziran seçimleriyle ilgili en önemli faktör Türkiye'deki yeni bir politik

sistemi devreye sokması ve bir rejim değişikliği bileşeninin olmasıydı. 24 Haziran seçimlerinin önemi, sosyal medyadaki popülaritesinden de anlaşılmaktadır.

Seçilmiş Vakalar	Kirli Veri Yüzdesi	Temiz Veri
S400 müzakereleri (5 ölçüt - boylamsal)	3.937	44,394,129
2016 Darbe girişimi	21.593	27,459,214
Büyükelçi Suikasti	11.353	18,667,492
SU24 düşürme olayı	9.825	13,560,108
Çıkartılan Vakalar	Kirli Veri Yüzdesi	Temiz Veri
Rusya'nın Kırım'ı ilhakı (Mart 2014)	15.024	1,901,403
Türk Akımı Müzakereleri + İmzalanması (boylamsal)	2.079	871,031
Beyaz Miğferler (boylamsal)	46.492	139,059
Akkuyu Nükleer Güç Santrali (boylamsal)	1.291	84,493
Selahattin Demirtaş'ın Moskova'ya ziyareti (Aralık 2015)	11.938	37,381

Tablo 1 - Temizlenmiş veriler ile temizlenme sonrasındaki veri miktarının oranına göre seçilmiş ve çıkartılmış vakalar

Seçilmiş Sağlık Kontrolü	Kirli Veri Yüzdesi	Temiz Veri
24 Haziran 2018 Seçimleri (Cumhurbaşkanlığı + Genel)	17.884	79,823,491
Çıkartılmış Sağlık Kontrolü Alternatifleri	Kirli Veri Yüzdesi	Temiz Veri
2017 referandumu	21.091	24,043,032
1 Kasım 2015 Seçimleri (Genel)	14.726	18,129,491
Haziran 2015 Seçimleri (Genel)	11.958	14,939,251
2014 Cumhurbaşkanlığı seçimleri	8.083	7,249,219
2014 yerel seçimleri	6.179	3,140,402

Tablo 2 - Temizlenmiş veriler ile temizlenme sonrasındaki veri miktarının oranına göre seçilmiş sağlık kontrolü vakaları ve çıkartılmış alternatifler

Veri temizleme. Bu çalışmada Türkiye’de sık sık görülen, bot kaynaklı bir içerik türü olan anlamsız ifadeleri, yani bir anlam ifade etmeyen, rastgele seçilmiş sözcükleri temizliyoruz. Bu tarz otomatikleştirilmiş içerikleri otomatik olarak belirlemek ve kaldırmak Bu Tarz Tweetlerdeki Tüm Sözcüklerin Baş Harflerinin Büyük Olması sebebiyle kolaydır. Türkiye-Rusya ilişkileriyle hiçbir alakası olmayan botlar (sporla ilgili ya da reklamcı) sık sık n-gramları herhangi bir siyasi olayla alakası olmaksızın, popüleritelerine göre otomatik olarak seçmeye programlanmaktadır. Bu, Türkiye’ye yönelik dezenformasyon araştırmalarının sonuçlarını çarpıtan büyük miktarda anlamsız veri oluşmasına sebep olduğundan temizlenmesi gerekmektedir. Botlar tarafından oluşturulan fakat anlamlı bir cümle yapısı oluşturan tweetleri temizlemiyoruz. Bu raporda üstünde çalıştığımız toplam tweet sayısı temizleme sonrası 183.904.434’tür. Her bir vakanın temizleme aşamasında çıkartılan tweetlerin yüzdesi Tablo 1 ve 2’de verilmiştir.

Botların belirlenmesi. Bot olduğundan şüphelenilen hesapları metodolojik literatürde yer alan en oturmuş yöntemlerden dördünü kullanarak otomatik olarak tespit eden bir bot tespit etme algoritması kullanıyoruz. Bu yöntemler şunlardır: a) arkadaş-takipçi oranı (Wang ve ark., 2010⁶²), tweet sayısı (Howard ve Kollanyi, 2016⁶³), hesap oluşturma tarihi (Jones, 2017⁶⁴) ve metin tekrarları (Thieltges ve ark., 2018⁶⁵) Yalnızca bir hesap bu kriterlerin birden fazlasına uyuyorsa ikinci bir sağlık kontrolü yapıyoruz. Bu kontrol şu yöntemlerle yapılmaktadır: a) URL kısaltıcısı kullanımı (bu, trib.al, bit.ly, tinyurl.com gibi URL kısaltıcıları linklerin trafiğini takip ettiği için otomatikleştirmenin ana göstergelerindedir), b) tweet geçmişinde üçten fazla dil kullanmış olması (bot hesaplar farklı dil ve zaman dilimi bölgelerinde belli bir anlatıyı dayat-

mak için ortalama 5-6 farklı dilde otomatik mesajlar (takipçi sayısına uyumsuz beğeni ve retweet alan gönderisi çok miktarda olan hesapların bot olma ihtimali daha yüksektir).

Otomatikleştirilmiş İçerik/Görüş Analizi. Otomatik metin analizi için ReadMe: Otomatikleştirilmiş İçerik Analizi Yazılımı⁶⁶, CEM: Genelleştirilmiş Tam Eşleşme Yazılımı ve WhatIF: Karşıolgusal Değerlendirme Yazılımı’nı kullanıyoruz. Tüm bu yazılımları altı ay boyunca Türkiye-Rusya ilişkileri ve Türkiye’nin dış politikalarıyla alakalı Türkçe resmi belgeler, medya metinleri ve haber sitesi yorumlarıyla eğittik. Rastgele seçim, yarı denetim yöntemiyle yapılan testler ile Türkiye ve Rusya arasındaki politik ilişkilere dair metinlere odaklanılması, Türkçe ifade edilen görüşlerde %98’lik bir tespit güvenilirliğine ulaşmamızı sağladı (dokümanlar dahil)⁶⁷. Bu yüksek güvenilirlik seviyesinin odaklı metinler aracılığıyla özelleşmiş öğrenmenin yanı sıra, Türkçenin bükümlü bir dil olan İngilizcenin aksine sondan eklemeli bir dil oluşuyla da ilgili olduğunu düşünüyoruz.

Gizli Dirichlet Ayırımı: GDA geniş bir metindeki ilgili konu kümelerini otomatik olarak belirleyen bir istatistiksel metin madenciliği yöntemi olan bir konu modelleme türüdür. Alaka algoritması, ‘belge başına konu’ ve ‘konu başına sözcük’ sınıflandırmalarıyla geliştirilen Dirichlet ayırımları tarafından işletilir. İşlem öncesi rutinimiz belirtkeleme, 3 sözcükten az söz öbeklerinin çıkartılması, gereksiz sözcüklerin çıkartılması, sözcüklerin kök çözümlenmelerinin yapılması ve n-gramların biçimlerine döndürülmesini içerir. Bu çalışmada McCallum (ve ark., 2007⁶⁸) tarafından tanımlanan GDA yaklaşımını kullanıyoruz.

⁶² Alex Hai Wang, “Detecting Spam Bots in Online Social Networking Sites: A Machine Learning Approach,” in Data and Applications Security and Privacy XXIV, ed. Sara Foresti and Sushil Jajodia, Lecture Notes in Computer Science (Springer Berlin Heidelberg, 2010), 335–42.

⁶³ Philip N. Howard and Bence Kollanyi, “Bots, #Strongerin, and #Brexit: Computational Propaganda During the UK-EU Referendum,” SSRN Scholarly Paper (Rochester, NY: Social Science Research Network, June 20, 2016), <https://papers.ssrn.com/abstract=2798311>.

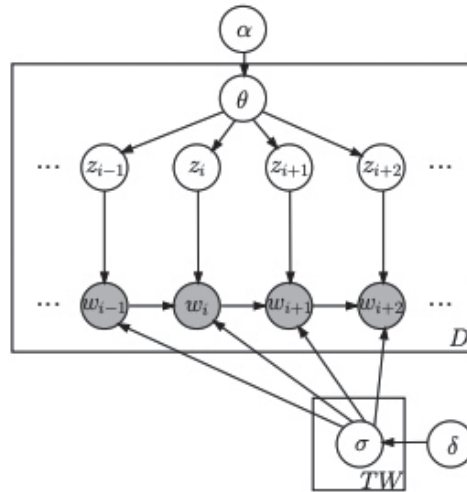
⁶⁴ Marc Owen Jones, “Hacking, Bots and Information Wars in the Qatar Spat,” Washington Post, June 7, 2017, <https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2017/06/07/hacking-bots-and-information-wars-in-the-qatar-spat/>.

⁶⁵ Andree Thieltges et al., “Effects of Social Bots in the Iran-Debate on Twitter,” arXiv:1805.10105 [Cs], May 25, 2018, <http://arxiv.org/abs/1805.10105>.

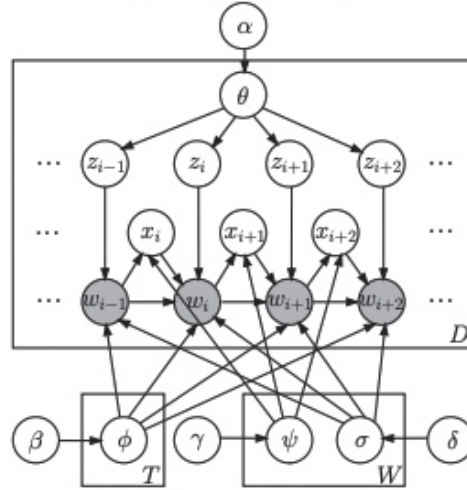
⁶⁶ Daniel J. Hopkins and Gary King, “A Method of Automated Nonparametric Content Analysis for Social Science,” American Journal of Political Science 54, no. 1 (2010): 229–47, <https://doi.org/10.1111/j.1540-5907.2009.00428.x>.

⁶⁷ Daniel J. Hopkins and Gary King, “A Method of Automated Nonparametric Content Analysis for Social Science,” American Journal of Political Science 54, no. 1 (2010): 229–47, <https://doi.org/10.1111/j.1540-5907.2009.00428.x>.

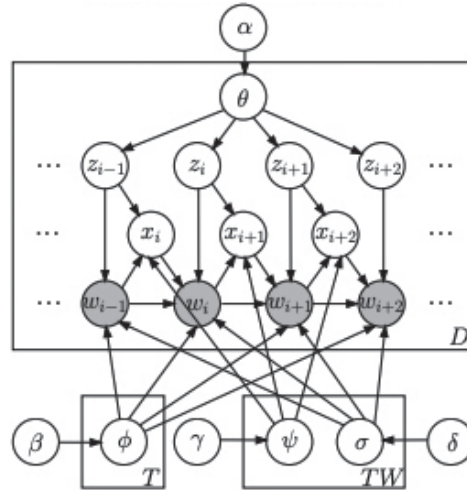
⁶⁸ Peng Liu et al., “Sarcasm Detection in Social Media Based on Imbalanced Classification,” in Web-Age Information Management, ed. Feifei Li et al., Lecture Notes in Computer Science (Springer International Publishing, 2014), 459–71.

(a) Bigram konu modeli

(b) GDA tanzim modeli

(c) Konusal n-gram modeli

Şekil 1 - McCallum ve ark. (2007) tarafından tanımlanan şekilde bu araştırma raporunda kullanılan N-gram metin keşif ve konu modelleme yaklaşımları "Bu modelin grafik model sunumu Şekil 1(c)'de gösterilmiştir. Modelin üretimsel süreci aşağıdaki gibi açıklanabilir: 1. her z konusu için β Dirichlet önselinden ϕ_z Ayrık dağılımı çizin; 2. her z konusu ve her w sözcüğü için γ Beta önselinden ψ_{zw} Bernoulli dağılımı çizin; 3. her z konusu ve her w sözcüğü için δ Dirichlet önselinden σ_{zw} Ayrık dağılımı çizin; her d belgesi için α Dirichlet önselinden $\theta^{(d)}$ Ayrık dağılımı çizin; sonra d: (a) belgesindeki her $w_i^{(d)}$ sözcüğü için $\psi_{z^{(d)} i-1 w^{(d)} i-1}$ Bernoulli dağılımından $x_i^{(d)}$ çizin; (b) $\theta^{(d)}$ Ayrık dağılımdan $z_i^{(d)}$ çizin; ve (c) eğer $x_i^{(d)}=1$ ise $\sigma_{z^{(d)} i w^{(d)} i-1}$ Ayrık dağılımından $w_i^{(d)}$ çizin, değilse $\phi_{z_i^{(d)}}$ Ayrık dağılımından $w_i^{(d)}$ çizin."

Vaka 1: SU24 düşürme olayı

24 Kasım 2015'te Suriye'de bir Rus SU-24'ünün düşürülmesi, Türkiye ile Rusya arasında ciddi bir kızıışmaya sebep oldu ve boylamsal dijital yanlış bilgi araştırması için iyi bir vaka çalışması örneği sunuyor. Olayın Türkiye-Rusya ilişkilerini önemli ölçüde değiştireceğini tahmin eden araştırma kümemiz haberin yayılmasının hemen ardından sosyal medya verileri toplamaya başladı. İlk olarak Twitter, Facebook ve web sayfalarını tarasak da çok büyük bir analitik çapa sahip olduğu için sadece Twitter'la devam etmeye karar verdik. O tarihte ilgili verileri toplamaya başlama kararımız sonradan hayırlı bir nitelik kazandı keza halen o zamandan beri birikmekte olan külliyat ve anahtar sözcükleri kullanmaya devam ediyoruz.

Rus Sukhoi-24 jeti, Türk hava sahasını 2,19 kilometre ihlal etmesi sonucu bir Türk F-16'sı tarafından düşürüldü. İki Rus pilot kendilerini uçaktan attı fakat kaptan pilot karadaki bir grup Suriyeli isyancı tarafından vuruldu ve öldürüldü. Diğer pilot ise Rus askerler tarafından bir süre sonra kurtarıldı. Rusya, en üst seviyeden yapılan açıklamalarla uçağın Suriye hava sahasında kalmaya devam ettiğini ve hiç Türkiye hava sahasına girmediğini iddia ederek Türkiye'nin SU-24'ü vurma kararına karşı çıktı. Türkiye ise Türk hava üssü ile F-16 arasındaki radyo konuşmalarının da dahil olduğu birkaç ses kaydı yayınladı. Buna ek olarak Ankara Rus SU-24'ünün tanımlanmamış statüde olduğunu (yani elektronik radardaki tanımlamanın 'bilinmeyen' hava taşıtı olduğunu) ve hava üssünün jetlerin Suriye hükümetine ait olduğunu zannettiğini ileri sürdü. Taraflar arasındaki anlatı mücadelesi aylarca devam etti ve yalnızca yoğun diplomatik yumuşatma çabaları sonucunda sakinleştirilebildi. Olay aynı zamanda ABD de dahil olmak üzere tüm NATO ülkelerinin diplomatik yatıştırma hamleleriyle meseleye dahil olmasıyla uluslararası bir boyut da kazandı.

Olayın ilk saatlerinde sosyal medyada daha çok objektif söylemler yer alırken, yeni doğal içeriklerden ziyade ana haber kaynaklarından yapılan retweetler öne çıktı. Krizin ciddiyeti her iki tarafın dijital kitlelerinin beklenmedik şekilde temkinli

bir tepki vermesine yol açıyordu. İçerikler iddialı söylemlerde bulunmaktan ziyade daha çok işin teknik boyutuna odaklanmıştı: SU24'ün Türk hava sahasına ne ölçüde girdiği, an-gajman kurallarının ne olduğu ve uçağın tam olarak nerede düşürüldüğü gibi. Görüşleri ifade eden içeriklerin ortaya çıkmaya başlaması ilk günün ardından gerçekleşmiştir. Grubumuz toplanan tweetleri iki popüler metin analiz aracı olan ReadME ve SentiStrength'e yükledi. En nihayetinde Türkçe siyasi metinlerde daha güvenilir sonuçlar verdiği için yarı denetimli olan ReadME ile devam etmeye karar verdik. Algoritmamız zamanla biri Rusya yanlısı, diğeri de Türkiye yanlısı olmak üzere iki anlatı ekosistemine denk düşen iki ana konu kümesi keşfetti.

Anlatı A: Türk hava sahasını ihlal ettiği için Rusya'yı suçlayan tweetleri içeren konu kümesi,

Anlatı B: Jeti Türk hava sahasının dışında düşürdüğü için Türkiye'yi suçlayan tweetleri içeren konu kümesi.

Anlatı A hükümet yanlısı haber kaynakları tarafından hayli merkezi şekilde dağıtılmış, hükümet üyelerinin hesaplarınca yakın olarak desteklenmiş ve ilk günün sonunda Türk Twitter ekosisteminde hegemonya kurmayı başarmıştır. Bu anlatı hukuki argümanlar ve hava sahası ihlallerine ilişkin uluslararası hukuka yapılan vurgular etrafında dönerken, verilen kararın doğru olduğunu öne sürmüştür. Anlatı B ise daha çok Sputnik Türkiye, Aydınlık ve RT içeriklerine dayalı olmakla birlikte Türk Twitter ekosisteminde daha az destek bulmuştur. Anlatı B Rusya savunmasının ortaya koyduğu ve SU24'ün Türk hava sahasının dışında, Suriye sınırları içerisinde seyrederken düşürüldüğünü ifade eden görüşü desteklemiştir. Anlatı B aynı zamanda Rus üst komutası tarafından jetin Suriye sınırları içerisinde düşürüldüğü iddiasını desteklemek amacıyla paylaşılan erken radar ekran görüntülerini de içeriyordu. Fakat Anlatı A Türk bilgi ekosistemindeki çerçeveyi ve anlatıyı hızlıca tekeline almayı başardı ve Anlatı B azalan bir popüleriteyle bir süre varlığını sürdürdükten sonra sekizinci güne gelindiğinde ekosistemde etkisiz bir konuma düştü.

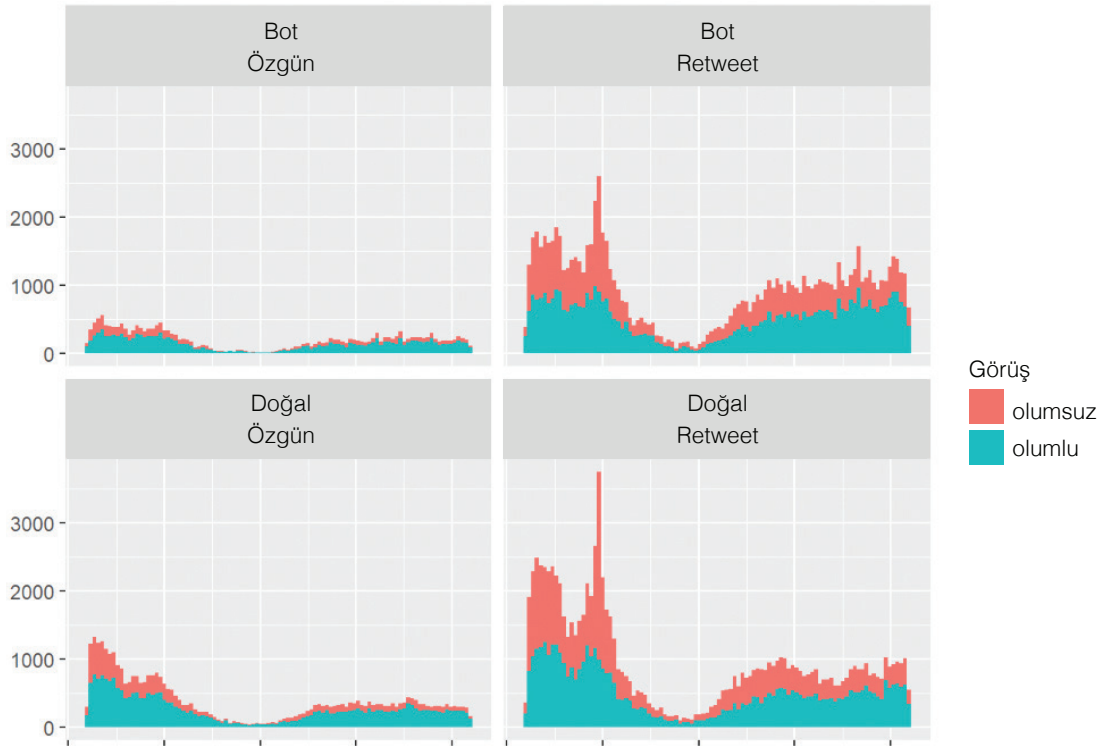
Anlatı A Önemli Anahtar Kelimeler	Görülme	Anlatı B Önemli Anahtar Kelimeler	Görülme
Uça_	4,180,868	Uça_	1,628,426
Rus_	4,012,673	Rus_	1,574,634
Savaş	3,963,145	Suriye	1,506,418
Sınır_	3,461,369	SU24	1,469,765
İhlal	3,405,951	Dış_	1,369,748
Havasaha_	3,208,413	Havasaha_	1,267,932
Türk_	2,794,486	Gir_	1,134,662
Suriye	2,408,018	Devriye	1,068,484
Taraf_	2,097,666	Sınırın_	1,097,255
Savunma	1,468,234	F-16	1,031,320
Düşür_	1,168,989	Savunma	947,824
Alçak_	896,725	Moskov_	864,768
Haber_	711,266	Düşür_	845,250
Sputnik_TR	702,431	Düştü	764,318
İçerisinde	626,482	RT	745,326
Güneyinde	554,936	Sputnik_TR	741,255
RIA	524,864	Dışarı_	645,262
F-16	464,629	Kuzey_	468,598

Tablo 3 - GDA tarafından belirlenmiş Anlatı A ve Anlatı B içerikleri ve angajman kümelerinde en çok görülen n-gramlar

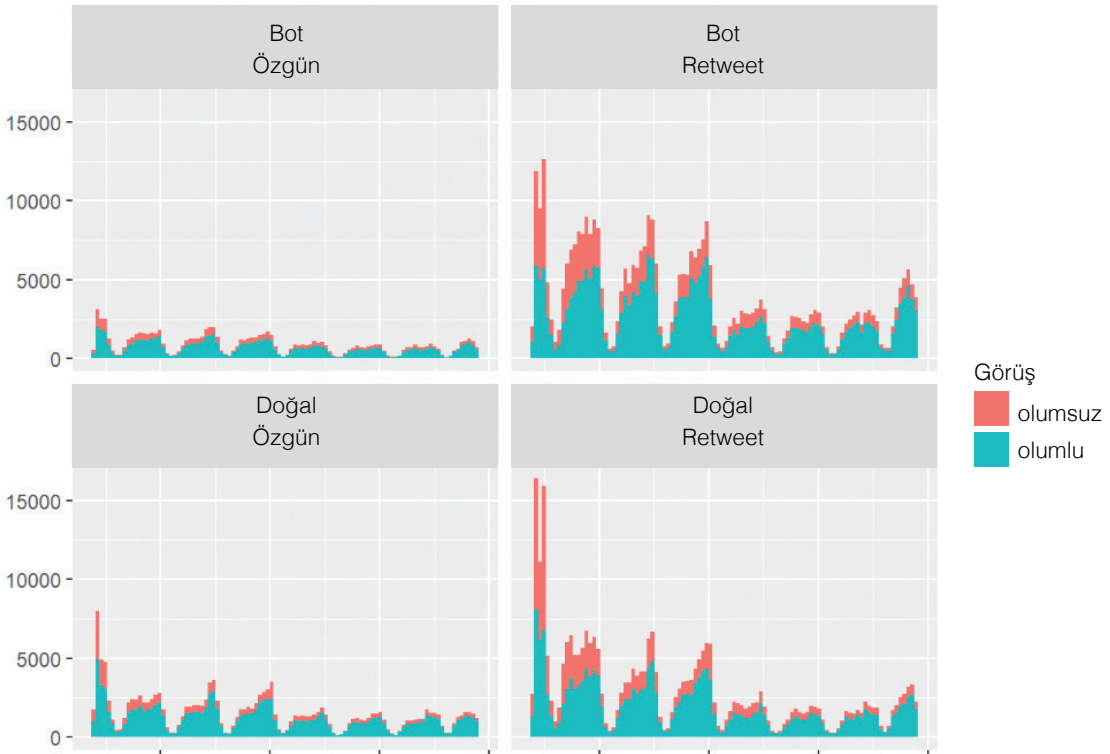
Anlatı A Alanı	Yayımlama Oranı %	Anlatı B Alanı	Yayımlama Oranı %
Sabah.com.tr	17.593	tr.sputniknews.com	88.931
Yenisafak.com.tr	16.394	aydinlik.com.tr	6.394
Hurriyet.com.tr	16.014	Rt.com	4.675
HaberTurk.com.tr	13.931		
Milliyet.com.tr	11.293		
aa.com.tr	9.429		
Cnnturk.com.tr	6.291		
Ntv.com.tr	4.485		
Ahaber.com.tr	4.570		

Tablo 4 - GDA tarafından belirlenmiş Anlatı A ve Anlatı B tweetlerinde en çok yer bulan alanlar*

* Alan popülaritesi, kullanıcıların bu URL'leri içeren içerikleri paylaşmayı ne derece tercih ettiklerini göstermektedir. Bu, söz konusu hesapların daha fazla içerik yayınladığı anlamına gelmez. Söz konusu alanın belirli bir konuda ne kadar fazla yayın yaptığının değil, alana ne sıklıkla atıf yapıldığının işaretidir. Bu, raporda yer alan diğer alan popülaritesi tablolarını da ilgilendiren önemli bir uyardır.

Şekil 2 - GDA tarafından belirlenmiş Anlatı A ve Anlatı B angajman metriklerinin, doğal/bot ve özgün/retweet kriterleri bakımından sıralanmış 24 saatlik zaman serisi analizi. Sayım değeri 000'lerdedir.

Şekil 3 - GDA tarafından belirlenmiş Anlatı A ve Anlatı B angajman metriklerinin, doğal/bot ve özgün/retweet kriterleri bakımından sıralanmış 7 günlük zaman serisi analizi. Sayım değeri 000'lerdedir.

Fakat sekizinci günün (2 Aralık 2015) ardından yeni bir Rusya yanlısı ifade ortaya çıktı. Bu ifade [Anlatı C] Türkiye hükümetini IŞİD'e, spesifik olarak örgüt tarafından kontrol edilen alanlardan tankerlerle petrol alarak yardım ettiği ve destek olduğu gerekçesiyle merkezi bir sorgulamaya tabi tuttu⁶⁹. Bu yeni ifade Sputnik Türkiye ve bazı anonim Türkçe hesaplar aracılığıyla yoğun şekilde yayıldı ve yayılma ile kalma gücü açısından Rusya'nın SU-24'ün Türk hava sahasının dışında düşürüldüğüne ilişkin anlatısına oranla daha başarılı oldu. Çalışmamızdaki tüm vakalar içinde bu en başarılı, en yüksek tesirli ve en uzun süreli Rus bilgi faaliyeti olup, Rusya'nın bu anlatıyla elde ettiği başarının Türkiye'yi dijital açıdan savunma pozisyonuna soktuğu iddia edilebilir. Türkiye'ye yöneltilen bu yeni Rusya yanlısı eleştiri yoğun bir merkezi mesaj kontrolüne işaret ediyor. Rusya Savunma Bakanlığı 2 Aralık 2015'te ellerinde Türk tankerlerinin IŞİD kontrolündeki bölgelerden petrol kaçakçılığı yapılmasında rol oynadığını kanıtlayan uydu görüntüleri olduğunu ifade etmişti⁷⁰. Bu anlatı Ocak 2016'dan başlayarak Türk Twitter ekosisteminde ciddi şekilde yayılmaya başladı ve Türkiye tarafından yapılan (Rus

jetinin Türk hava sahasında düşürüldüğünü söyleyen) Anlatı A'ya kıyasla daha baskın bir argüman haline geldi. Buna ek olarak söz konusu Rus ifadesi Batı medya kuruluşlarınca da sıklıkla retweetlendi ve paylaşıldı⁷¹. Bu Türkiye'ye karşı hissedilen genel bir huzursuzluğun ya da özel olarak Suriye politikasına karşı hissedilen bir huzursuzluğun ifadesi olabilir. Sebep ne olursa olsun, Türkiye-IŞİD bağlantısıyla ilgili Rusya yanlısı bilgi faaliyetleri Türk bilgi ekosisteminin ötesine geçerek küresel hale geldi ve tüm NATO ülkelerinde ciddi bir angajman sağladı. Diplomatik mesaj ve sinyaller açısından, Rusya Ankara'ya istediğinde Türkiye ile Batılı müttefikleri arasında bir rahatlıkla bir yarık açabileceğini ve NATO içinde büyük bir çatlak yaratabileceğini göstermiş oldu. Anlatı C'nin başarısının, Suriye'yle alakalı bazı daha doğrudan, fiziksel faktörlerle birlikte Türkiye'nin NATO'dan giderek uzaklaşması ve Rusya yörüngesine kaymasına katkıda bulunan dijital faktörlerden biri olduğu söylenebilir. Bu yöndeki en büyük kanıt bu raporda incelenen diğer vakalarda bulunabilir; Anlatı B'nin ardından Türkiye sosyal medyada Rusya'nın herhangi bir dijital anlatısına karşı ciddi bir tavır almadı.

Anlatı C	Görülme	Anlatı D	Görülme
Türk_	6,216,826	FET_	4,136,193
IŞİD	5,120,631	Rus	3,849,679
Petrol	4,597,623	Cemaa_	3,426,716
Yasadışı	2,236,641	Uçağı_	3,201,329
Tanker	1,619,374	NATO	2,797,634
Suriye	1,396,417	Talimat_	2,643,418
Erdoğan	946,674	Tarafı_	2,325,824
Militan_	863,219	ABD	1,946,264
Ticareti_	634,546	Güle_	1,245,357
Görüntü_	422,279	Pilot_	904,526
Sınır_	316,748	Moskov_	843,145
Haftada	201,367	Gizli	751,422
Bakanl_	102,267	Emir	526,214

Tablo 5 - Anlatı C ve Anlatı D içerik ve angajman kümelerinde en çok görülen n-gramlar

⁶⁹ "Russia Presents Proof of Turkey's Role in ISIS Oil Trade," RT International, December 2, 2015, <https://www.rt.com/news/324263-russia-briefing-isis-funding/>.

⁷⁰ Ben Taub, "The ISIS Oil Trade, from the Ground Up," December 4, 2015, <https://www.newyorker.com/news/news-desk/the-isis-oil-trade-from-the-ground-up>.

⁷¹ Tom Brooks-Pollock, "Russia Releases 'Proof' Turkey Is Smuggling Isis Oil over Its Border," The Independent, December 2, 2015, <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/russia-releases-proof-turkey-is-smuggling-isis-oil-over-its-border-a6757651.html>; Maria Tsvetkova and Lidia Kelly, "Russia Says It Has Proof Turkey Involved in Islamic State Oil Trade," Reuters, December 2, 2015, <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-russia-turkey-idUSKBN0TL19S20151202>; Greg Botelho, "Russia, Turkey Trade Charges: Who Bought Oil from ISIS?," CNN, December 2, 2015, <https://edition.cnn.com/2015/12/02/europe/syria-turkey-russia-warplane-tensions/index.html>.

Anlatı C Alanı	Yayımlama Oranı %	Anlatı D Alanı	Yayımlama Oranı %
tr.sputniknews.com	47.493	Sabah.com.tr	22.193
Cumhuriyet.com.tr	12.328	Yenisafak.com.tr	20.594
Odatv.com	11.387	Ahaber.com.tr	17.603
Aydinlik.com.tr	9.395	Sozcu.com.tr	13.491
Evrensel.net	7.203	Haberler.com	10.839
Diken.com.tr	6.382	Aksam.com.tr	9.394
Miscellaneous blogs/websites	5.812	Ahaber.com.tr	5.886

Tablo 6 - Anlatı C ve Anlatı D içerik ve angajman kümelerinde en çok yer bulan alanlar

Rusya açısından 'İŞİD petrolü' bilgi stratejisi açık şekilde başarılı oldu. Türkiye'deki bilgi ekosistemi Ankara'nın Rus jetini düşürme kararında haklı olduğu fikrini konuşsa ve tartışsa da Rusya yanlısı ekosistem bilgi savaşı alanını genişleterek dikkatlerin Ankara'nın temel argümanından ciddi şekilde kaymasını sağladı. 2 Aralık 2015'ten 6 Ağustos 2016'da Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Putin arasında yapılan görüşmeye kadarki sürede (yaklaşık 8 ay) petrol kaçakçılığı anlatısı Türkiye-Rusya ilişkilerine dair internet gündemini domine etti ve tüm meseleyi Türkiye'nin 'İŞİD'le olan petrol ticareti'ne indirgedi. Ankara'nın diplomasi ya da halkla ilişkiler yönünden yaptığı hiçbir şey Rus anlatısına karşılık vermesi için yeterli olmadı. Daha önce belirtildiği üzere Rusya, NATO ülkelerinin medya kuruluşlarının bu anlatının yayılmasında en önemli merkezler arasında yer alması sebebiyle bu anlatıyı kullanarak Türkiye'nin NATO'yla olan ilişkilerine sızmayı başardı. Bugün dahi 'İŞİD petrolü' anlatısı Breitbart⁷² ve InfoWars⁷³ gibi ABD merkezli aşırı sağ komplo teorisi kuruluşları aracılığıyla yaygın olarak paylaşılıyor. Bununla birlikte söz konusu anlatı 9 Ağustos 2016'da St. Petersburg'ta gerçekleşen ve Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Vladimir Putin arasındaki ilk görüşme niteliği taşıyan görüşmeyle birlikte aniden sona erdi. Bunun öncesinde 15 Temmuz 2016'da gerçekleşen başarısız darbe girişimi de Rusya'nın Anlatı C'ye

verdiği ağırlığın azalmasında etkili olmuş gibi görünüyor. Türk tarafı Rusya'nın Anlatı C'sine hem Anlatı A'ya yönelik ısrarcılığını koruyarak, hem de yönünü başka bir anlatıya doğru çevirerek yanıt verdi. Anlatı D, jeti düşürme kararının sürgünde bulunan imam Fethullah Gülen'e bağlı bir askeri komuta zinciri tarafından verildiğini öne sürdü⁷⁴. Bu değişimin neden yaşandığına dair değerlendirmeyi yalnızca hesaba dayalı araçlarla yapmak zor. Fakat bu değişim muhtemelen Türkiye'nin, her ne kadar olayı kendi anlatış biçimlerinin doğru olduğu sonunda ortaya çıksa ve İŞİD'den petrol aldıklarına dair iddialar ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından kaale alınmasa da Moskova'ya karşı stratejik olarak fazla bir nüfuzunun olmadığını ve durumu yatıştırması gerektiğini fark etmesi sonucu yaşandı⁷⁵. Her ne olursa olsun Rusya'nın 'İŞİD petrolü' bilgi kampanyası, yerelde ve uluslararası düzeydeki yayılma oranı sebebiyle Türkiye'nin doğrudan karşı çıkması için fazla güçlü bir konuma gelmiş ve bir yön değiştirmeyi gerektirmişti. Anlatı D'ye göre Rus jetini düşürme kararı normal bir komuta zincirini takip etmemiş, gizli bir Gülen ve/veya NATO yanlısı askeri ağ tarafından uygulamaya konmuştu. Bu bakış açısı iki farklı ancak birbirinden bağımsız olmayan alt anlatıya dönüşüyor: a) emir Gülen yanlısı bir komutan tarafından verildi, b) karar Gülen yanlısı bir pilot tarafından bağımsız olarak verildi, c) karar gizli, NATO yanlısı bir gündemi olan

⁷² Edwin Mora, "Report: Turkey, Syria Helped Keep Islamic State Alive by Buying Their Oil," Breitbart, July 3, 2018, <https://www.breitbart.com/national-security/2018/07/03/report-turkey-syria-helped-keep-islamic-state-alive-by-buying-their-oil/>.

⁷³ Michael Snyder, "Obama Knows That Turkey Is Buying Oil From ISIS And He Isn't Doing Anything To Stop It," InfoWars (blog), November 28, 2015, <https://www.infowars.com/obama-knows-that-turkey-is-buying-oil-from-isis-and-he-isnt-doing-anything-to-stop-it/>.

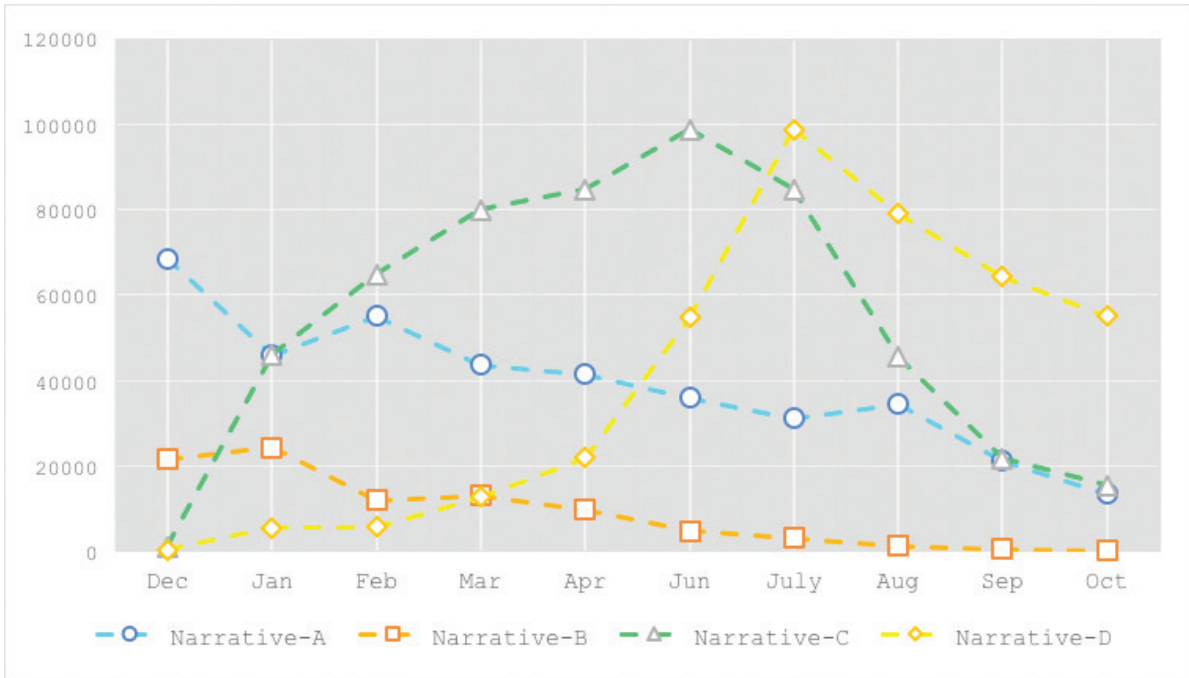
⁷⁴ "Rus Savaş Uçağının Fetö Tarafından Düşürüldüğü İddiası," Milliyet, October 7, 2017, <http://www.milliyet.com.tr/rus-savas-ucaginin-feto-tarafidan-dusuruldugu-sivas-yerelhaber-2323116/>.

⁷⁵ "Oil Smuggled into Turkey Not Enough to Be Profitable: U.S. Official," Reuters, December 4, 2015, <https://www.reuters.com/article/us-syria-oil-usa-idUSKBN0TN2P920151204>.

çok daha yüksek rütbeli bir general tarafından verildi⁷⁶. C'ye göre jeti düşürme kararı, Rusya'nın yakın zamanda Suriye'deki savaşa girmesi sebebiyle Türkiye-Rusya ilişkilerinde ciddi bir tırmanma yaratmayı planlayan gizli bir NATO kışkırtmacasıydı. Bu bakış açısı, Türk emir komuta yapısında yer alan Gülen yanlısı ve/veya NATO yanlısı gizli bir grubun, Türkiye'yle yaşanacak büyük bir diplomatik vakanın Rusya için caydırıcı olacağını düşünerek Ankara ile Moskova arasında bir askeri tırmanma yaratmak adına yapay bir kriz çıkarmayı amaçladığını ileri sürmüştür. Üç ifade de hükümet yanlısı hesaplarca neredeyse eşit oranlarda paylaşılmış, anlatılardan biri diğerlerinden daha popüler hale gelmemiştir. Tüm bu alt anlatılar, dikkatlerin Rusya'nın Anlatı C'sinden (IŞİD petrolü) başka yöne kaymasını amaçlayıp, kağıt üstünde her iki tarafın da kabul edebileceği bir dijital anlatı mutabakatı bulmaya çalışmıştır. Temmuz 2016'daki başarısız darbe girişiminin ardından Anlatı D Türkçe Twitter'da ana akım pozisyona geçti.

Türkiye uçak düşürme olayının bir çerçeveye oturtulmasının ilk raundunda (1. günden 8. güne kadar) Rusya'ya üstünlük sağlansa da, Rusya'nın ikinci rauntta (2 Aralık 2015 - 6

Ağustos 2016 arası) kullandığı bilgi savaşı alanını genişletmeye dayalı dikkat dağıtma stratejisi daha başarılı oldu. Bu, Rusya'nın ABD'nin 'dengeleme stratejisi'nin temel mantığına nasıl adapte olup bu mantığı nasıl geride bıraktığının çok iyi bir örneği. Bu başarının seviyesi Şekil 4'teki angajman ve dağılım istatistiklerinin yanı sıra, Türkiye'nin Anlatı A'yı sürdürmekle birlikte uçak düşürme kararının normal karar verme kanalları dışında gerçekleştiği şeklinde bir alternatif anlatıya yönelmesinden de anlaşılıyor. Burada amaçlanan suçlamanın yakın zamanda değiştirilmiş olan Suriye'ye yönelik angajman kurallarından başka bir yöne çevrilmesini sağlamak, Rusya'ya gizli bir uzlaşma fırsatı vermek, bir yatıştırma sinyali vermek ya da bunların hepsi olabilir. Anlatılarda yaşanan bu değişiklik, Sputnik Türkiye, Aydınlık ve OdaTV'nin yanı sıra Yeni Şafak, Sabah ve Takvim gibi hükümet yanlısı gazetelerin de zamanla olaya 'Gülecilerin karışmış olması' ihtimalini haber yapmaya başlamasıyla krizin yatışmasına katkıda bulundu. Ağustos 2016'nın sonuna gelindiğinde Rusya 'Türkiye-IŞİD petrolü' anlatısını devam ettirmekten vazgeçmişken, Türkiye'nin anlatısı da 'haklıydık' demekten 'karar komplocular tarafından verildi' demeye dönmüştü.

Şekil 4 - GDA tarafından belirlenmiş dört ana anlatı kümesinin zaman serisi angajman metrikleri (Aralık 2015 - Ekim 2016)

⁷⁶ Fuad Safarov, "Rus uzman, Rus uçağını düşürme emrini kimin verdiğini açıkladı," Sputnik Türkiye, 12 2016,

<https://tr.sputniknews.com/rusya/201612041026128807-rus-uzman-gulen-ucak/>; Elvan Alkaya, "Elvan Alkaya: FETÖ bağlantılı cinayetler ve şaibeli davalar (2)," Yeni Şafak, July 26, 2016, <https://www.yenisafak.com/yazarlar/elvanalkaya/feto-baglantili-cinayetler-ve-ai-beli-davalar-2-2030700/>; Mehmet Y. Yılmaz, "Davutoğlu bıçağın sırtında," Hürriyet, July 19, 2016, <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/mehmet-y-yilmaz/davutoglu-bicagin-sirtinda-40154956>.

Jet düşürme olayı Moskova'nın Ankara'ya dijital hibrit savaş gücünü sergilediği ilk ve son vaka oldu. Suriye'yle ilgili daha doğrudan ve 'gerçek' faktörler, Rusya'nın Karadeniz'deki askeri imkanlarının artması ve Türkiye ile NATO'nun arasının açılmasıyla beraber Moskova'nın bilgi konusundaki gösterisi Türk bilgi ekosisteminde kuşkusuz kalıcı bir iz bıraktı. Bu,

Rusya ile Türkiye arasında gözlemlediğimiz ilk ve son direkt dijital bilgi münakaşası olmasının yanı sıra, verilere bakarak Rusya'nın bilgi faaliyetlerinin Türkiye'nin bilgi ekosistemi üstünde politikalara ölçülebilir şekilde tesir eden bir etkiye sahip olduğunu iddia edebileceğimiz tek örnek konumundadır.

Vaka 2 Temmuz 2016 Darbe Girişimi

Darbe girişimi sırasında ve takip eden günlerde bol miktarda dezenformasyon vardı. Darbe girişiminin ilk birkaç saatindeki belirsizlik, ortaya bağlam bakımından önem arz eden ve tehlike yaratabilecek dezenformasyon vakaları çıkarttı. Bu vakalar insanların dikkatlerini dağıttı, kafalarını karıştırdı ve hareketlenmelerine sebep oldu. 15-16 Temmuz gecesinden sonraki günlerde dezenformasyon girişimlerinin türü değişerek hareketlenmeye dayalı içerikler yerine kontrol etmesi ve doğrulanması daha zor politik dezenformasyon halini aldı.

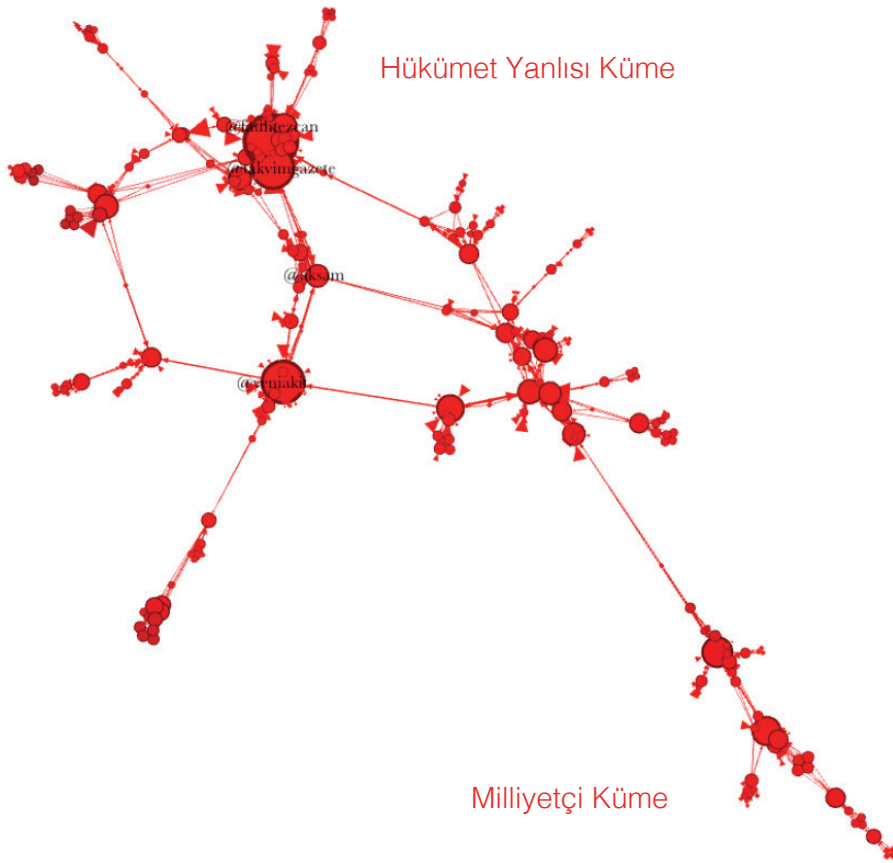
1. *ResulK ve F-16* - Bu popüler asılsız içerikler içerisinde açık ara en fazla yayılanı Ankara'daki Kızılay Meydanı'na inmekte olan bir F-16'nın üstüne çıkmaya çalıştığı söylenen adamdı⁷⁷. Geriye dönüp bakınca kulağa inanılması güç gelse de 'F-16'nın üstüne çıkmaya çalışıp camlarını levyeyle kırmak isteyen adam' Resul K.'nin hikayesi sosyal medyada (Facebook, Twitter ve Instagram) en fazla yayılan asılsız bilgi oldu. Kızılay Meydanı'nın fotoşoplu bir görüntüsünü içeren

bu dezenformasyon türü araştırmamıza göre hükümet ya da muhalefetle ilişkili bir kümeden değil, 'kamuyu bilgisi' ile, ortaya çıkıp yayıldı ve yayılmayı kontrol eden gözlemlenebilir bir merkezi düğüm yoktu. Fakat bu dezenformasyon vakasının sosyal medyada kendisine yer bulmasından bir gün sonra hükümet yanlısı ve milliyetçi ana akım medya kuruluşları bu dezenformasyonu fark edip sosyal medyada paylaşmaya başladı. Ancak daha sonra Milliyet⁷⁸ gazetesi Resul Kaptancı'nın Ankara'daki Genelkurmay karargahına el koyan darbeci askerlere saldırmaya çalışırken öldürüldüğü ancak F-16 hikayesinin yanlış olduğu yönünde haber yaptı. Buna rağmen Resul Kaptancı'yla ilgili dijital içerikler büyük oranda F-16'nın üstüne çıkmayla alakalı dezenformasyonun bir parçası olarak paylaşıldı ve paylaşımaya da devam etti. Bu dezenformasyon içeriği YouTube'ta ve Türkiye'deki popüler kültür sitelerinde halen popülerliğini korumaktadır.

⁷⁷ "Şeytan taşladı," Takvim, 08 2016, <https://www.takvim.com.tr/guncel/2016/08/16/seytan-tasladi>.

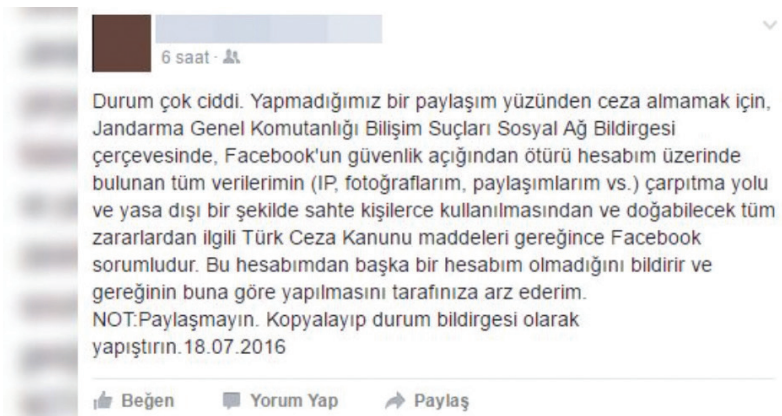
⁷⁸ "15 Temmuz Şehidi Resul Kaptancı'nın Ailesi İdam İstiyor," Milliyet, March 5, 2017, <http://www.milliyet.com.tr/15-temmuz-sehidi-resul-kaptanci-nin-ankara-yerelhaber-1884645/>.

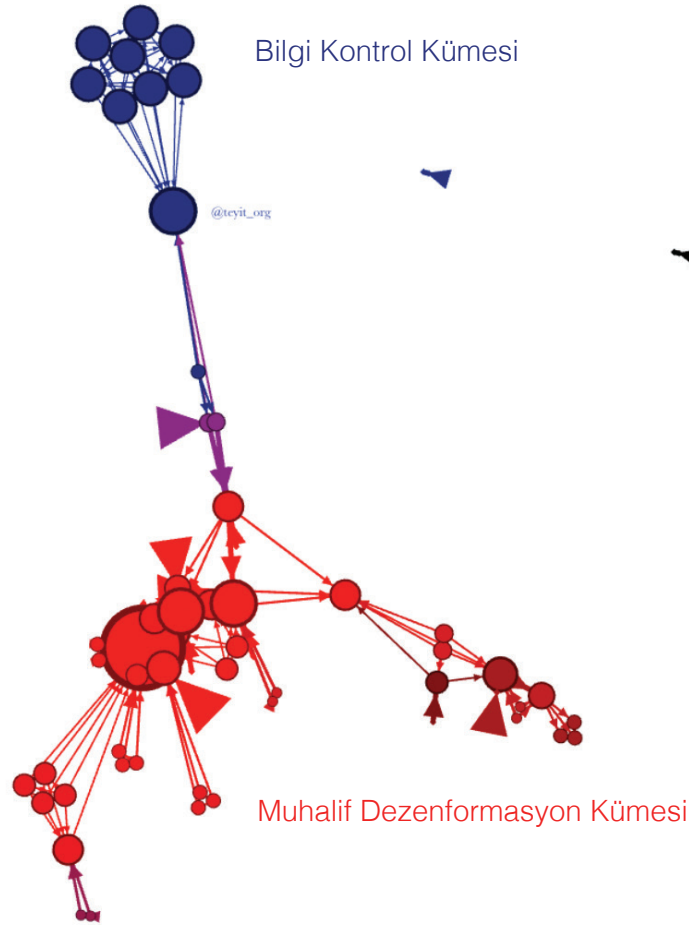

Şekil 5 - ResulK - F-16 dezenformasyonunun örnek içeriği ve ilk saat içindeki yayılım ağı

2. Sorumluluk Reddi - İkinci en popüler dezenformasyon türü aslında bir meta-dezenformasyondur. İnsanları dezenformasyondan koruma amacını taşımasına rağmen aslında kendisi de dezenformasyondan ibarettir. Bu dezenformasyon, Jandarma Karargahı tarafından, ya da onun adına gönderildiği iddia edilen, sosyal medyadaki herkesi hesap sayfalarında 'kötü niyetli kişilerin hesaplarını hackleyip kendi bilgileri dışında dezenformasyon ya da hükümet karşıtı mesajlar paylaşması durumunda' hukuki olarak sorumlu tutulamayacakları yönünde bir mesaj paylaşmaya çağırarak, uydurma bir mesaj içeriyordu. Darbe girişimi sonrasında dezenformasyonun ve kafa karışıklığının yaygın olduğu ortamda bu dezenformasyon vakası yangına körükle gidilmesine ve yüz binlerce Türk

vatandaşının hesaplarında bu sorumluluk reddini paylaşmasına sebep oldu. Bu dezenformasyon türünün bir başka versiyonu Başbakanı kaynak olarak gösteriyordu. Ne Türk Ceza Kanunu ne de Bilgi Teknolojileri Kanununda bu tip sorumluluk retlerine dair bir ibare ya da koşul bulunmakta olup, mesaj anlamsız olarak değerlendirilmiştir. Bu dezenformasyon türünün izleri muhalif haber ağları ve popüler halk figürlerine dayanmakla birlikte sonradan politik olmayan bir yapıya bürünüp Türk sosyal medya kullanıcılarının birçoğu tarafından paylaşılmıştır. Şekil 6'da gösterildiği üzere bu dezenformasyon türünün doğru olmadığı ortaya çıkışının ilk saatinde ortaya konmuş fakat darbe girişimi sonrasında en çok paylaşılan dezenformasyon türlerinden biri olmayı sürdürmüştür.

Şekil 6 - 'Sorumluluk Reddi' dezenformasyonunun örnek içeriği ve ilk saat içindeki yayılım ağı

3. *Uydurma Azerbaycan Müdahalesi* - Darbe girişimi sonrasında üçüncü en çok yayılan dezenformasyon türü Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'e ait olduğu iddia edilen bir sözdü. Kendisine atfedilen ifadeye göre Cumhurbaşkanı Aliyev Türk halkının darbe girişimine karşı ortaya koyduğu direnişe desteğini açıklayıp, halkın direnişinin başarısız olması halinde Azerbaycan Ordusu'nun onlara darbe girişimini bastırmaları için yardım etmek üzere Türkiye'ye gireceğini eklemiştir. Alıntının orijinaline bakıldığında Cumhurbaşkanı Aliyev'in darbe karşısındaki direnişi destekleyen bir açıklama yapmış olmakla birlikte ordusunu Türkiye'ye yönlendirmeye yönelik bir emir vereceğine dair hiçbir ifade bulunmadığı görülmüştü⁷⁹. Buna rağmen bu dezenformasyon takipçi sayısı bir etki yaratmak için çok az olan bazı aşırı milliyetçi sosyal medya gruplarında kendisine yer bulmuştur. Söz konusu dezenformasyonun JPEG formatındaki bir resmi @TuhafAmaGercek isimli, bu raporun yazıldığı tarih itibarıyla 2,25 milyon takipçisi olan popüler Twitter hesabından paylaşılınca internette popüler hale gelmiştir. Rusya'nın Türkiye-Azerbaycan ilişkilerindeki rolü düşünüldüğünde bu vaka Rus-

ya yanlısı bilgi faaliyetleri için iyi bir aday olabilirdi ancak @TuhafAmaGercek hesabının Rusya ya da Türkiye'deki Rusya yanlısı bilgi ekosistemiyle bir bağlantısı bulunmamakta olup, bu hesap birçok kişi tarafından takip edilen, popüler kültür bilgileri paylaşan bir hesaptır.

tuhafamagercekbilgiler

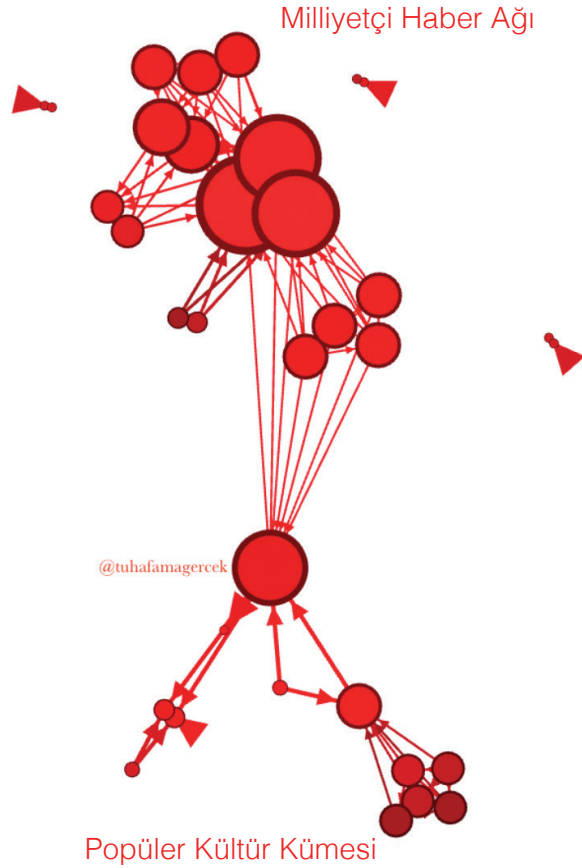
...

Türkiye Cumhuriyeti resmi hükümeti dışında gayri resmi bir rejim asla ve asla kabul edilemez. Eğer Türkiye'de yaşanan isyan bastırılmamış olsaydı Azerbaycan olarak, Türkiye'ye destek olmak için bizzat benim emrimle kara hareketi başlatcağık.

- Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev

⁷⁹ "İlham Aliyev'den FETÖ Darbe Girişimine Kinama," TRT Haber, 07 2016, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/ilham-aliyevden-feto-darbe-girisimine-kinama-261298.html>.

Şekil 7 - 'Uydurma Azerbaycan Müdahalesi' dezenformasyonunun örnek içeriği ve ilk saat içindeki yayılım ağı

4. *Darbeci Askerler* - Dördüncü en çok yayılan dezenformasyon, darbe girişiminin başarısız olmasının ardından darbeci askerlere karşı uygulanan şiddetle alakalı, aslında doğru olan haberlerin çarpıtılmış versiyonlarının bir kombinasyonuydu. Bu vakalardan en çok bilinen ve en çok belgeleneni, İstanbul'un ikinci köprüsündeki askerlerin teslim oluşuydu. Teslim sırasında altı asker linç edilmişti⁸⁰. Darbe girişiminin en gergin noktalarından biri olan 2. İstanbul Köprüsü'nde darbeci askerler kalabalığa ateş açıp birkaç sivil öldürmüştü. Buna karşılık olarak bazı darbeci askerler, devlete bağlı asker ve polislerin teslimi gözetiyor oluşuna rağmen linçe uğradı ve içlerinden biri olay yerinde hayatını kaybetti. Bu gergin süreç sosyal medyada bir dizi uydurma görüntü ve dezenformasyonla tasvir edilirken, bu durumun izleri OdaTV ve Haber.Sol.Org.Tr'ye uzanmaktadır⁸¹. En öne çıkan vakalardan biri IŞİD'in Suriye'deki bir kafa kesme görüntüsünün İstanbul'daki lincin görüntüsüyü gibi yayılmasıydı. Buna ek olarak hayatta olan bazı askerlerin görüntüleri sosyal medyada ölen askerin kimliği olarak yayılmış, bu da zaten yüklü olan

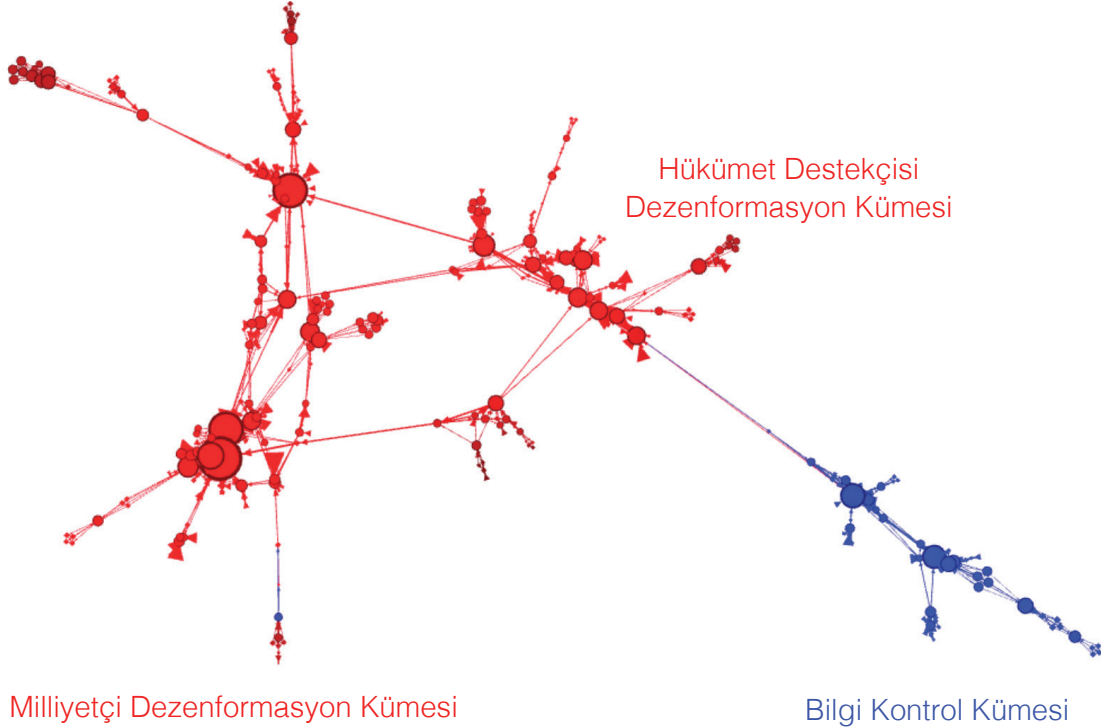

duruma daha fazla kafa karışıklığı ve öfke katmıştır. Bu tür dezenformasyon hem hükümet yanlısı hem de muhalif sosyal ağlardan yayılmış olup, izi Rusya'ya uzanan hesapların olaya dahil olması gibi bir durum yoktur. Bu, darbe girişimiyle alakalı dezenformasyon türleri içinde en çok tartışılardan biri olup, olayın uydurma versiyonları halen Türkçe sosyal medya platformlarında yaygın olarak dolaşmaktadır.

⁸⁰ "6 askere linç," *Hürriyet*, 07 2016, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/6-askere-linc-40150768>.

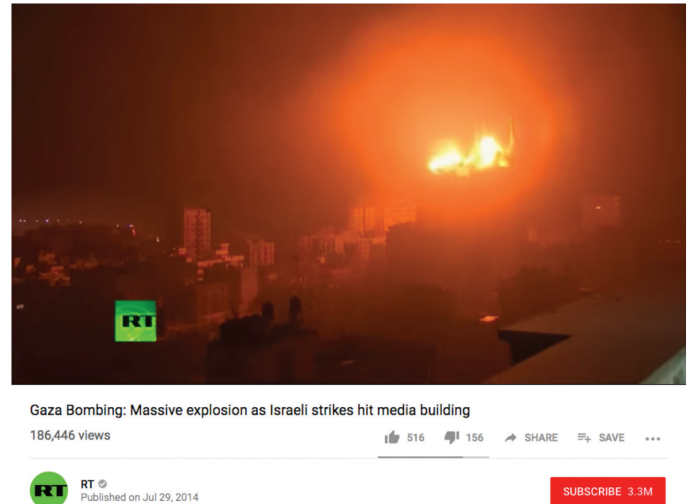
⁸¹ "'Başı kesilen asker' haberine gelen yalanlama ve o haberin hikayesi," *Sözcü*, 07 2016, <https://www.sozcu.com.tr/2016/gundem/basi-kesilen-asker-haberine-yanlanlama-ve-o-haberin-hikayesi-1319809/>.

Muhafif Dezenformasyon Kümesi

Şekil 8 - 'Darbeci Askerler' dezenformasyonunun örnek içeriği ve ilk saat içindeki yayılım ağı

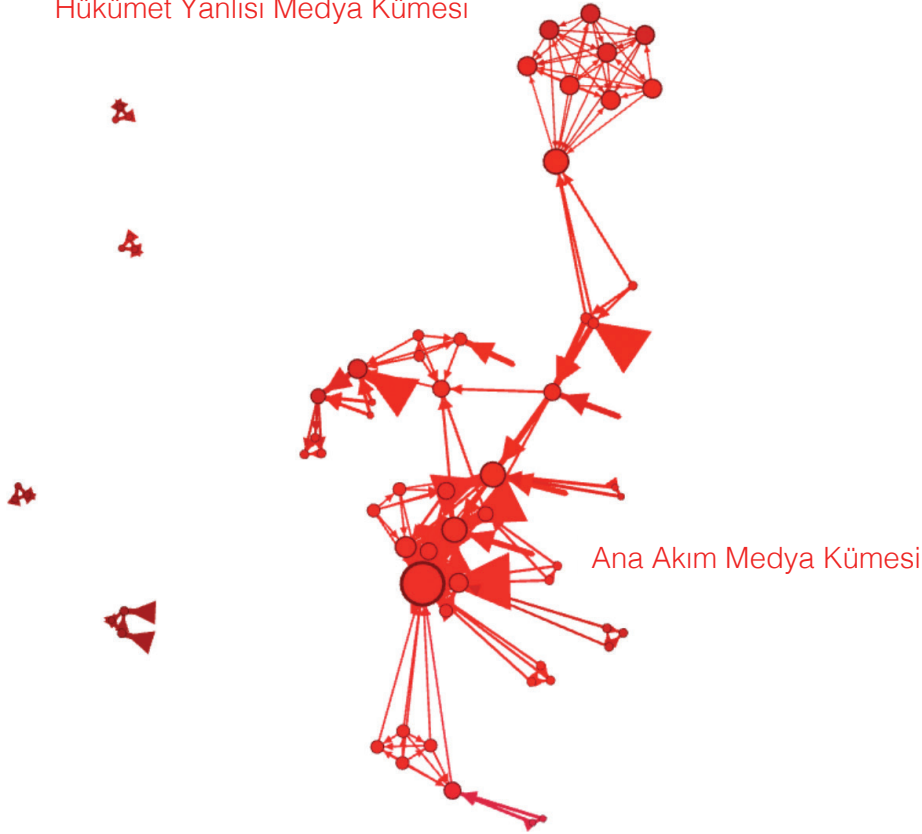
Polis Karargahının Bombalanması - Bir başka güçlü dezenformasyon vakası da bazı önde gelen medya kuruluşlarının 'Ankara polis karargahının bombalanması' olarak paylaştığı videoydu⁸². Karargah binası darbe gecesinde gerçekten de saldırıya uğramış olsa da, İsrail'in 2014'te Gazze'de yaptığı hava saldırılarını içeren, üstünde oynanmış bir video olayın gerçek görüntülerine oranla daha fazla yayıldı. Doğruluğu bu kadar kolay teyit edilebilen bir videonun (Google'ın geriye doğru video arama fonksiyonu orijinal YouTube versiyonunun kolaylıkla bulunmasını sağlıyor⁸³) önde gelen medya kuruluşlarınca paylaşılmış olması, kriz durumlarının eğitilmiş gazetecileri dahi doğrulanmamış yanlış bilgileri paylaşmaya itebildiğini gözler önüne seriyor. Bu, doğrulanması açık ara en problemliyen uydurma haber türü. Video, Russia Today'in 2014'teki İsrail bombardımanı ile ilgili canlı yayınının üzerinde oynanmış bir versiyonunu içerdiğinden sosyal medyada paylaşılan linklerin çoğunda 'rt.com' alan eklentisi bulunmaktadır. Fakat videonun üzerinde oynayanın kim olduğunu doğrulamak imkansız olup, bu videonun erken saatlerde yayılmasındaki merkez düğümlerin tamamı Türkçe hesaplardır.

⁸² CNN Türk'teki videonun bir kaydına şuradan ulaşılabilir: <https://twitter.com/t24comtr/status/754384016657289217>

⁸³ Video linki için şu adrese gidin: <https://www.youtube.com/watch?v=8pfdijUl1U>

Hükümet Yanlısı Medya Kümesi

Şekil 9 - Üzerinde oynanan ve dezenformasyon görüntüsü olarak kullanılan orijinal RT videosu ve 'Ankara bombalaması' dezenformasyonunun ilk saatlik yayılım ağı

Darbe girişiminde NATO ve/veya ABD'nin payının olduğuna, ya da ihmalkar olduklarına/kayıtsız kaldıklarına dair haberlerin yayılmasında Rusya'nın oynadığı rol hakkında son bir söz. Sputnik Türkiye ve Türkiye'deki Rusya yanlısı hesaplardan bazıları darbe girişimi sırasında ve girişim sonrasında bu ifadeyi öne sürdüler. Fakat bu ifade darbe girişiminin hemen ardından Türk bilgi ekosisteminde zaten ana akım görüşlerden biri haline gelmiş ve hükümet yanlısı haber

ağları tarafından da baskın şekilde yayılmıştı. Araştırmamız Sputnik Türkiye'nin bu tipte 5 adet içerik paylaştığını ancak bu paylaşımların ulaştığı kitlenin toplamda 800 angajmanın altında olduğunu göstermiştir. ABD ya da NATO'yu suçlayan ana akım Türkçe hesaplardan çıkan dijital içerikler ise bunun aksine 17 Temmuz 2016'nın sonuna gelindiğinde 100.000 toplam angajmana ulaşmıştı.

Vaka 3: Ankara Rus Büyükelçisi Suikasti

SU24 olayının ve aylar süren diplomatik dengeleme sürecinin ardından gelen ikinci büyük kriz Rusya'nın Ankara Büyükelçisi Andrey Karlov'un suikaste uğramasıydı. Büyükelçi Karlov'un 19 Aralık 2016'da Ankara'da suikaste uğraması, SU-24 olayının yarattığı hasar sebebiyle iki ülkenin ilişkilerinin zaten gergin ve karşılıklı güvenden uzak olduğu bir ortamda uzlaşma çabalarına zarar verme riski taşıyordu. Suikast, Türkiye-Rusya ilişkilerinde Erdoğan ile Putin arasında Ağustos'ta gerçekleşen görüşme sonrasında görülen temkinli iyileşmenin ardından geldi. Suikastçinin görevde olmayan ve Büyükelçi Karlov'un güvenlik bilgilerine polis kimliğini kullanarak ulaşan görev dışı bir polis memuru olması sebebiyle suikast büyük sonuçları beraberinde getirdi⁸⁴. Takip eden haftalarda dijital bilgi akışlarında özellikle saldırganın bağlı olduğu kişiler ve suikaste neden olan motivasyonlarla alakalı ciddi bir kirlilik yaşandı. Türkiye'nin resmi ifadesi saldırganın Fethullah Gülen ağının bir üyesi olduğuydu. Bu görüş Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından bizzat dile getirilmişti⁸⁵. Saldırganın bağlı olduğu iddia edilen diğer gruplar ise IŞİD ve kuzeybatı Suriye'de aktif bir cihatçı grup olan Fetih el Şam Cephesi'ydi⁸⁶. 2018'in sonlarında saldırganın başka bir İslami topluluğa üye olduğuna dair yeni bir teori ortaya atıldı. Bu iddiayı ortaya atan Sputnik Türkiye'den başkası değildi⁸⁷.

Suikast sonrası ilk üç saatteki görüş puanları karışık (olumlu ve olumsuz) olup, ciddi bir kafa karışıklığına işaret etmektedir. Olumsuz olarak nitelendirilen içerikler şunlardır: a) suikastin gerçekten mi yaşandığını yoksa 'tiyatro' mu olduğunu sorgulayanlar, b) suikastin Rusya'nın Türkiye'yi iç güvenlik açığını ortaya çıkartarak daha da utandırmak için yaptığı bir 'içten destekli eylem' olduğu yönünde fikir beyan edenler, c)

suikastin Türkiye ile Rusya arasındaki yakınlaşmayı bozma amacını taşıyan bir 'Batı müdahalesi' olduğunu söyleyenler. Bu kafa karışıklığı olayın ilk saatinde Türk bilgi ekosisteminde merkezi olarak koordine edilen bir mesajın olmamasından ve haber veren herkesin kendi anlatılarını yaratmaya çalışmasından kaynaklanmıştır. Cumhurbaşkanlığı ve hükümet hesapları dijital alandaki kafa karışıklığını bitirmek için olaydan iki saat sonra pozitif bir anlatıyı öne sürmeye başlamıştır. Saldırganın bir polis memuru olduğunun belirlenmesinden sonra bu güvenlik açığını bağlama oturtmaya çalışan yeni bir kafa karışıklığı ortaya çıkmıştır. Fakat bu olumsuz görüşler dizisi olaydan dokuz saat sonra resmi anlatının olayı bir terör saldırısı olarak nitelendirip Rusya'yla dayanışma içinde olduğunu duyurmasıyla etkisini yitirmiştir. Olaydan 12 saat sonra hem doğal hem de bot kökenli angajmanların terör/terörizm sözcükleri ile Rusya ve Büyükelçinin ailesine taziye ve başsağlığı dilekleri etrafında dönmeye başlaması, Türkçe Twitter ekosisteminin hükümet anlatısını büyük oranda kabul ettiğini ortaya koymuştur. İlk günün sonuna gelindiğinde, Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Başbakan Binali Yıldırım'ın olayı resmen kınamasının ardından iki ek olumsuz görüş patlaması ortaya çıkmıştır. İkinci günün sonuna gelindiğinde hem doğal hem de bot kökenli içeriklerde, suikastteki rollerinden dolayı Gülen ağını suçlayan yeni bir olumsuz görüş dalgası gözlenmiştir. Bu anlatı üç farklı senaryonun ortaya çıkması sebebiyle jet düşürme olayındakine benzer bir niteliktedir. Bu senaryolar şunlardır: a) suikastçi hain bir polis şefi tarafından yönetilmişti, b) suikastçinin kendisi bir haindi, c) karar gizli, NATO yanlısı bir gündemi olan gizli bir ağ tarafından verilmişti.

⁸⁴ "Karlov suikasti iddianamesi mahkemede," NTV, November 23, 2018, <https://www.ntv.com.tr/turkiye/karlov-suikasti-iddianamesi-mahkemede,pG6plihRcUaQQcbvWqgpEg>.

⁸⁵ "Erdoğan: Suikastçi FETÖ'ye Mensup," December 21, 2016, sec. Türkiye, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-38394837>.

⁸⁶ "Karlov suikastını, eski adı El Nusra olan Fetih el Şam üstlendi," Sputnik Türkiye, December 21, 2016, <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201612211026428039-karlov-fetih-el-sam/>.

⁸⁷ "Karlov suikasti sanığı: Menzil tarikatına bağlıyım," Sputnik Türkiye, January 11, 2019, <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201901111037037495-karlov-suikasti-sanigi-menzil-tarikatini-bagliyim/>.

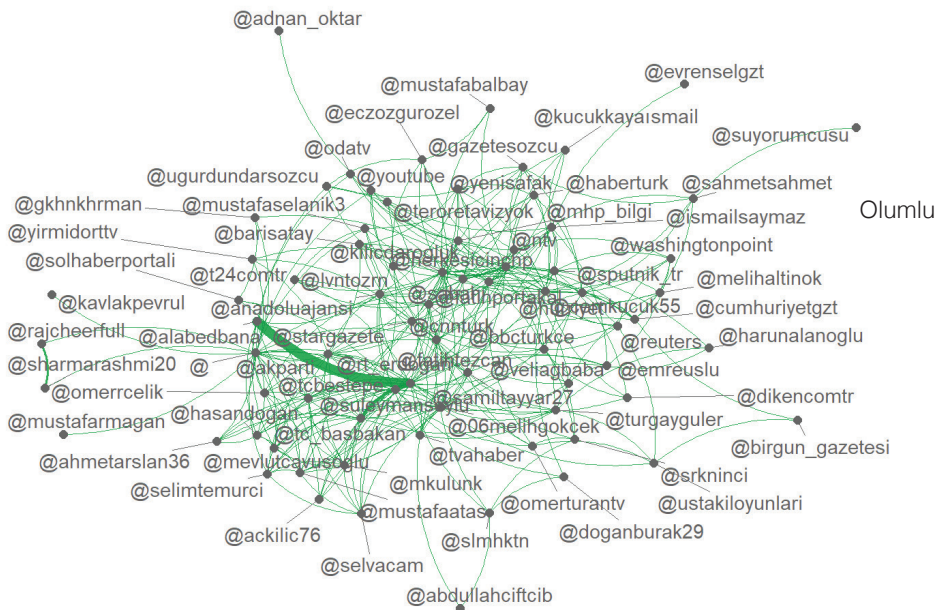
Olumlu Görüşler Önemli Anahtar Kelimeler	Görülme	Olumsuz Görüşler Önemli Anahtar Kelimeler	Görülme
Karlov	12,954,371	Karlov	3,917,394
Rus_	11,720,845	Büyükelçi_	3,742,197
Suikast_	9,384,054	Öldü_	3,248,492
Büyükelçi_	7,920,581	Provok_	2,928,915
Üzü_	6,183,401	Tehdit_	2,271,601
Putin_	5,193,932	Ankara_	1,293,857
Başsağlı_	4,910,356	Oyun_	1,104,381
Dost_	3,291,603	Suriye_	958,398
Andrey	2,869,039	Halep_	769,271
Kın_	1,958,204	FET_	481,293
Halkı_	984,812	NATO	385,926
İşbirli_	750,386	Amerika_	204,385

Tablo 7 - Olumlu ve olumsuz görüş içerik ve angajman kümelerinde en çok görülen n-gramlar

Tahsis edilmiş ağ kümelerindeki aktörlerin merkezîyetlerini, görüşleri ve içerikleri aşağıdaki fonksiyona (Saxena ve ark., 2017⁸⁸) göre ölçüyoruz:

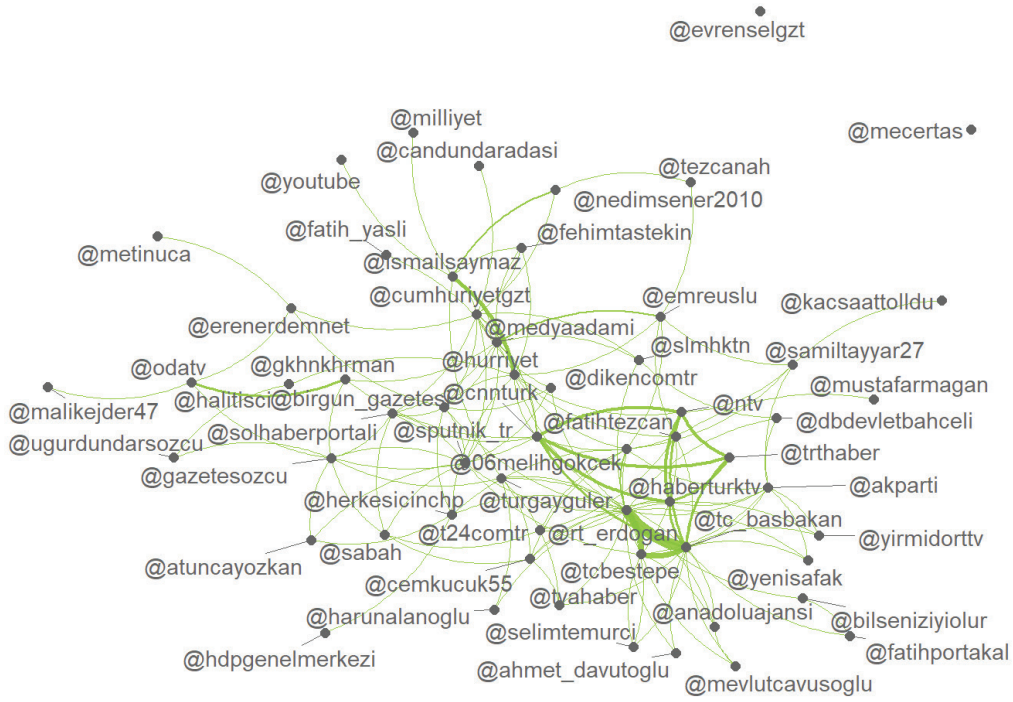
$$R_{rev}(u) = n + \frac{1 - n}{1 + \left(\frac{C(u)}{c_{mid}}\right)^p},$$

Burada C_{mid} kümedeki en iyi bağlantılı düğümün merkeze yakınlığını, n toplam düğüm sayısını, p ise medyadaki lojistik eğriyi göstermektedir.

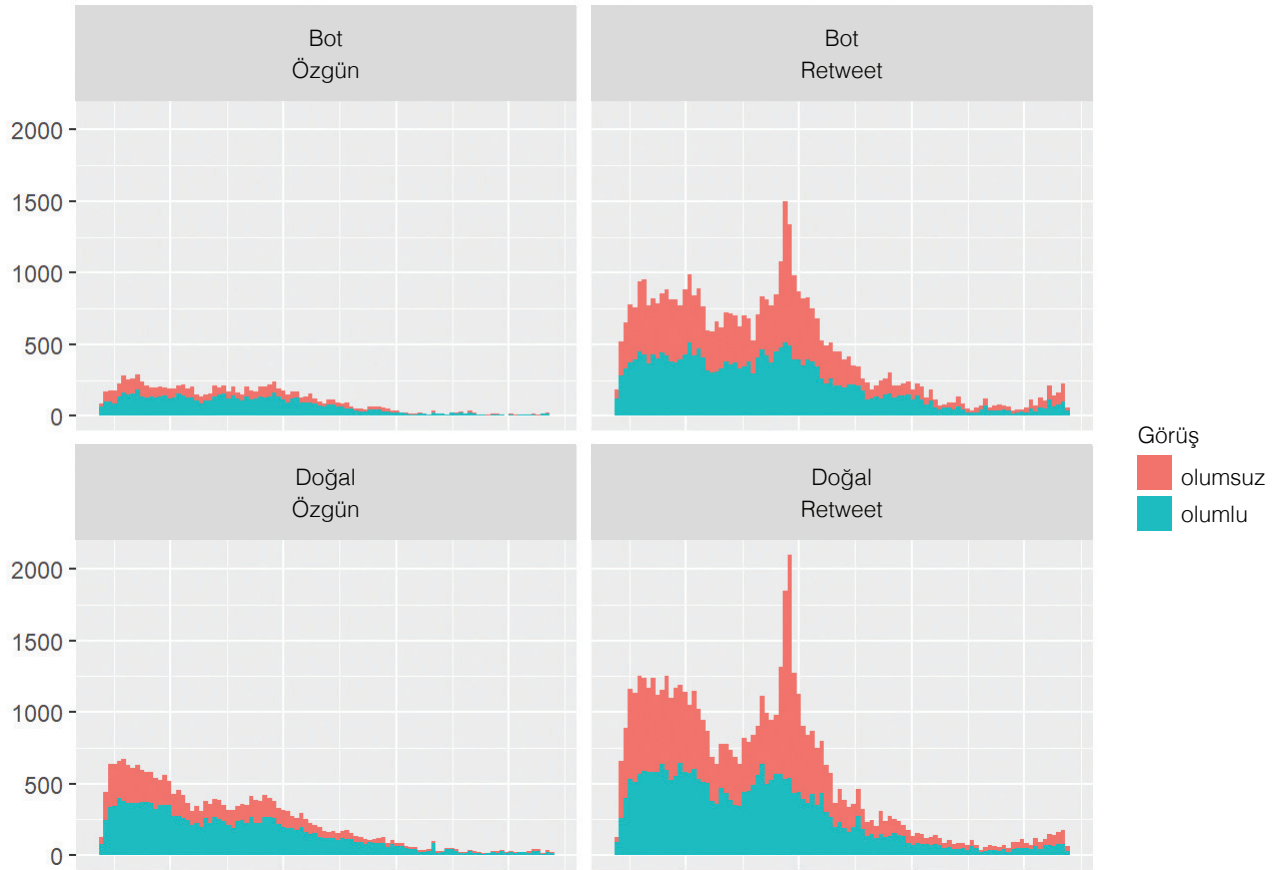

Şekil 10 - Olumlu Görüş kümesindeki hesaplar arası angajmanın ağırlıklı merkezîyet ağı (ilk 4 saat)

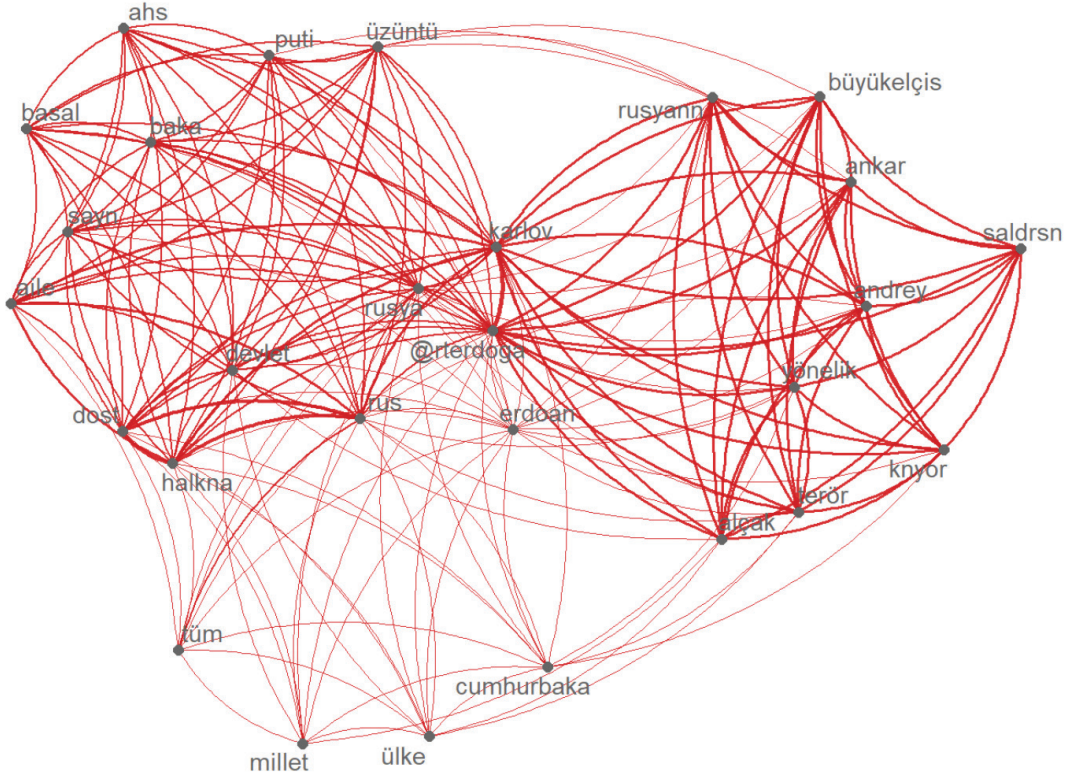
⁸⁸ Akrti Saxena, Raluca Gera, and S. R. S. Iyengar, "A Faster Method to Estimate Closeness Centrality Ranking," ArXiv:1706.02083 [Physics], June 7, 2017, <http://arxiv.org/abs/1706.02083>.

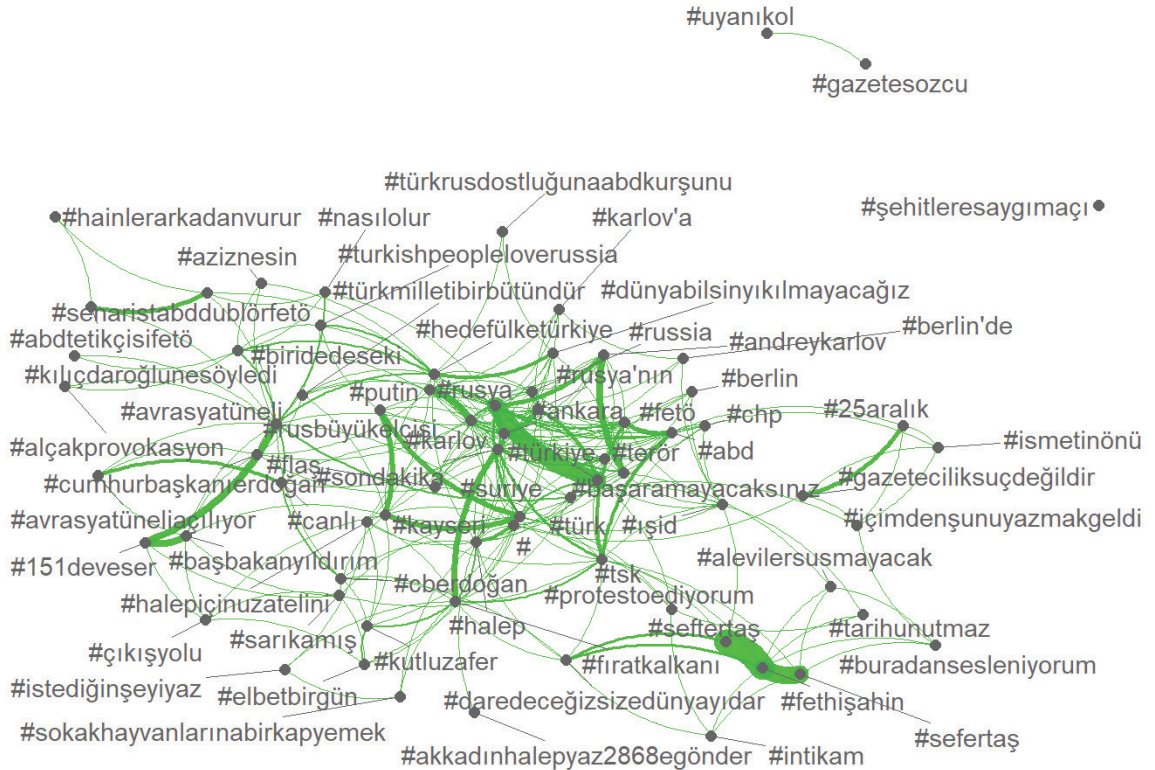
Şekil 11 - Olumsuz Görüş kümesindeki hesaplar arası angajmanın ağırlıklı merkezîyet ağı (ilk 4 saat)

Şekil 12 - GDA tarafından belirlenmiş Olumlu ve Olumsuz görüş metriklerinin, canlı/bot ve özgün/retweet kriterleri bakımından sıralanmış 24 saatlik zaman serisi analizi. Sayım değeri 000'lerdedir.

Şekil 13 - Doğal olumlu görüş tweetlerinde en sık geçen sözcüklerin ağırlıklı merkeziyet ölçüleri (ilk 2 saat)

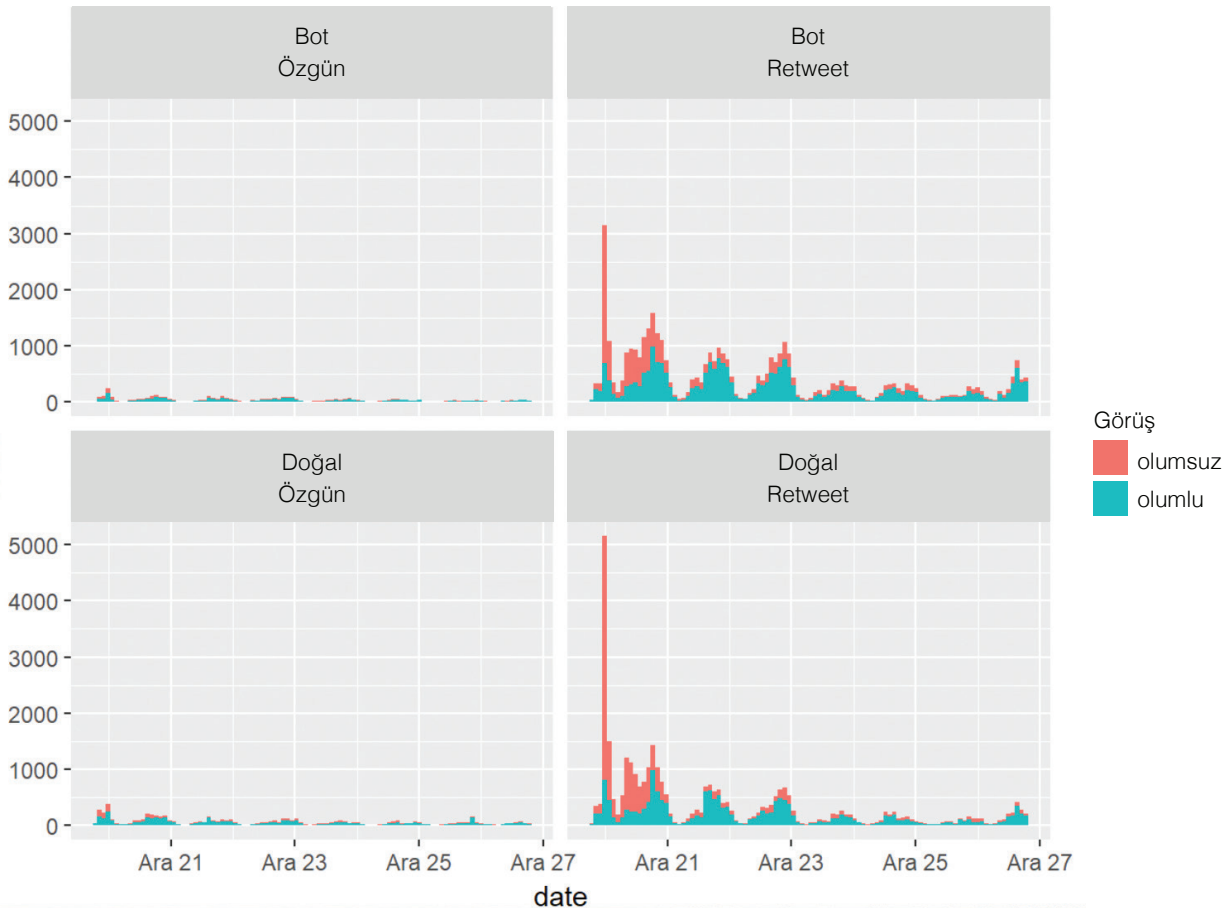
Şekil 14 - Bot kökenli olumsuz görüş tweetlerinde en sık geçen sözcüklerin ağırlıklı merkeziyet ölçüleri (ilk 2 saat)

İlk 3-4 saate yönelik olumlu görüş ağ ölçümleri bir yakınsallık gösterse de, olumsuz görüş ağları daha parçalı bir görüntüdedir. Bu, algoritmamız tarafından 'olumlu' olarak nitelendirilen tweetlerin merkezi kontrolü (örn: hükümet tarafından yürütülen çerçeveleme girişimleri) işaret ettiği, olumsuz görüş ifade eden tweetlerin ise hükümetle bağlantısı zayıf hesaplar ya da muhalif ağlardan geldiği anlamını taşımaktadır. Bu durum hem doğal hem de bot kökenli içerikler için geçerlidir. Olumsuz görüş ekosistemi ise konuşulan konular ve konu ağırlıkları bakımından hayli parçalı bir niteliktedir (hem doğal hem de bot kökenli içerikler). Olumlu görüş konuları genel olarak doğal üzüntü, tasa ve Türkiye ile Rusya arasında dayanışma ifadeleri içerirken, olumsuz görüş konuları başlıca öncelikli olarak hashtagler tarafından çekilen bir dizi anlatıyı içermektedir. Bunlar, a) suikastin bir 'provokasyon' olduğu, b) 'dış güçlerin Türkiye üstünde oynadığı bir oyun' olduğu, c) Rusya'nın Halep'teki askeri rolüne karşı 'başarılı bir intikam' olduğu ve d) Türkiye'nin üstünde uluslararası baskı kurulmasını amaçlayan bir olay olduğudur. Aynı zamanda ilk üç saatte zaman zaman zaman suikastte ABD ve NATO'nun parmağının olduğuna dair iddiaların baskın olduğu bot kökenli olumsuz görüş yükselişleri de yaşanmıştır. Ancak aynı ekosistemde NATO ve ABD'nin olaylarda Gülen organizasyonu aracılığıyla parmağının olduğuna yönelik iddialar dönem dönem çıktığından bu iddialar altıncı saate gelindiğinde bilgi ekosisteminden çıkmıştır. NATO ve ABD'ye yönelik suçlamalar 12. saate gelindiğinde ekosistemi terk ederken, olumsuz görüşlerin en yaygın şekilde dile getirdikleri 'terör/terörizm', 'ihanet/hain' ve 'FETÖ' olmuştur. İlk haftanın sonuna gelinip Büyükelçi Karlov'un naaşı Moskova'ya getirildiğinde, içeriklerin sıklıkları ve ana fikirleri karşılıklı anlayış, iyi niyet ve başsağlığını öne çıkarttığından bilgi ekosistemi genel olarak pozitif bir dengeye oturmuştur. Türkiye'deki Rusya yanlısı bilgi ekosistemi gözlenen tüm zaman aralıklarında (1, 3, 6, 12 saat, 1 gün) dikkat çekici şekilde sessiz kalmıştır. Sputnik

Türkiye ve sık sık Sputnik ağı içinde yer alan hesaplar çok az içerik paylaşımı yapmıştır. Yapılan paylaşımlar da genellikle Cumhurbaşkanı, hükümet ve güvenlik yetkililerine atfedilen alıntılar şeklindeydi.

Dijital açıdan, Türkiye-Rusya ilişkilerindeki bu süreç Türkiye'deki Rusya yanlısı bilgi aygıtlarının sessiz kalıp haberlerini doğrudan resmi kaynaklara dayandırmalarına bakılacak olursa kendilerini ciddi şekilde dizginlediklerini göstermiştir. Özellikle SU24 düşürme olayının sonrasına kıyasla Türkiye'deki Rusya yanlısı medya hareketlerinin ciddi şekilde hafiflemiş olması, Moskova'nın Türk yetkililerin olayla ilgilenme biçimine duyduğu güvenin bir işareti. Bu, Rusya'nın 'İŞİD petrolü' stratejisindeki gibi bir medya saldırısında bulunmaktan kaçınmasını sağlayacak yüksek seviye bir koordinasyon ve güven kazanma çalışmasının bulunduğu anlamına geliyor.

Bir başka önemli gözlem de hem olumlu hem de olumsuz görüş yayılım kümelerinin aynı yüksek seviyeli resmi kaynakların yörüngesinde olması. Ağda yer alan içeriklerdeki görüşlerin olumlu ya da olumsuz olmasından bağımsız olarak temsilci hesaplar aynı önemli bakanlıklar, güvenlik acenteleri ve Cumhurbaşkanlığı ofisini takip edip tweetlerini retweet etmiştir. Bu, geniş oranda paylaşılan içerik türlerinin hepsinin büyük oranda resmi organları kaynak göstermekle birlikte bu resmi organların açıklamalarını tamamen farklı şekillerde yorumlamaları açısından ilginç bir bulgu. Olumsuz görüş ifade eden botlar ve doğal hesapların resmi açıklamaları kendi gündemlerine uyacak şekilde yansıtmaları sebebiyle bu bulgu özellikle suikastin ilk saatinde sıkça görülmüştür. Bu olumsuz görüş kümelerinin daha uzlaşmacı ve yatıştırıcı bir tona geçiş yapması ancak ilk iki saatin ardından, Cumhurbaşkanlığı ve bakanlık hesaplarının resmi bakış açısını daha net şekilde ortaya koymasından sonra olmuştur.

Şekil 15 - GDA tarafından belirlenmiş Olumlu ve Olumsuz görüş angajman metriklerinin, canlı/bot ve özgün/retweet kriterleri bakımından sıralanmış 7 günlük zaman serisi analizi. Sayım değeri 000'lerdedir.

Vaka 3: Seçime Karışma İhtimali

Rusya'nın dijital boşluktaki müdahalelerinin belki de en çok araştırılan yönü Batı demokrasilerinde seçimlere karışmasıdır. Rusya'nın Batı'daki seçimlere karıştığı belgelenmiş bir durum olsa da, bu ülkelerin dışında gerçekleşmiş olabilecek benzer seçime karışma vakalarına dair neredeyse hiçbir anlamlı ve deneysel bir araştırma bulunmamaktadır. Türkiye üzerine de herhangi bir veri tabanlı araştırma yoktur. Rusya'nın Türkiye'deki seçimlere karışıp karışmadığının kontrol edilmesi ilişkilerdeki en önemli krizlere dair bulgularımız için iyi bir sağlamlık testi olacağından bu durum önem taşımaktadır.

Türkiye'de 2010'dan beri yapılan tüm seçimlere dair ayrı, boylamsal bir dezenformasyon analizi yapılması gerekli olsa da, böyle bir çalışma bu projenin kapsamının dışında kalır.

Türk siyasal bilimler literatüründe, yakın zamandaki seçimler içerisinde hangisinin 'gerçekten' en önemlisi olduğu sorusu hakkında bitmeyen bir tartışma bulunmaktadır. Bu araştırmayı sunduğumuz birçok yerde, farklı seçim kombinasyonlarının 'en önemlisi' olduğunu savunan katılımcılar arasında güçlü bir anlaşmazlık olduğunu gözlemledik. Bu yüzden yalnızca 24 Haziran 2018 seçimine bakmaya karar verdik. Bunun iki sebebi var. Birincisi, veri temizleme sonrası yalnızca dezenformasyonla alakalı içerikler bulunduran 80 milyon tweet ile bu seçim Türkiye'deki diğer seçimlerle kıyaslandığında en büyük veri hacmine sahip olanı (toplam seçim veri hacmi çok daha büyük). İkincisi, yakın dönemdeki seçimler içerisinde 1999 genel seçiminden beri en yüksek katılımcı oranının bulunduğu seçim olmasının (%87⁸⁹) yanı sıra, 2017 referandumu da dahil olmak üzere Türkiye seçim tarihinde en çok

⁸⁹ "Voter Turnout in Turkey Elections Was 87 Percent: State Broadcaster," Reuters, June 24, 2018, <https://www.reuters.com/article/us-turkey-election-turnout-idUSKBN1JK0SP>.

⁹⁰ "Son dakika: YSK, 2018 kesin seçim sonuçlarını açıkladı," Hürriyet, July 4, 2018, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/son-dakika-ysk-2018-kesin-secim-sonuclarini-acikladi-40886560>.

oy kullanılan seçim olma unvanına da sahip (51.183.729⁹⁰). Seçim bu yüzden alternatiflerine göre daha iyi bir sağlamlık kontrolü niteliği taşıyor.

Rusya'nın seçim sırasında Türk dijital dezenformasyon ekosistemindeki faaliyetlerinin izini sürmek adına bu çalışma 24 Haziran'da ya da bu tarihten önce gözlenen 6 popüler vakaya odaklanmaktadır (ilk günde 50.000'den fazla angajman alanlar). Bu vakaların dezenformasyon olduğu ortaya çıkartılmış ve vakaların bilgi kontrolü Teyit.org tarafından yapılmıştır.

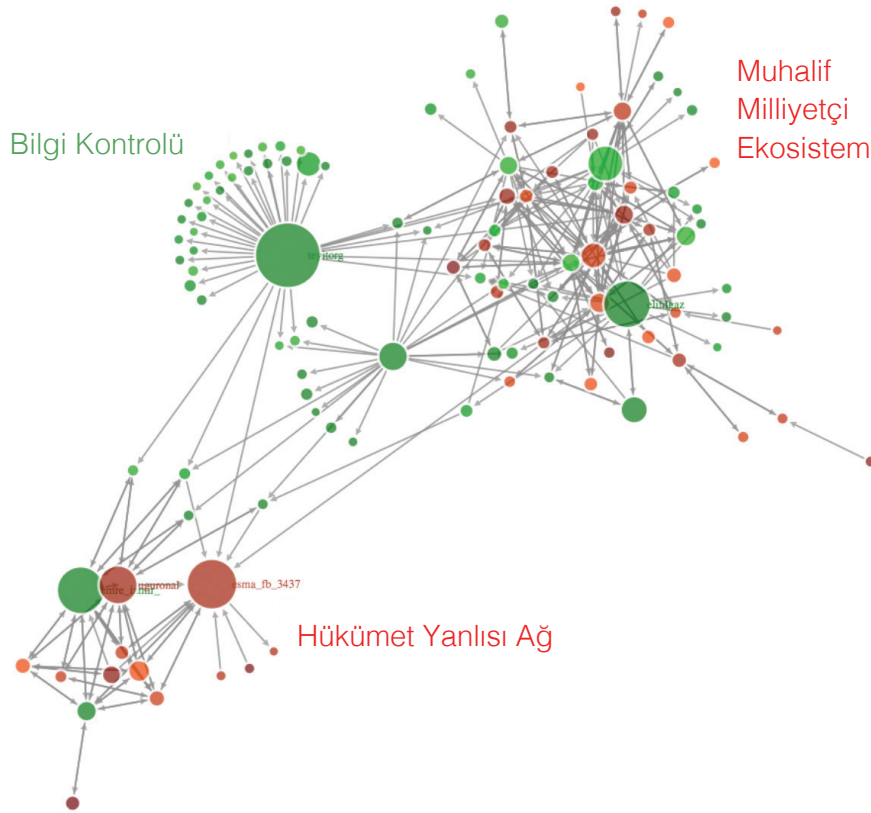
1. Erdoğan'ın Meral Akşener'e 'zilli' dediği iddiası (toplam 1.492.493 angajman): En garip ancak en önemli dezenformasyon türlerinden biri Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın önde gelen muhalif liderlerden Meral Akşener'e 'zilli' dediği iddiasıydı.⁹¹ Birçok farklı anlama gelen bir argo ifade olan 'zilli', bu

başlamda 'hırçınlık' anlamında kullanılmıştı. Orijinal olarak 'İzci' isimli bir Facebook sayfasında ortaya çıkan dezenformasyon girişimi, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı parti toplantısında Meral Akşener'e argo ifadelerle hitap ettiği için nezaketsizlikle suçluyordu. Halbuki, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın YouTube'dan bulunabilecek konuşmasının gösterdiği üzere ortada böyle bir söylem yoktu⁹². İçerik muhalif milliyetçi bilgi ekosisteminde hızla yayıldıktan sonra aynı gün içerisinde hükümet yanlısı ağa da sıçradı. Diğer dezenformasyon vakalarında olduğu gibi, dezenformasyonun sosyal medyada yayılmasından sonra birkaç saat içinde düzeltme ve bilgi doğrulama içeriklerinin de sosyal medyaya düşmesine rağmen dezenformasyon kontrol edilemeyecek bir düzeye geldi ve 24 Haziran'a kadar sık sık paylaşıldı. Bu dezenformasyon ekosisteminde izleri Rusya yanlısı kaynaklara uzanan bir düğüm ya da ağ bulunmamaktadır.

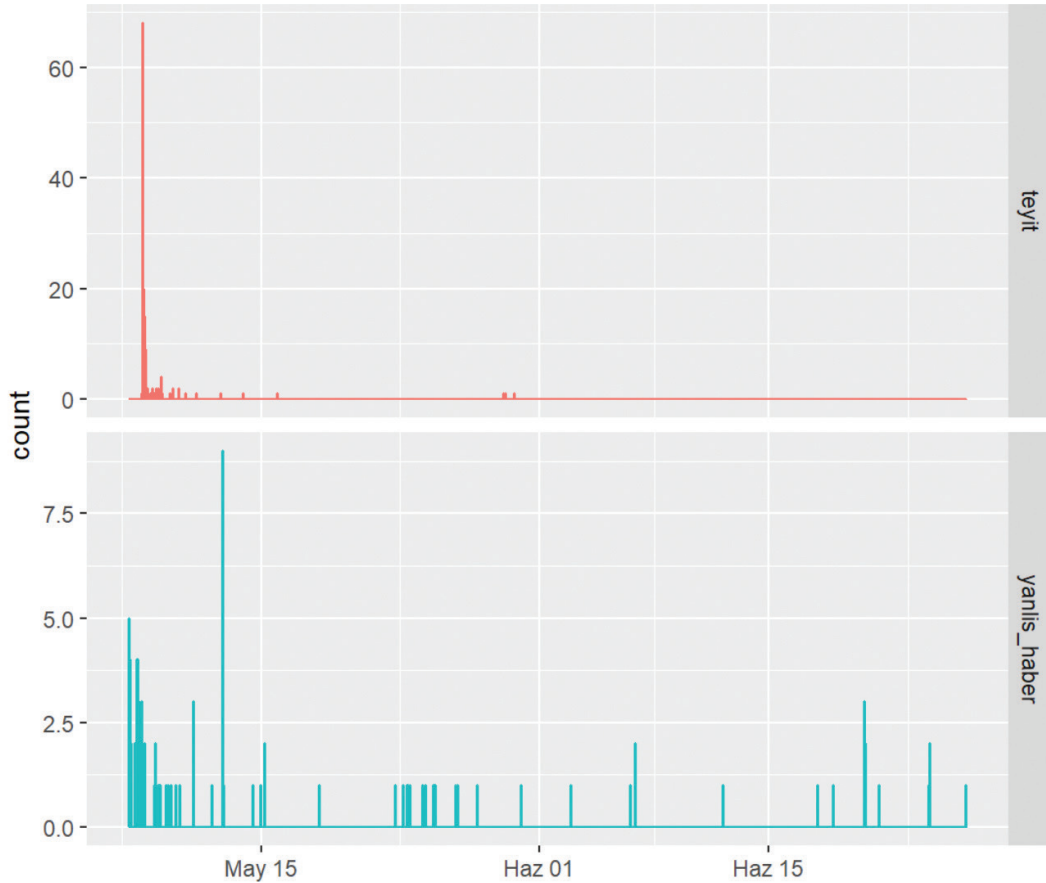

⁹¹ "Erdoğan'ın Meral Akşener hakkında 'Zilli Meral Kemal'in eteklisi' dediği iddiası," teyit.org (blog), May 7, 2018, <https://teyit.org/erdoganin-meral-aksener-hakkinda-zilli-meral-kemalin-eteklisi-dedigi-iddiasi/>.

⁹² Videonun tamamına şu adresten ulaşılabilir: <https://www.youtube.com/watch?v=FKpQ0irG6aE>

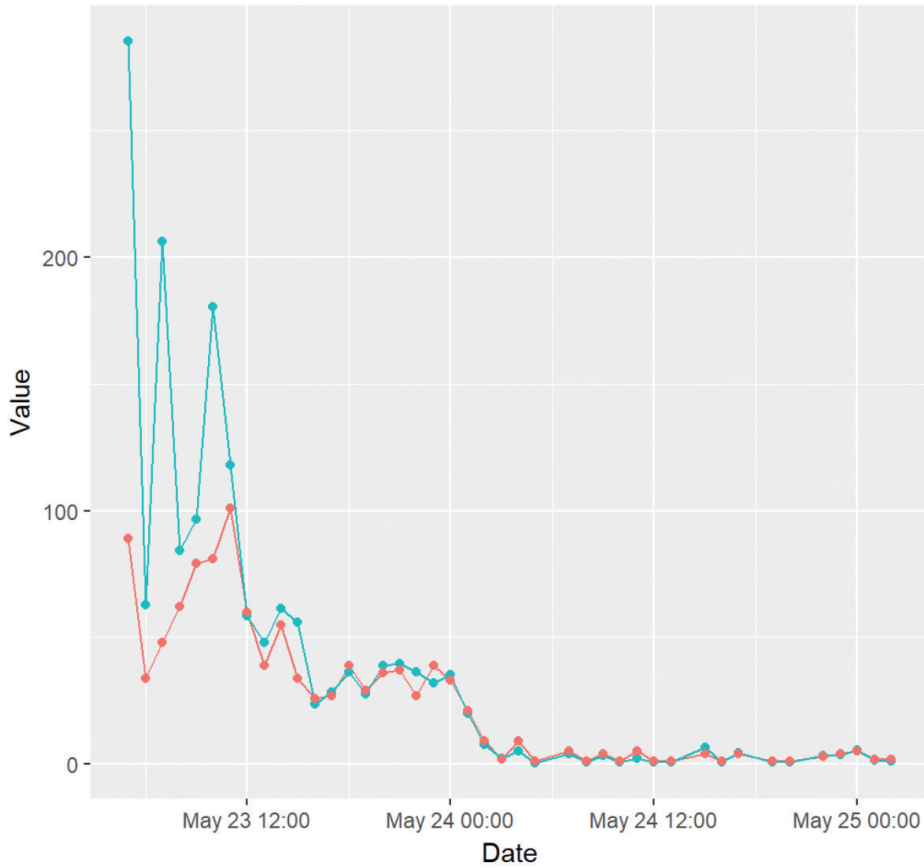
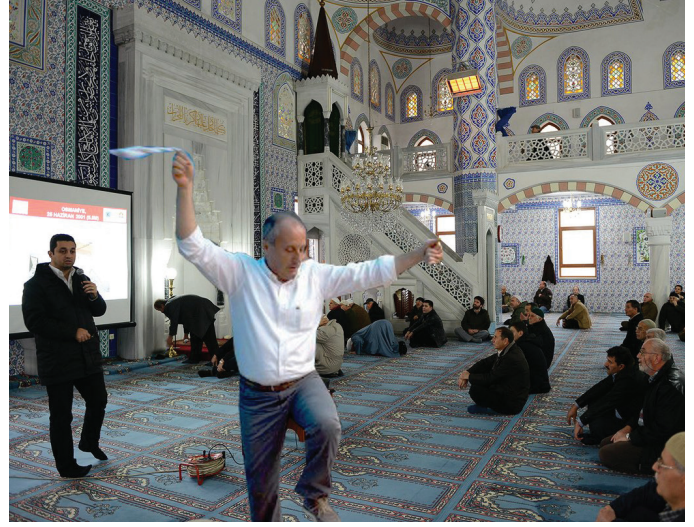

Şekil 16 - 'Zilli' dezenformasyonunun örnek içeriği ve ilk 2 saatlik yayılım ağı

Şekil 17 - Uydurma haberin popülaritesini gösteren angajman zaman serisi grafiği (altta) ve bilgi doğrulamasına tabi tutulan içerik (yukarıda)

2. Muharrem İnce'nin dansı (toplam 2.491.385 angajman) Ana muhalefet adayı Muharrem İnce'yle alakalı en çok paylaşılan dezenformasyon, İnce'yi bir camide dans ederken gösteren fotoşoplu resimdi⁹³. Her ne kadar kulağa absürt gelse de, Muharrem İnce'nin dans ederken çekilen görüntüsünün bir caminin içine yerleştirildiği görsel seçimin en çok paylaşılan dijital içerik türlerinden biri oldu. İçeriğin izleri çok belirgin bir hükümet yanlısı ağa uzanmakta olup, Saxena (ve ark., 2017⁹⁴)'dan aldığımız fonksiyona göre eski Ankara belediye başkanı Melih Gökçek baskın şekilde merkezi düğüm konumundadır. İlk yayımda belirgin bir bot ağı da rol almıştır. Bu dezenformasyon türünün izleri herhangi bir Rusya yanlısı ekosistemden ziyade belirgin şekilde hükümet yanlısı medya ve düşünce ağlarına uzanmaktadır.

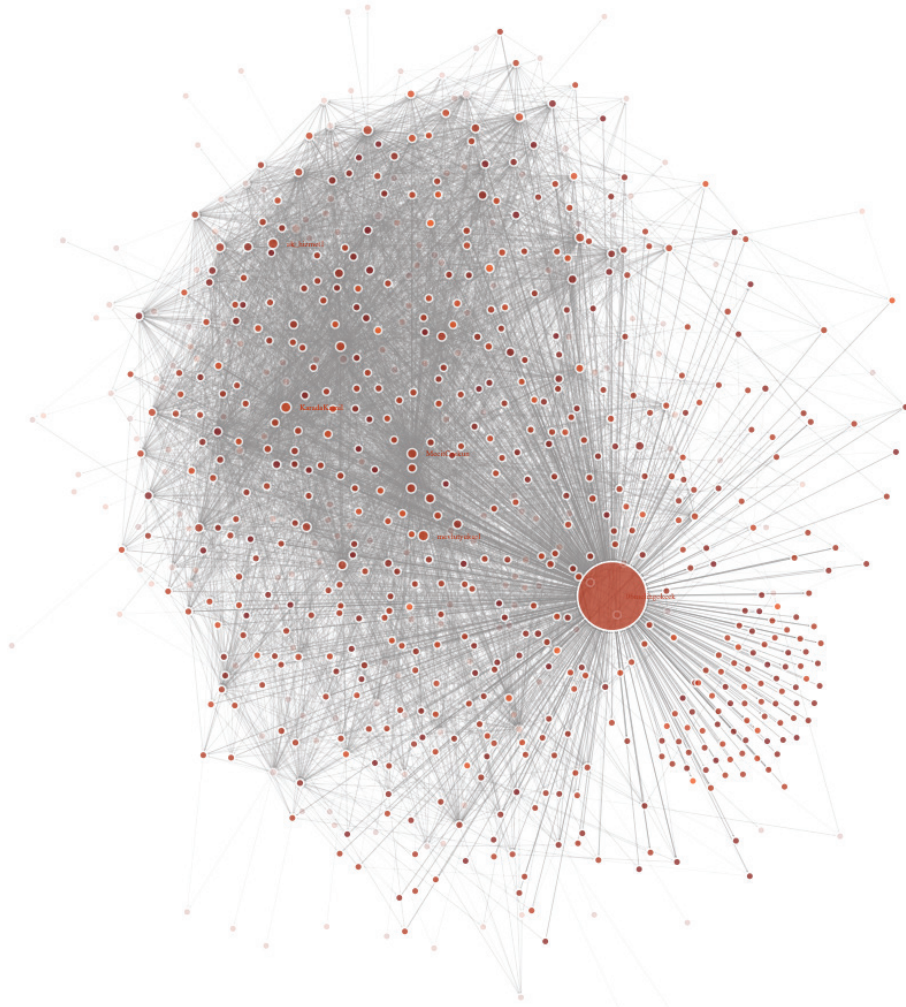

Şekil 18 - Uydurma haberle olan angajmanın zaman serisi (ilk 1,5 gün)

Mavi: (Yüksek takipçi sayılı) Popüler hesaplar aracılığıyla yapılan angajman, **Kırmızı:** Angajmanın sayısal değeri

⁹³ "Fotoğrafın Muharrem İnce'nin camide halay çektiğini gösterdiği iddiası," teyit.org (blog), May 9, 2018, <https://teyit.org/fotografin-muharrem-incenin-camide-halay-ckettiğini-gosterdiği-iddiası/>.

⁹⁴ Saxena, Gera, and Iyengar, "A Faster Method to Estimate Closeness Centrality Ranking."

Şekil 19 - Uydurma haberin yayılım ağı (baskın şekilde hükümet yanlısı). Büyük kırmızı nokta @06melihgokcek hesabını temsil etmekte olup, bu yayılım ağına orantısız bir merkezîyeti işaret etmektedir.

3. Diyarbakır'da Seçim Hilesi İddiası (toplam 1.375.482 angajman) Seçim gününde yayılan bir başka büyük dezenformasyon vakası da Diyarbakır'daki bir oy verme alanının (Mesut Yılmaz ilk okulu binası) üç Yüksek Seçim Kurulu (YSK) üyesi tarafından ziyaret edildiği iddiasıydı⁹⁵. Rivayete göre bu yetkililer şüpheli bir görüntü çizmiş ve sandık idarecileri ve gözlemcileri hileyi kabul etmeye zorlamışlardı. Halkların Demokratik Partisi (HDP)'ne bağlı bir yerel ilçe yetkilisinin paylaştığı ve YSK üyelerinin polis memurlarıyla birlikte görüldüğü bu resim sosyal medyada geniş bir alana yayıldı ve zaten gergin olan şehirde geniş

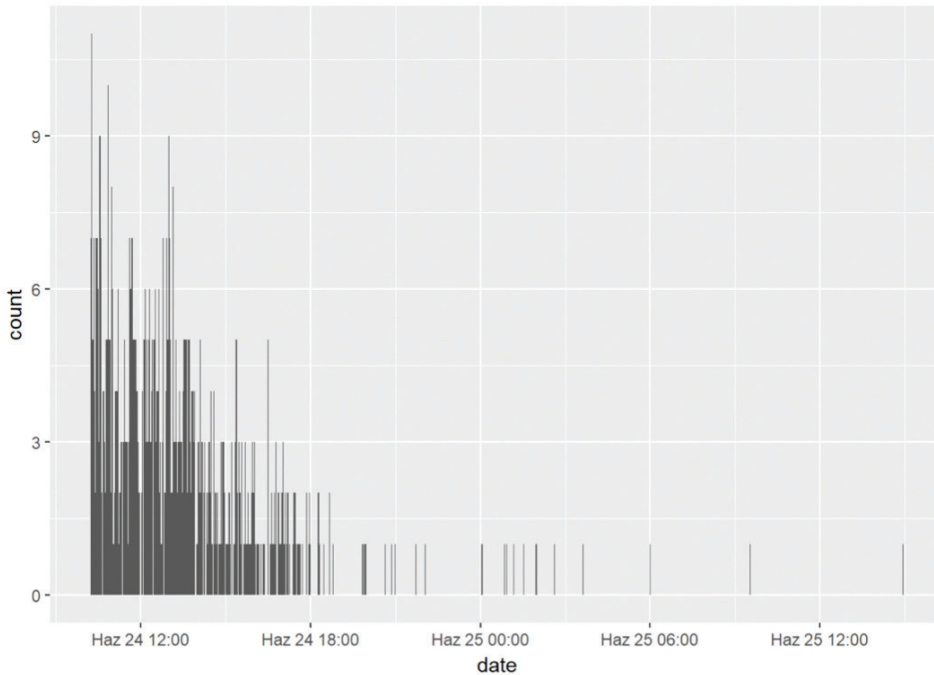
çaplı bir kargaşaya neden oldu. Olaya yönelik sorguların ardından YSK ekibinin oy verme noktasına oy sayım memurlarının ek zarf talebi üzerine yollandığı ve önceden HDP yetkilileriyle de bir anlaşmaya vardığı ortaya çıktı⁹⁶. Olayların doğrulanmış versiyonu da sosyal medyada yayılsa da, yanlış anlaşılan görüntü ve içerik sosyal medyada çok daha sık paylaşıldı. Paylaşımlar gözlemcileri ve seçmenleri 'YSK yetkililerine karşı dikkatli olmaları' yönünde uyarıyordu. Bu tahmin edilebileceği üzere YSK gözlemcilerinin oy verme noktalarına yaptıkları normal rutin ziyaretlerde çok sayıda problem çıkmasına sebep oldu.

⁹⁵ "Diyarbakır Mesut Yılmaz İlkokulu'nda boş zarflarla dolaşan kişiler kim?," teyit.org (blog), June 24, 2018, <https://teyit.org/diyarbakir-mesut-yilmaz-ilkokulunda-bos-zarflarla-dolasan-kisiler-kim/>.

⁹⁶ "Emniyet Müdürü: YSK'dan zarf talep etmiş," HaberTurk, June 24, 2018, <https://www.haberturk.com/diyarbakir-da-muhurlu-bos-zarflarda-yanlis-anlasilma-2029291>.

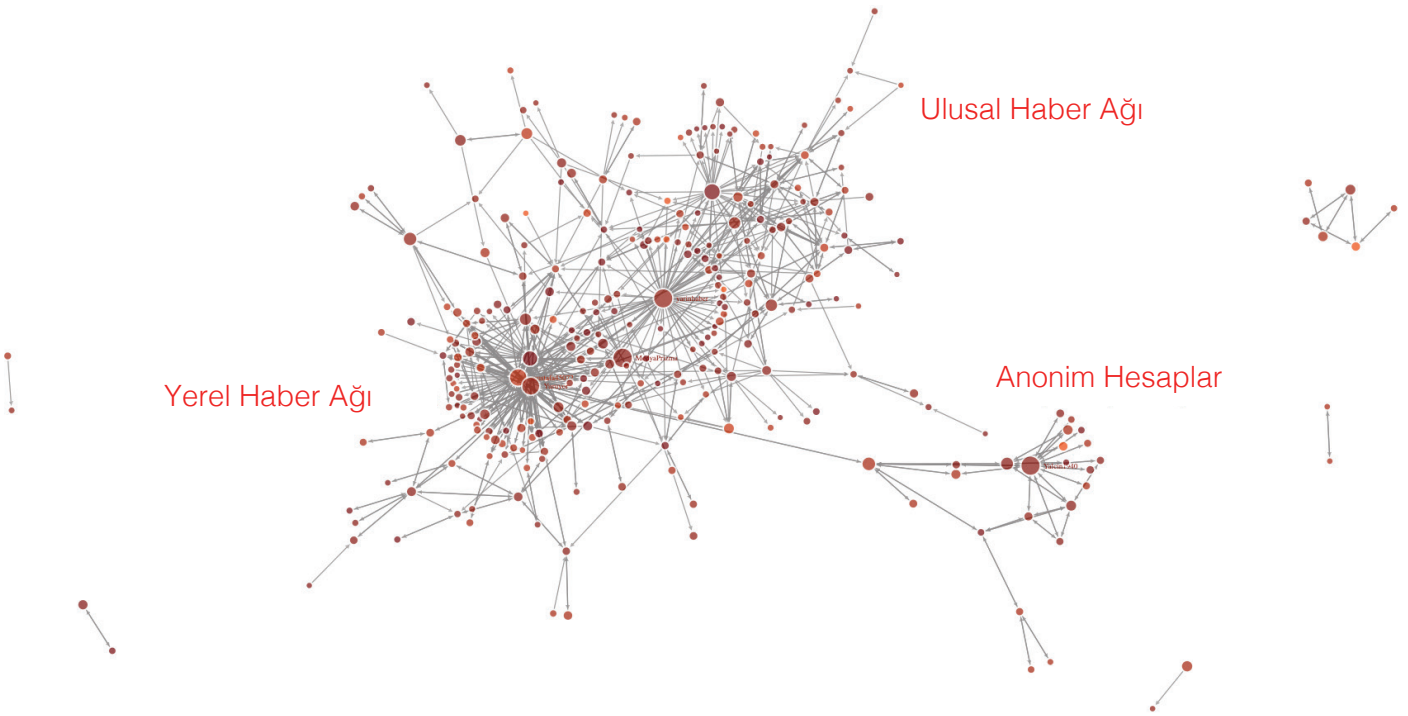
Söz konusu dezenformasyon vakası, ulusal seviyede uydurma haberlerle mücadele etmenin en iyi yolunun yerel haberleri güçlendirmek olduğunu savunan iletişim teorisini haksız çıkarmaktadır⁹⁷. Bu argümanı savunanlar, yerel gazeteciliğin desteklenmesi ve güçlendirilmesi halinde sahadaki muhabirlerin asılsız iddiaları ulusal seviyeye ulaşmadan, çok daha hızlı bir şekilde yalanlayabileceği fikrindedir. Fakat bu vakada tam tersi gerçekleşmiştir. Yerel haber teşkilatları dezenformasyonun ortaya çıktığı, yayıldığı ve ulusal haberler tarafından alındığı ana kaynak olmuştur. HDP yetkilileri daha sonra durumu açıklığa kavuştursa da, çoğu yerel haber teşkilatı doğrulamaya tabi tutulmuş versiyonu paylaşmamış ve

bu da söz konusu içerikle olan angajman gözle görülür şekilde azalana kadar 6-8 saatlik bir rötara sebep olmuştur. Bu dezenformasyon vakasının ağırlıklı merkezietiy Diyarbakır'daki yerel haber kaynakları etrafında kümelenmiştir. Buna ek olarak politik duruşları profil bilgilerinden ya da tweetlerinin metin analizinden anlaşılamayan, önemi düşük seviyede bazı anonim doğal hesaplar da bulunmaktadır. Bu hesapların izi Türkiye'deki herhangi bir Rusya yanlısı ağa uzanmamakta olup, merkezi Kürt yanlısı ağ yayılım mekaniklerinin de dışında yer almaktadır (bkz Şekil 21).

Şekil 20 - Örnek içerik tipleri ve Diyarbakır'daki uydurma haber vakasıyla angajmanın zaman serisi

⁹⁷ Damian Radcliffe, "How Local Journalism Can Upend the 'fake News' Narrative," The Conversation, November 27, 2018, <http://theconversation.com/how-local-journalism-can-upend-the-fake-news-narrative-104630>.

Şekil 21 - Dezenformasyonun yayılım ağı Uydurma haber yerel haber kaynaklarından başlayarak daha sonra Twitter aracılığıyla ulusal hale gelmiştir.

4. Erdoğan Mitinginde Hata İddiası (toplam 1.371.964 angajman) Bu dezenformasyon vakasında Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Bursa'daki bir seçim mitinginde seyircilere 'Sakarya halkı' diye hitap ederek bulunduğu şehri karıştırdığı iddia edildi⁹⁸. Bu dezenformasyon türü, Cumhurbaşkanının ilerleyen yaşı, dil sürçmeleri ve hatalı söylemlerini ön plana sürerek ülkeyi yönetip yönetemeyeceğini sorgulayan bazı ufak çaplı grişimlerle birlikte paylaşıldı. Erdoğan gerçekte içinde 'Sakarya' sözcüğü geçen bir türküden bahsediyordu ve seyircisini karıştırmamıştı⁹⁹. Daha çok Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ile aynı eksende olan muhalif ağ kümesinden çıkan bu dezenformasyon, gözlemlediklerimiz içinde en hızlı yayılan uydurma haber vakalarından biri oldu (bkz Şekil 21). Doğal muhalif ağ söz konusu içeriğin yayılmasına büyük katkı sağladığından botların bu vakadaki rolü küçüktür. Teyit.Org'un haberi hızlı şekilde bilgi doğrulamaya tabi tutmasına karşın, olayın doğrulanan versiyonu bilinçli ya da bilinçsiz olarak dezenformasyonun yayılmasına katkı sağlayan hesap dalgası karşısında ezilmiştir. Bu vakada herhangi bir Rus yanlısı ağ gözlemlenmemiştir.

teyit ✓
@teyitorg

Following

▼

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Bursa mitingine katılanlara "Sakarya" diye seslendiği iddiası doğru değil. Videonun tamamı izlendiğinde Erdoğan'ın, "ayağa kalk Sakarya" dizesi ile biten Sakarya Türküsü şiirini okuduğu anlaşılabilir. [teyit.org/cumhurbaskani- ...](https://teyit.org/cumhurbaskani-...)

🌐 Translate Tweet

0:14 45.3K views

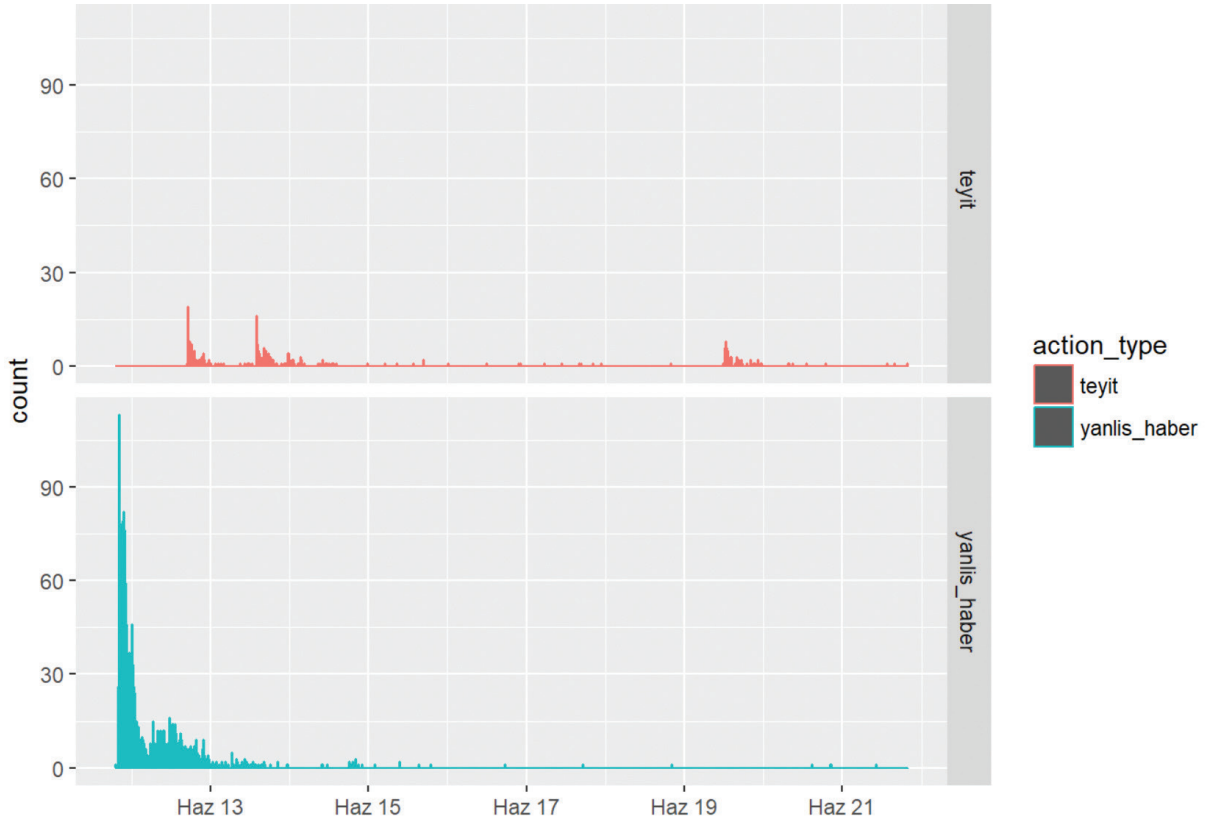
1:05 pm - 12 Jun 2018

123 Retweets 399 Likes

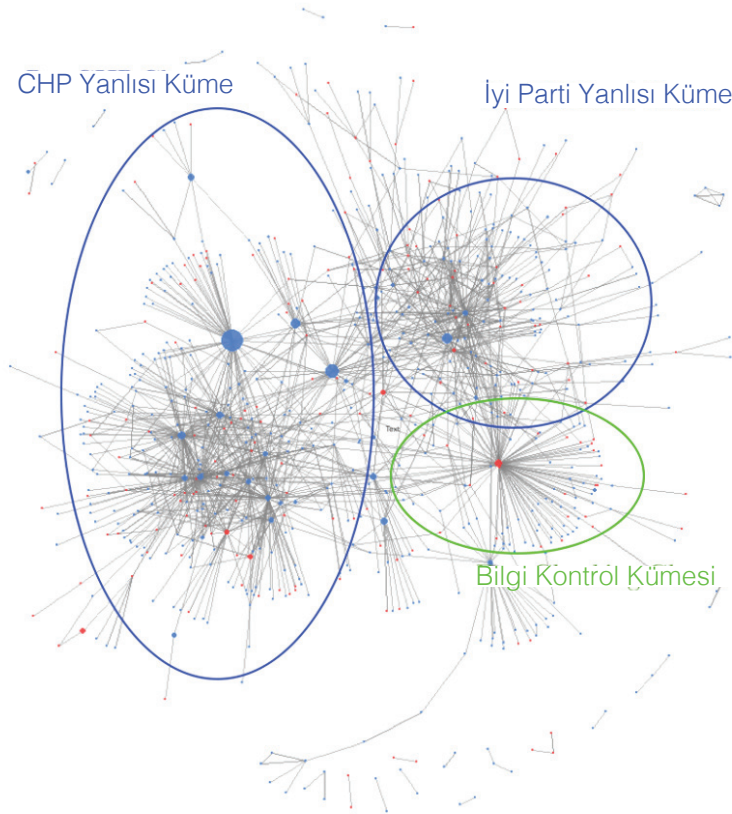
🗨️ 15 🔄 123 ❤️ 399 ✉️

⁹⁸ Popüler bir örnek için bakınız: <https://twitter.com/avcimucahit/status/1006221787846324225>

⁹⁹ "Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Bursa mitingindeki kalabalığa 'Sakarya' diye seslendiği iddiası," teyit.org (blog), June 12, 2018, <https://teyit.org/cumhurbaskani-erdoganin-bursa-mitingindeki-kalabaliga-sakarya-diye-seslendigi-iddiasi/>.

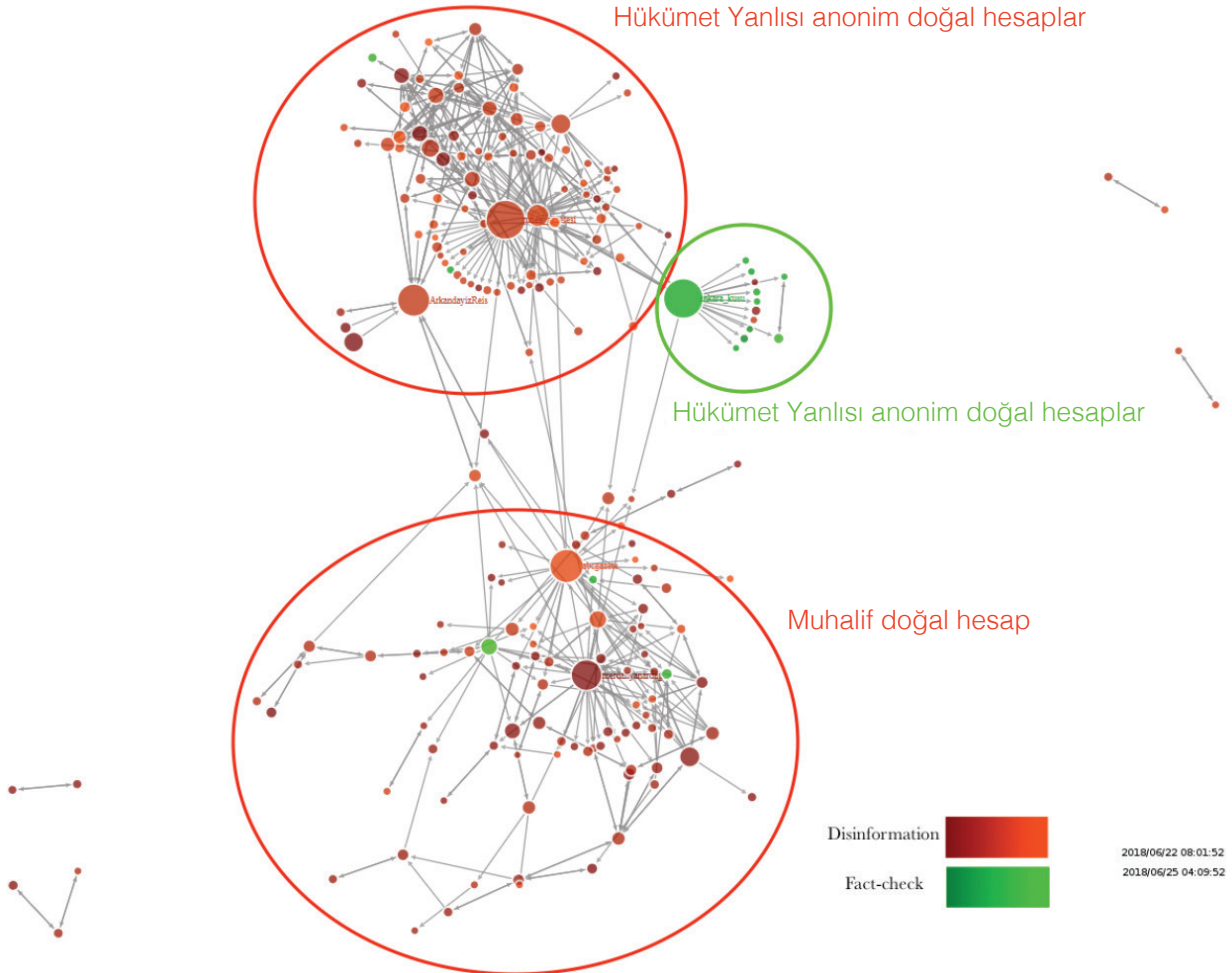

Şekil 22 - Uydurma haberin (mavi) ve bilgi doğrulaması yapılan versiyonun (kırmızı) yayılım ve angajman yapılarının zaman serisi

Şekil 23 - Bilgi doğrulamalarına (kırmızı) rağmen uydurma haberle olan angajmanın (mavi) büyük kısmı geniş bir erişim ve yayılımı işaret etmektedir. Küme politik anlamda çoğunlukla birbiriyle sıkı etkileşim halinde olan muhalif politikacılar, gazeteciler ve ünlülerden oluşmaktadır. Bir başka deyişle ağ baskın bir muhalif ağı gözler önüne sermektedir.

5. İnce'nin darbe girişimi sırasında çay ocağında olduğu iddiası: Ana muhalefet adayı Muharrem İnce'nin darbe gecesi bir çay ocağında okey oynadığı iddiası Yeni Akit, A Haber ve Takvim gibi hükümet yanlısı haber hesaplarından yayıldı¹⁰⁰. Söz konusu haber kaynakları Aralık 2014'te çekilmiş bir fotoğrafı kullanarak bu dezenformasyon girişimini internette dolaştırmaya başladı. Bu, muhalif partilerin önde gelen üyelerinin darbe girişimi sırasındaki tutumlarını 'yeterli' bulmayan hükümet yanlısı medya ekosisteminin çok sayıda benzer dezenformasyon girişiminden biriydi. Bu dezenformasyon vakasına dair ilginç olan şey ise yayılımında muhalif ağların da en az hükümet yanlısı ağlar kadar etkin bir rol oynamış olması. Bunun yanındadikkat çekici bir başka olay da yayılımın ilk birkaç saatinde bilgi doğrulama işine öncülük eden bir başka hükümet yanlısı hesap oluşuydu (@Ankara_Kusu).¹⁰¹ Bu içeriğin erken etki aşısında herhangi bir Rusya yanlısı hesap gözlenmemiştir.

Şekil 24 - Muharrem İnce'yle ilgili dezenformasyon içeriği örneği ve yayılım ağı

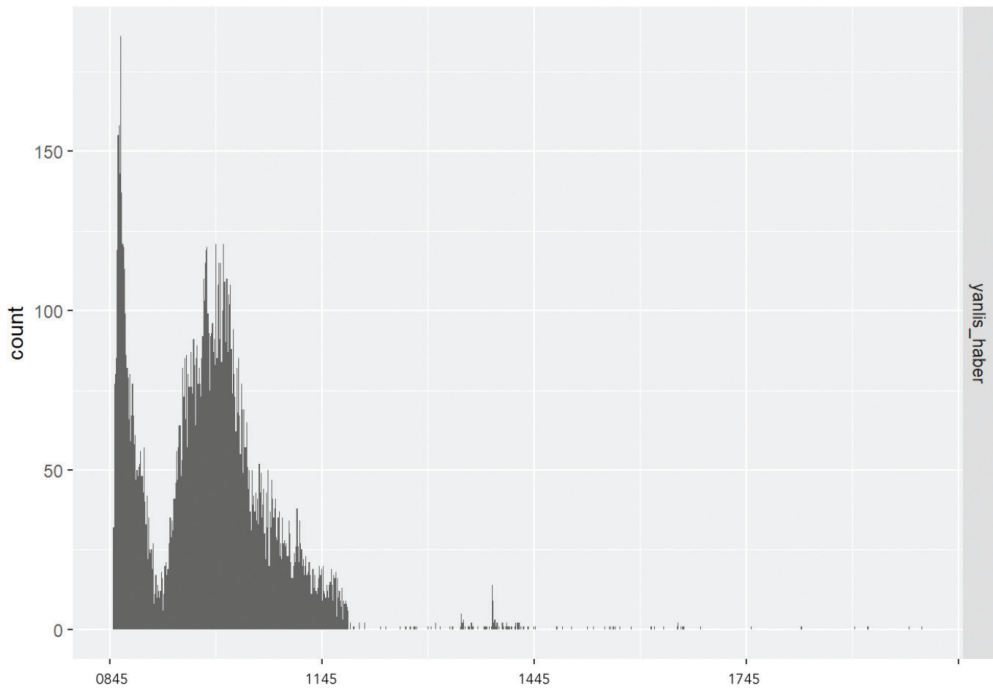
¹⁰⁰ "Darbe gecesi tavla partisindeymiş," Sabah, June 22, 2018, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2018/06/22/darbe-gecesi-tavla-partisindeymis>.

¹⁰¹ Bakınız: https://twitter.com/ankara_kusu/status/1010272819073179649

6. Uçucu mürekkep: Türk gazeteci Ruhat Mengi, seçim gününün öğle saatlerinde 62.500 takipçisini bir arkadaşının akrabasının üzerinde oynanmış bir oy mühürü gördüğü yönünde uyardı. İddiaya göre hükümet, genellikle AKP ve Erdoğan'a karşı oy kullanan bölgelere 'özel bir mürekkep' göndermiş ve bu ayrıntılı planla muhalif ilçelerdeki oyları 'geçersiz' kılmayı hedeflemişti. Bu mesaj dakikalar içinde sosyal medya platformlarında retweet edilip paylaşılırken, paylaşılanlar arasında etki gücü yüksek gazeteciler ve politikacılar da vardı.

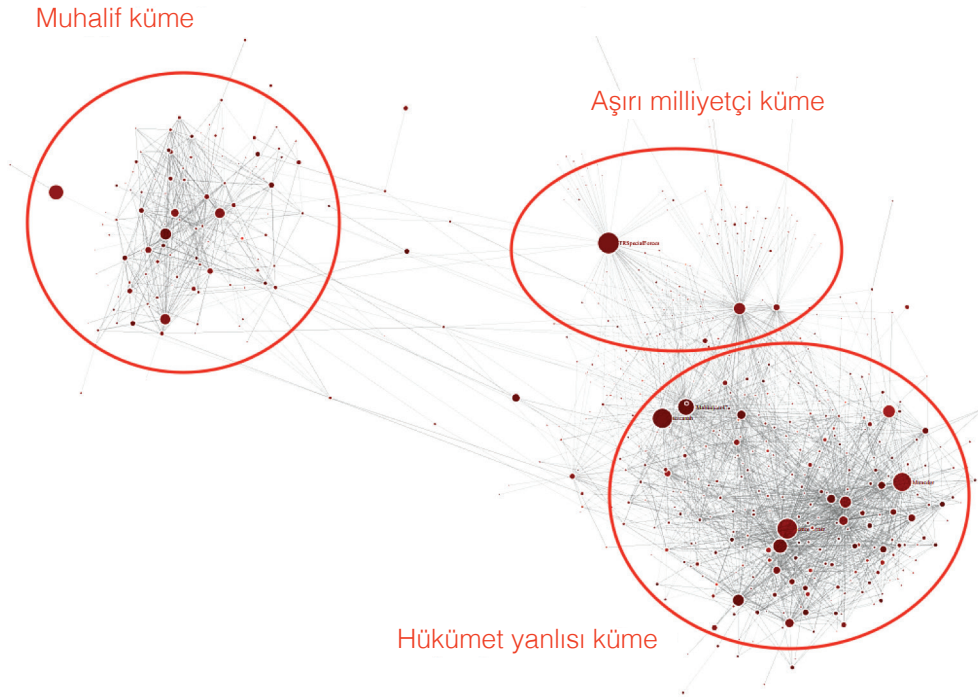
Analizimiz tweetin aslında sabahın erken saatlerinde (6:26) Ankara'daki bir üniversite öğrencisi tarafından paylaşıldığını¹⁰² ve bazı platformlar ve sosyal chat kanallarında yayıldıktan sonra öğle saatlerinde Ruhat Mengi'ye ulaştığını ortaya koymuştur. Hiçbir ortamda 'uçucu mürekkep' ile alakalı doğrulanmış bir rapor olmayıp, bu iddia daha sonra bilgi doğrulamaya tabi tutularak düzeltilmiştir. Buna rağmen tweet gücünü korumayı başarmış ve ilerleyen saatlerde de paylaşılmaya devam etmiştir. Bu vaka, bir platformlar arası dezenformasyon örneği olup, ilerleyişinin izini yalnızca Twitter'da sürmek sonuçların yetersiz olmasına sebep olmaktadır. Araştırma ekibimiz Facebook, WhatsApp, Ekşisözlük ve Instagram'da da çeşitli örnek bulmuş olsa da nedensel olarak net bir platformlar arası bağlantı bulmak çok zor.

Yayımlı yapısı uydurma haberin aslen muhalif ağdan çıkmış olmasına karşın, daha sonra haberi bilgi doğrulamaya tabi tutularak yayılımını durdurmak isteyen bazı etkili aşırı milliyetçi anonim hesaplar tarafından fark edildiğini ortaya koymaktadır. Doğrulanmış versiyonların internete düşmesinin ardından hükümet yanlısı hesaplar, iddialarının garipliği sebebiyle muhalefet ağıyla dalga geçmek için hem uydurma haberi hem de düzeltilmiş versiyonu birlikte yaymıştır. İçerik muhalif ağ tarafından ortaya çıkartılsa da, dezenformasyonun geniş yayılmasında en etkili olan faktör hükümet yanlısı ağların iddiayla dalga geçmesi olmuştur. Bu ağda Rusya yanlısı bilgi ekosistemine bağlı olabilecek herhangi bir hesap görmedik.

Şekil 25 - 'Uçucu mürekkep' uydurma haberinin örnek içerik türü angajman metrikleri

¹⁰² Tweet linki: <https://twitter.com/MazharCoban/status/1010786264944128001>

Şekil 26 - Uydurma haberin yayılım ağı (ilk 6 saat)

Vaka 4: S400 Tedarik Süreci

Türkiye'deki Rus bilgi ekosistemine yönelik bir başka kritik vaka çalışması da S400 hikayesidir. Suriye İç Savaşı Türkiye'nin tehdit algılarını arttırmış ve ülkenin hava savunması açısından NATO'ya olan uzun süreli bağımlılığını daha da gözle görülür kılmıştı. Sınırdaki, değişmeli şekilde Amerikalı, Alman, Hollandalı ve İspanyol ekipler tarafından işletilen Patriot füze bataryaları bulunsada, Türkiye bu bataryaların teslimindeki gecikmeleri acil ulusal güvenlik endişeleri açısından büyük bir problem olarak değerlendiriyordu. Daha kendine yeten bir pozisyona geçmeyi ve gelecekte bu tip kritik gecikmeleri önlemeyi amaçlayan Türkiye, kalıcı hava savunma bataryaları almayı kararlaştırdı. Türkiye ilk olarak Çin hava savunma sistemlerine yönelse de, Çin'in Türkiye'nin teknoloji transfer kriterlerini yerine getirmeye yanaşmaması sebebiyle bu hamleden vazgeçildi¹⁰⁸. Türkiye daha sonra daha iyi bir teknoloji transferi ve ortak üretim anlaşması yapma hedefiyle Rusya'nın S400 sistemlerine yöneldi. Anlaşma Eylül 2017'de, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Rusya'yla anlaşmanın kaçınılmaz son olduğunu söylemesiyle gerçekleşti. 2,5 milyar ABD Doları değerindeki anlaşma Aralık ayında imzalandı. Buna rağmen anlaşmada herhangi bir teknoloji transferi ya da ortak üretim ibaresi yoktu. Daha sonra ilk S400 sistem-

lerinin 2019'da teslim edileceği duyuruldu.

Bu çalışma, söz konusu dönemdeki Rusya yanlısı bilgi akışlarına yönelik aramalarda beş olayı ölçüt almıştır:

- 10 Ekim 2016 - Türkiye ve Rusya'nın S400 satışları hakkında Cumhurbaşkanları seviyesinde müzakereye başladıklarını duyurması
- 10 Mart 2017 - Erdoğan'ın Türkiye'nin S400'e olan bağımlılığını vurgulamak için Moskova'ya yaptığı ziyaret
- 29 Aralık 2017 - İki taraf arasında ticari anlaşma
- 3 April 2018 - Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Türkiye'nin S400 alımında 'geri dönüşü olmayan bir noktada' olduğuna dair açıklaması
- 19 Ağustos 2018 - Cumhurbaşkanı Putin'in teslimatın planlanandan bir yıl önce yapılabileceğine dair açıklaması

Bu dönemlerde Türkçe siyasi metinlerle eğittiğimiz konu modelleme algoritmamızla Türkçe Twitter'daki Rusya yanlısı ve Rusya karşıtı görüşleri ölçtük. Bu beş vakada da S400'e dair görüşlerin zamanla karıştıktan (olumsuz ve olumlu) çoğunluk-

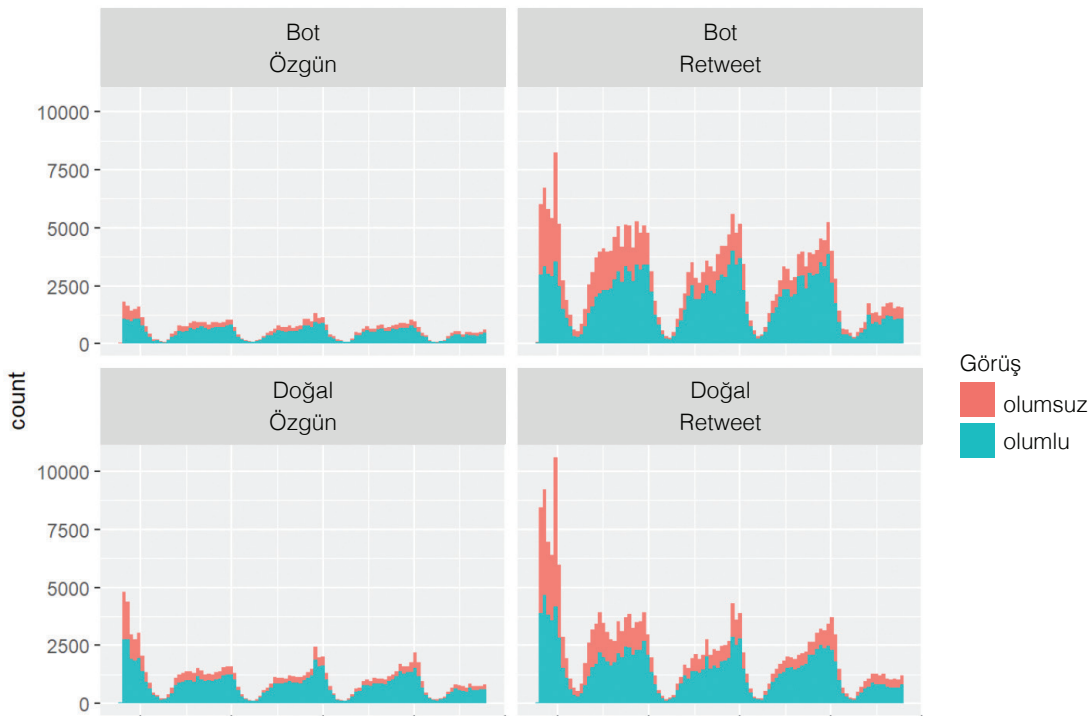
¹⁰⁸ "Turkey Confirms Cancellation of \$3.4 Billion Missile Defence...", Reuters, November 18, 2015, <https://www.reuters.com/article/us-turkey-china-missile-idUSKCN0T61OV20151118>.

la olumluya doğru kayması ilginç bir gözlem olmuştur. Ekim 2016'daki deklarasyon Türkçe Twitter tarafından karışık görüşlerle karşılanmıştır. Konu hakkında paylaşılan dijital görüşler S400'lerin Türkiye için iyi mi (olumlu görüşler) kötü mü (olumsuz görüşler) olduğu konusunda ikiye bölünmüştür. S400 müzakerelerinin teknik yapısı sebebiyle kullanıcıların özgün tweet atma konusunda çekinceli olduğunu ve daha ziyade anlaşma hakkında bildikleri medya kaynakları tarafından paylaşılan haberleri retweetlemeyi tercih ettiklerini gözlemledik. Olumlu ve olumsuz görüşler arasındaki eşit bölünme zamanla değişmiş ve olumlu düşünceler ölçüt alınan beş olayda da giderek daha yüksek oranda ön plana çıkarak sonunda Türkçe Twitter'da ortak kanı haline gelmiştir. Özellikle Putin'in Ağustos 2018'de yaptığı açıklamanın ardından S400 konusuna olan ilgi azalmış ve belirtilen görüşler olumlu tarafta birleşmiştir.

Tablo 8'de gösterildiği üzere 'olumsuz görüş' konu kümesine tayin edilen ana sözcükler mevcut NATO ekipmanıyla birlikte kullanılabilirliğe ilişkin sorunlar, Patriot füze bataryalarına dair NATO'ya olan bağlılık ve S400 alımının Türkiye'nin ABD'den F-35 alma isteğini ne şekilde etkileyeceğine dair görüşleri içermektedir. Söz konusu içerikler S400'leri bir çeşitlendirme değil, stratejik kafa karışıklığı olarak yorumlayarak gerçek hayatta kötü sonuçları olabilecek işletim problemleri doğuracağını savunmuştur. Olumlu görüş konu kümesinde yer alan

sözcükler ise, NATO'nun önemini sorgulayan, Türkiye'nin güvenlik konusundaki özerkliğini vurgulayan ve S400'lere dair, Erdoğan'ın füze sistemleriyle ilgili yaptığı destekleyici açıklamalarla iç içe geçmiş teknik bilgilerden bahseden dijital içeriklerde geçen n-gramları içermektedir. Görüşlerdeki boylamsal değişikliklere baktığımızdan, S400 anlaşması Türk bilgi ekosisteminin Rusya'ya karşı kararsız bir bakış açısından büyük oranda Rusya yanlısı bir bakış açısına yönelişini gözleme açısından iyi bir yol. Fakat bu konu kümeleri, söz konusu Rusya yanlısı görüşün Türklerin Rusya'yı 'sevmesinden' ziyade stratejilerinin kısıtlı bir sorunlar havuzunda birleşmesinden kaynaklandığını ortaya koyuyor.

Uzun vadeli görüş puanları da önceki bulgularımıza ciddi bir derinlik katıyor. Olumlu ve olumsuz içeriklerin alan kökleri açısından Rusya yanlısı görüşlerin hükümet yanlısı ana akıma güçlü şekilde entegre olduğunu gözlemliyoruz (Tablo 9). S400'ler genel olarak stratejik özerklik ve hava savunma alanında daha kendine yeten bir pozisyona geçme bağlamına oturtulduğu için, genellikle birleşmeyen milliyetçi muhalif medya kümeleri ve hükümet yanlısı medya kümeleri genellikle birleşerek alıma ortak destek veriyor. Olumsuz görüş kümeleri ana akım merkez sağ ve merkez medya kaynaklarında birleşmiş gibi görünmekle birlikte, bu kümenin payı, olumlu görüşlerin S400'lerle alakalı baskın görüş haline gelmesiyle giderek düşüyor.

Şekil 27 - Doğal/bot ve özgün/retweet kümelerine göre S400 füzelerine karşı olumlu ve olumsuz görüşlerin yayılım zaman serisi Tarih aralığı 1 Ekim 2016 - 1 Eylül 2018 Tepe noktalar beş ölçüt olaydaki angajmanları temsil etmektedir.

Olumsuz Görüşler Önemli Anahtar Kelimeler	Görülme	Olumlu Görüşler Önemli Anahtar Kelimeler	Görülme
S400	1,382,385	S400	6,492,695
Füze_	1,294,016	Türkiye	6,329,593
Birlikte_	1,184,603	Savunma	5,938,149
NATO	1,035,596	Hava	5,394,014
F16	939,503	Karşı	4,205,699
Patriot	929,458	Erdoğan	4,144,923
Entegre	837,814	Bağımsız_	3,948,391
Savunma	742,559	Yüksek	3,854,553
Altyapı	693,941	Kapasite_	3,469,319
Kullanılabilir_	491,394	Menzil_	3,194,966
Türkiye	443,644	Füze	2,847,471
Kongre_	385,193	Güvenli_	2,638,383
F35	293,004	Sınır	2,385,993

Tablo 8 - Olumlu ve olumsuz görüş içerik ve angajman kümelerinde en çok görülen n-gramlar

Olumsuz Görüş Alanı	Toplam Tweetlerindeki Yüzde Payı	Olumlu Görüş Alanı	Toplam Tweetlerindeki Yüzde Payı
Hurriyet.com.tr	22.382	Sabah.com.tr	27.294
CnnTurk.com.tr	19.504	Yenisafak.com	21.953
Sozcu.com.tr	17.828	HaberTurk.com.tr	19.144
Cumhuriyet.com.tr	15.382	Ahaber.com.tr	13.048
T24.com.tr	13.449	Star.com.tr	8.032
bbc.com (Turkish)	6.486	OdaTV.com	5.392
DW.com (Turkish)	3.291	Tr.Sputniknews.com	5.019

Tablo 9 - Pozitif ve negatif görüş içerik ve angajman kümelerinde en çok yer bulan alanlar

SONUÇ

Bu rapor Türkiye'deki Rusya yanlısı bilgi faaliyetlerinin etkisini ve önemini araştırmayı amaçlamıştır. Rapor bunu yapmak için Twitter'da Türkiye-Rusya ilişkilerindeki en önemli olaylardan bazılarına ilişkin Rusya yanlısı bilgi akışlarının izini sürmüş ve analitik sağlamlık kontrolü olarak da Türkiye'deki en önemli vakalardan ikisini incelemiştir. Bunu yaparken rapor en büyük boylamsal dijital bilgi araştırmalarından biri haline gelmiştir. Çalışma, Rusya'nın Türkiye'nin IŞİD'e petrol sattığına dair iddiası bir kenara konursa, izi Rusya'ya uzanan hesap ve içeriklerin Türkiye'nin dijital bilgi ekosistemindeki etkisinin sifıra yakın olduğunu yüksek kesinlikle ortaya çıkarmıştır. Rusya'nın Batı ülkelerindeki, detaylarıyla açıklanması kolay ve politikada gözle görülür bir etkiye sahip dezenformasyon ve düşünce manipülasyon girişimlerine kıyasla, Türkiye'de bu tarz girişimler hem daha üstü kapalı, hem de genelde etkisizdir. Bu Rusya'nın Türkiye'de dezenformasyon ve bilgi faaliyetlerinde bulunmadığı anlamına gelmiyor. Bu daha ziyade, Rusya yanlısı görüşler hükümet yanlısı ve muhalif ana akım medya ağları tarafından yayılsa da Rusya'nın faaliyetlerinin geniş Türkçe bilgi ekosisteminde ölçülebilir bir etkisinin olmadığı anlamına geliyor.

Bu bulgu önemli. Rusya'nın Batı demokrasilerindeki dezenformasyon ve seçime karışma faaliyetlerinin boyutu ve doğrudanlığı düşünüldüğünde, Türkiye'deki dijital medya varlığı kısıtlı. Bu ortaya net bir soruyu çıkartıyor: Neden?

Bu araştırmanın doğrudan deneysel kanıtlarla ortaya koyabileceği ilk cevap Rusya yanlısı görüşlerin halihazırda Türk bilgi sahasında yerleşik olduğudur. Yani Rusya yanlısı görüş ve düşünceler halihazırda Rusya yanlısı bilgi faaliyetlerine gerek kalmaksızın ana akım medyanın içine yerleşmiş konumdadır. Bu Rusya'ya yönelik eleştirilerin ekosistemden tamamen kaybolduğu anlamına değil, Rusya için daha önemli olan konularda (Suriye, Ukrayna, doğal gaz ortaklıkları, savunma anlaşmalar ya da nükleer enerji) hükümet yanlısı medya araçlarının görülebilir şekilde Rusya yanlısı bir tavır takındığı anlamına gelmektedir. Rusya yanlısı içerikler hükümetin üstüne baskı kuran nitelikte olduğunda da muhalefet ağları tarafından benimsenmektedir. Buna karşı olarak, Rusya yanlısı içerikler hükümetin pozisyonunu desteklediğinde hükümet yanlısı ağlar tarafından benimsenmektedir. Bu işine geleni kabul etme tutumu, iki ülkenin elle tutulur strateji/güvenlik politikası alanlarındaki stratejik ortaklığının (ya da bazılarına göre kapana kıştırmanın) bir yan ürünü olarak görülebilir.

İkinci cevap ise Türk bilgi ekosisteminin halihazırda dezenformasyon ve yerel kaynaklı uydurma haberlerle dolu olması sebebiyle izi Rusya'ya uzanan ufak vakaların geniş ekosistem içerisinde kaybolması olabilir. Türkiye için çok büyük önem arz eden iki vaka olan 2016'daki başarısız darbe girişimi ve 24 Haziran 2018 seçimlerinde yerli dezenformasyon girişimleri bilgi ekosistemini tamamen sarmış, izi Rusya'ya uzanan dezenformasyon içeriklerini önemsiz kılmıştır. Bu durum, Türkiye'nin halihazırda dünyanın en fazla bot enfeksiyonuna uğrayan ülkelerinden biri olması ve uydurma dijital haberlere karşı en düşük direnç seviyelerinden birine sahip olması sebebiyle sürpriz sayılamaz. Fakat bu durum mevcut dezenformasyon ekosistemi dış kaynaklı dezenformasyonun işini kolaylaştırıyor mu, zorlaştırıyor mu sorusu üzerinden dönen popüler teorik tartışmayla bağlantı kuruyor. Politik iletişim literatüründeki ortak kanı, özgür basın, özgür medya ortamı ve ifade özgürlüğünün 'fikir pazarının' uydurma bilgileri hızlı şekilde ortaya çıkartıp ortadan kaldırmaya çalıştığı düşüncesine dayanarak dezenformasyonun etkisini azaltıp fark edilmesini kolaylaştırdığı yönünde. Bu durumu Fransa'da, 2017 seçimlerinde gördük. Fakat bu rapordaki deliller söz konusu teoriyi desteklememekle kalmayıp, tam tersini ortaya koymaktadır.

Bu durum ikinci bir soruyu beraberinde getiriyor: Rusya'nın bilgi girişimlerinin önemsiz oluşu Türkiye'nin mevcut bilgi alanıyla mı, yoksa Rusya'nın çaba sarf etmemesiyle mi alakalı? Rusya'nın 'IŞİD petrolü' bilgi kampanyasıyla yarattığı uzun süreli hasar düşünüldüğünde, Rusya'nın çoğu vakada dijital bilgi gücünü sergilemekten kaçındığını iddia etmek mümkün. Bu, Ankara ve Moskova'nın değişen stratejik önceliklerinin ve buna bağlı olarak kısa vadeli güvenlik çıkarlarının birleşmesinin doğrudan bir sonucu olabilir. Ankara'nın Rusya'nın 2015 yazında Suriye İç Savaşı'na girmesi sonrası zamanla stratejik bir değişim yaşamasının ve özellikle Ağustos 2016'da gerçekleşen ilk Erdoğan-Putin görüşmesinin ardından Rusya Türkiye'ye diğer NATO ülkelerinden farklı olarak bir 'eşik altı' protokolü uygulamaya başlamış gibi görünüyor. Bu durumun en iyi örneği olarak, kullanmak için neredeyse ideal bir senaryo sayılabilecek Rus Büyükelçi suikasti sonrası Türkiye'deki Rusya yanlısı hesapların genel bir sessizliğe bürünmesi gösterilebilir. Fakat Rusya yanlısı hesaplar diğer büyük NATO ülkelerinde görüldüğü gibi bir bilgi kampanyası başlatmak yerine Türk yetkililerden alıntılar paylaşmayı ve verilen bilgilere sadık kalmayı tercih etti. S400 müzakareleri de Türk bilgi ekosisteminin Rusya'ya karşı bölünmüş bir genel görüşten büyük oranda olumlu bir den-

geye doğru geçişinin bir göstergesi. Moskova'nın, Rusya yanlısı içeriklerin Türk ana akım medya kaynakları tarafından yüksek oranlarda paylaşıldığı bir ortamda Türkiye'de ayrı bir Rusya yanlısı kaynak ya da ağ kurma girişiminde bulunması gereksiz görünüyor. Bir başka deyişle, halihazırda Rusya yanlısı olan bir bilgi ağını ek dezenformasyonla istikrarsızlaştırmanın bir mantığı yok. Bunun ötesinde Türkiye'nin yerel bilgi ekosistemi halihazırda normal uydurma haberlerle dolu olduğundan, mevcut dezenformasyon engellerini aşmak muhtemelen Rusya'nın daha büyük bir finans ve insan kaynakları yatırımı yapmasını gerektirecektir.

Bir kapanış notu olarak, Türkiye'de dezenformasyonun ve özellikle dış kaynaklı bilgi operasyonlarının (Rusya yanlısı ya da değil) 'karanlık sosyal medyada' (gizli ya da kısıtlı sitemlerin yorum kısımları) daha iyi gözlenir hale geldiğini belirtmek gerekir. Yeni düşünce manipülasyonu formları, Twitter ve Facebook gibi açık ve kolay gözlemlenebilen alanlar yerine, gizli Facebook ve Instagram sayfaları ile Türkiye'nin Reddit'i denebilecek EkşiSözlük'te ortaya çıkıyor. Bu kaynaklar dezenformasyon araştırmalarındaki yeni alan haline gelmekle birlikte, şu anki hallerinde çok da büyük önem arz ettikleri ya da ana akım tartışmaları etkileyebildikleri söylenemez. Gelecekte Türkiye'deki dezenformasyon araştırmalarıyla ilgilenmek isteyen çalışmalar, bu kısıtlı/gizli sayfalarda konuşulanların genel tartışmayı nasıl etkilediğini görmek için geliştirilmiş bir dijital etnografya çalışmasından faydalanabilir. Önem arz edebilecek bir başka alan WhatsApp, Signal ya da Telegram gibi iletişim uygulamaları olsa da, bu alanlar beraberlerinde kendi veri bulma sorunlarını da getiriyor. Ancak en çok umut veren araştırma alanı Rusya'nın Türkiye'deki bilgi faaliyetlerinin, Rusya'nın müdahale etmesi beklenecek ancak müdahale etmediği yerlerle kıyaslanması. Bulgaristan, Macaristan, Polonya ve Romanya ile yapılacak karşılaştırmalar önemli ipuçları verebilir.

Bunun yanında, Rusya'nın Türkiye'yle alakalı diğer NATO ülkelerinde yaptığı dezenformasyonlara bakmak da iyi bir fikir olabilir. Rusya'nın dezenformasyon kampanyalarının NATO bünyesindeki kamuoyunu kutuplaştırmayı ve dikkat-

lerini dağıtmayı amaçladığı herkesçe biliniyor. Ayrıca göç, Türkiye'nin AB mülteci anlaşmasında sahip olduğu rol ve Türkiye'nin AB üyelik sürecinin neredeyse tüm NATO ülkelerinde aşırı sağın yükselişini desteklemek ve konuya bağlı kutuplaşmayı arttırmak için kullanıldığı da biliniyor. En iyi bilinen vaka, Brexit referandumu sırasında seçmenlerin AB'de kalmaya karar vermesi halinde Türkiye'nin AB'ye katılacağı ve çok sayıda Türk göçmeninin Birleşik Krallık'a geleceği yönündeki uydurma haberlerin yarattığı etki¹⁰⁴. Rusya'nın AB (Suriyeli mülteciler¹⁰⁵) ve ABD'deki (Meksikalı göçmenler¹⁰⁶) göç ve mülteci dezenformasyonunun ulaştığı başarı düşünülürse, Batı'daki yerel dilli dijital alanlarda bir Türk karşıtı gündem izleyerek NATO'yu daha da bölmenin Rusya'nın genel planlarıyla uyumlu olduğu söylenebilir. 'İŞİD petrolü' bilgi faaliyeti, Rusya'nın istediği zaman NATO'nun Türkiye'ye sırt çevirmesini ne kadar kolay sağlayabildiğini ortaya koydu. Türkiye'yle alakalı dezenformasyon içeriğinin Avrupa ve ABD'deki bilgi ekosistemlerinde nasıl paylaşıldığına dair ek bir araştırmaya bu çalışmadan sonra atılacak doğal adım denebilir.

Fakat çalışmalar hem 'karanlık sosyal medya' hem de NATO ülkelerinde Türkiye'yle alakalı bilgi faaliyetlerine dair araştırmalarında 'dezenformasyon var' şeklinde bir mevcudiyet önyargısının ötesine geçebilmeli ve bu tarz girişimlerin bir anlam ifade edip etmediğini ya da ana akım bilgi ekosistemine bir etkisinin olup olmadığını açıklamaya çalışmalıdır. Daha önemlisi, Türkiye'yle alakalı dezenformasyon girişimleri hareketlilik gibi ölçülebilir sonuca sebep oluyor mu, ya da Brexit referandum kampanyasında olduğu gibi seçmen tutumlarını etkiliyor mu, bu açıklanmalıdır. Yakın zamanda Grinberg ve ark. (2019¹⁰⁷)'nin Science'taki makalesi, 2016 ABD Seçimindeki Rus dezenformasyon faaliyetlerine ilginin çığ gibi büyümesi ve bu konuda araştırmalar yapılmasına rağmen dezenformasyonun (Rus kökenli ve yerli) seçim öncesi, seçim sırası ve seçim sonrasındaki toplam dijital medya tüketiminin yalnızca %6'sına tekabül ettiğini ortaya koydu. Bunun yanında Amerikan dijital medya kullanıcılarının yalnızca %1'inden azı seçim döneminde yayılan uydurma haberlerin %80'ine maruz kalmıştı. Bu çalışma, dezenformasyonun genel bilgi

¹⁰⁴ Anoosh Chakelian, "Facebook Releases Brexit Campaign Ads for the Fake News Inquiry – but What's Wrong with Them?," New Statesman America, July 27, 2018, <https://www.newstatesman.com/politics/media/2018/07/facebook-releases-brexit-campaign-ads-fake-news-inquiry-what-s-wrong-them>.

¹⁰⁵ Thomas Brey, "Fake News and Alternative Facts Target EU's Core," Deutsche Welle, December 29, 2018, <https://www.dw.com/en/opinion-fake-news-and-alternative-facts-target-eus-core/a-46889022>.

¹⁰⁶ Donie O'Sullivan, "Newly Released Facebook Ads Show Russian Trolls Targeted Mexican-Americans after Trump Election," CNNMoney, May 10, 2018, <https://money.cnn.com/2018/05/10/technology/russian-facebook-ads-targeted-mexican-americans/index.html>.

¹⁰⁷ Nir Grinberg et al., "Fake News on Twitter during the 2016 U.S. Presidential Election," Science 363, no. 6425 (January 25, 2019): 374–78, <https://doi.org/10.1126/science.aau2706>.

örnekleminde bağlama oturtulmasının ve dijital propagandanın elle tutulur ve ölçülebilir etkileri açısından açıklayıcı bir otoritenin oluşturulmasının gerekliliğine dair iyi bir hatırlatma niteliğindedir. Gary King ve diğer önemli dezenformasyon araştırmacıları arasında doğaçlama olarak ortaya çıkan Twitter tartışması¹⁰⁸ bu bağlamda öğretici niteliktedir.

Son olarak, Rusya'nın şu ana kadar Türkçe dijital alanda Batı'da iyi bilinen vakalarda izlediği bilgi stratejisini izlemedi-

ğini yüksek bir kesinlikle söylemek mümkün. Bu, Ankara ile Moskova arasındaki güvenlik/stratejik ilişkilerindeki birleşme ve Türkiye'de dış kökenli bilgi faaliyetlerinin etki eşliğinin, ülkede halihazırda bir dezenformasyon ortamı bulunması sebebiyle yüksek oluşunun bir sonucu. Bu gidişat kuşkusuz iki taraf arasındaki birleşmiş stratejik çıkarların devam etmesine bağlı olup, Rusya'nın Türkiye'deki bilgi faaliyetlerinin durgun olmasına dair yapısal bir açıklama olarak algılanmamalıdır.

¹⁰⁸ Tartışma linkine buradan ulaşılabilir: <https://twitter.com/kinggary/status/1079503260657041408>

REFERANSLAR

- "6 askere linç." *Hürriyet*, 07 2016. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/6-askere-linc-40150768>.
- "15 Temmuz Şehidi Resul Kaptancı'nın Ailesi İdam İstiyor." *Milliyet*, March 5, 2017. <http://www.milliyet.com.tr/15-temmuz-sehidi-resul-kaptanci-nin-ankara-yerelhaber-1884645/>.
- Aaronson, Michael, Sverre Diessen, Yves De Kermabon, Mary Beth Long, and Michael Miklaucic. "NATO Countering the Hybrid Threat." *PRISM* 2, no. 4 (2011): 111–24.
- Abrams, Steve. "Beyond Propaganda: Soviet Active Measures in Putin's Russia." *Connections* 15, no. 1 (2016): 5–31.
- Alkaya, Elvan. "Elvan Alkaya: FETÖ bağlantılı cinayetler ve şaibeli davalar (2)." *Yeni Şafak*, July 26, 2016. <https://www.yenisafak.com/yazarlar/elvanalkaya/feto-baglantili-cinayetler-ve-aibeli-davalar-2-2030700>.
- Allcott, Hunt, and Matthew Gentzkow. "Social Media and Fake News in the 2016 Election." Working Paper. National Bureau of Economic Research, January 2017. <https://doi.org/10.3386/w23089>.
- Bachmann, Sascha Dov, and Hakan Gunneriusson. "Russia's Hybrid Warfare in the East: The Integral Nature of the Information Sphere." SSRN Scholarly Paper. Rochester, NY: Social Science Research Network, October 7, 2015. <https://papers.ssrn.com/abstract=2670527>.
- Balmas, Meital. "When Fake News Becomes Real: Combined Exposure to Multiple News Sources and Political Attitudes of Inefficacy, Alienation, and Cynicism." *Communication Research* 41, no. 3 (April 1, 2014): 430–54. <https://doi.org/10.1177/0093650212453600>.
- "Başı kesilen asker' haberine gelen yalanlama ve o haberin hikayesi." *Sözcü*, 07 2016. <https://www.sozcu.com.tr/2016/gundem/basi-kesilen-asker-haberine-yanlanlama-ve-o-haberin-hikayesi-1319809/>.
- Bennett, W. Lance, and Alexandra Segerberg. "Digital Media and the Personalization of Collective Action." *Information, Communication & Society* 14, no. 6 (September 1, 2011): 770–99. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2011.579141>.
- Bentzen, Naja. "Foreign Influence Operations in the EU - Think Tank." Brussels: European Parliament, 2018. http://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI%282018%29625123.
- Boffey, Daniel. "EU Raises Funds to Fight 'disinformation War' with Russia." *The Guardian*, December 5, 2018, sec. World news. <https://www.theguardian.com/world/2018/dec/05/eu-disinformation-war-russia-fake-news>.
- Booth, Robert, Matthew Weaver, Alex Hern, Stacey Smith, and Shaun Walker. "Russia Used Hundreds of Fake Accounts to Tweet about Brexit, Data Shows." *The Guardian*, November 14, 2017, sec. World news. <https://www.theguardian.com/world/2017/nov/14/how-400-russia-run-fake-accounts-posted-bogus-brexit-tweets>.
- Botelho, Greg. "Russia, Turkey Trade Charges: Who Bought Oil from ISIS?" CNN, December 2, 2015. <https://edition.cnn.com/2015/12/02/europe/syria-turkey-russia-warplane-tensions/index.html>.
- Bradshaw, Samantha, and Philip N. Howard. "The Global Organization of Social Media Disinformation Campaigns." *Journal of International Affairs* 71, no. 1.5 (2018): 23–32.
- Brattberg, Erik, and Tim Maurer. "How Sweden Is Preparing for Russia to Hack Its Election," May 31, 2018, sec. World. <https://www.bbc.com/news/world-44070469>.

- . “Russian Election Interference: Europe’s Counter to Fake News and Cyber Attacks.” Washington DC: Carnegie Endowment for International Peace, May 23, 2018. <https://carnegieendowment.org/2018/05/23/russian-election-interference-europe-s-counter-to-fake-news-and-cyber-attacks-pub-76435>.
- Breslow, Jason. “All The Criminal Charges To Emerge So Far From Robert Mueller’s Investigation.” *NPR.Org*, December 9, 2018. <https://www.npr.org/2018/12/09/643444815/all-the-criminal-charges-to-emerge-so-far-from-robert-muellers-investigation>.
- Brey, Thomas. “Fake News and Alternative Facts Target EU’s Core.” *Deutsche Welle*, December 29, 2018. <https://www.dw.com/en/opinion-fake-news-and-alternative-facts-target-eus-core/a-46889022>.
- Brooks-Pollock, Tom. “Russia Releases ‘proof’ Turkey Is Smuggling Isis Oil over Its Border.” *The Independent*, December 2, 2015. <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/russia-releases-proof-turkey-is-smuggling-isis-oil-over-its-border-a6757651.html>.
- Carrel, Paul, and Andrea Shalal. “Germany Says Its Government Computers Secure after ‘isolated’ Hack.” *Reuters*, February 28, 2018. <https://www.reuters.com/article/us-germany-cyber-russia-idUSKCN1GC2HZ>.
- Chakelian, Anoosh. “Facebook Releases Brexit Campaign Ads for the Fake News Inquiry – but What’s Wrong with Them?” *New Statesman America*, July 27, 2018. <https://www.newstatesman.com/politics/media/2018/07/facebook-releases-brexit-campaign-ads-fake-news-inquiry-what-s-wrong-them>.
- Conley, Heather A., and Jean-Baptiste Jeangène Wilmer. “Successfully Countering Russian Electoral Interference.” CSIS Briefs. Washington DC: Center for Strategic and International Studies, June 21, 2018. <https://www.csis.org/analysis/successfully-countering-russian-electoral-interference>.
- “Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın Bursa mitingindeki kalabalığa ‘Sakarya’ diye seslendiği iddiası.” *teyit.org* (blog), June 12, 2018. <https://teyit.org/cumhurbaskani-erdoganin-bursa-mitingindeki-kalabaliga-sakarya-diye-seslendigi-iddiasi/>.
- Dahir, Abdi Latif. “Half the World’s Population Used the Internet in 2018 - ITU — Quartz Africa.” *Quartz*, December 11, 2018. <https://qz.com/africa/1490997/more-than-half-of-worlds-population-using-the-internet-in-2018/>.
- Daniels, Laura. “How Russia Hacked the French Election.” *POLITICO*, April 23, 2017. <https://www.politico.eu/article/france-election-2017-russia-hacked-cyberattacks/>.
- “Darbe gecesi tavla partisindeymiş.” *Sabah*, June 22, 2018. <https://www.sabah.com.tr/gundem/2018/06/22/darbe-gecesi-tavla-partisindeymis>.
- “Digital in 2018: World’s Internet Users Pass the 4 Billion Mark.” *We Are Social*, January 30, 2018. <https://wearesocial.com/blog/2018/01/global-digital-report-2018>.
- “Diyarbakır Mesut Yılmaz İlkokulu’nda boş zarflarla dolaşan kişiler kim?” *teyit.org* (blog), June 24, 2018. <https://teyit.org/diyarbakir-mesut-yilmaz-ilkokulunda-bos-zarflarla-dolasan-kisiler-kim/>.

- Dorf, Michael C., and Sidney Tarrow. "Stings and Scams: 'Fake News,' the First Amendment, and the New Activist Journalism." SSRN Scholarly Paper. Rochester, NY: Social Science Research Network, January 26, 2017. <https://papers.ssrn.com/abstract=2906444>.
- "Emniyet Müdürü: YSK'dan zarf talep etmiş." *HaberTurk*, June 24, 2018. <https://www.haberturk.com/diyarbakir-da-muhurlu-bos-zarflarda-yanlis-anlasilma-2029291>.
- "Erdoğan: Suikastçı FETÖ'ye Mensup," December 21, 2016, sec. Türkiye. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-38394837>.
- "Erdoğan'ın Meral Akşener hakkında 'Zilli Meral Kemal'in eteklisi' dediği iddiası." *teyit.org* (blog), May 7, 2018. <https://teyit.org/erdoganin-meral-aksener-hakkinda-zilli-meral-kemalin-eteklisi-dedigi-iddiasi/>.
- Ferrara, Emilio, Onur Varol, Clayton Davis, Filippo Menczer, and Alessandro Flammini. "The Rise of Social Bots." *Communications ACM* 59, no. 7 (June 2016): 96–104. <https://doi.org/10.1145/2818717>.
- Fiott, Daniel. "A Revolution Too Far? US Defence Innovation, Europe and NATO's Military-Technological Gap." *Journal of Strategic Studies* 40, no. 3 (April 16, 2017): 417–37. <https://doi.org/10.1080/01402390.2016.1176565>.
- . "Europe and the Pentagon's Third Offset Strategy." *The RUSI Journal* 161, no. 1 (January 2, 2016): 26–31. <https://doi.org/10.1080/03071847.2016.1152118>.
- "Fotoğrafın Muharrem İnce'nin camide halay çektiğini gösterdiği iddiası." *teyit.org* (blog), May 9, 2018. <https://teyit.org/fotografin-muharrem-incenin-camide-halay-cektigini-gosterdigi-iddiasi/>.
- Foy, Henry. "Valery Gerasimov, the General with a Doctrine for Russia." *Financial Times*, September 15, 2017. <https://www.ft.com/content/7e14a438-989b-11e7-a652-cde3f882dd7b>.
- "German Cyber Defense Blends Military and Commerce." *Deutsche Welle*. 09 2018. <https://www.dw.com/en/german-cyber-defense-blends-military-and-commerce/a-45636325>.
- Germano, Sara. "Facebook, Germany to Collaborate Against Election Interference." *Wall Street Journal*, January 20, 2019, sec. Business. <https://www.wsj.com/articles/facebook-germany-to-collaborate-against-election-interference-11548004995>.
- Golovchenko, Yevgeniy, Mareike Hartmann, and Rebecca Adler-Nissen. "State, Media and Civil Society in the Information Warfare over Ukraine: Citizen Curators of Digital Disinformation." *International Affairs* 94, no. 5 (September 1, 2018): 975–94. <https://doi.org/10.1093/ia/iyy148>.
- Grinberg, Nir, Kenneth Joseph, Lisa Friedland, Briony Swire-Thompson, and David Lazer. "Fake News on Twitter during the 2016 U.S. Presidential Election." *Science* 363, no. 6425 (January 25, 2019): 374–78. <https://doi.org/10.1126/science.aau2706>.
- Groeling, Tim. "Media Bias by the Numbers: Challenges and Opportunities in the Empirical Study of Partisan News." *Annual Review of Political Science* 16, no. 1 (2013): 129–51. <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-040811-115123>.

- Hern, Alex. "Macron Hackers Linked to Russian-Affiliated Group behind US Attack." *The Guardian*, May 8, 2017, sec. World news. <https://www.theguardian.com/world/2017/may/08/macron-hackers-linked-to-russian-affiliated-group-behind-us-attack>.
- Hopkins, Daniel J., and Gary King. "A Method of Automated Nonparametric Content Analysis for Social Science." *American Journal of Political Science* 54, no. 1 (2010): 229–47. <https://doi.org/10.1111/j.1540-5907.2009.00428.x>.
- Howard, Philip N., Aiden Duffy, Deen Freelon, Muzammil M. Hussain, Will Mari, and Marwa Maziad. "Opening Closed Regimes: What Was the Role of Social Media During the Arab Spring?" SSRN Scholarly Paper. Rochester, NY: Social Science Research Network, 2011. <https://papers.ssrn.com/abstract=2595096>.
- Howard, Philip N., Bharath Ganesh, Dimitra Liotsiou, John Kelly, and Camille Francois. "The IRA and Political Polarization in the United States, 2012-2018." Computational Propaganda Research Project. Oxford, UK: Oxford Internet Institute, December 2018. <https://comprop.oii.ox.ac.uk/research/ira-political-polarization/>.
- Howard, Philip N., and Bence Kollanyi. "Bots, #Strongerin, and #Brexit: Computational Propaganda During the UK-EU Referendum." SSRN Scholarly Paper. Rochester, NY: Social Science Research Network, June 20, 2016. <https://papers.ssrn.com/abstract=2798311>.
- "İlham Aliyev'den FETÖ Darbe Girişimine Kınama." *TRT Haber*, 07 2016. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/ilham-aliyevden-feto-darbe-girisimine-kinama-261298.html>.
- Jensen, Michael. "Russian Trolls and Fake News: Information or Identity Logics?" *Journal of International Affairs* 71, no. 1.5 (2018): 115–24.
- Jones, Marc Owen. "Hacking, Bots and Information Wars in the Qatar Spat." *Washington Post*. June 7, 2017. <https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2017/06/07/hacking-bots-and-information-wars-in-the-qatar-spat/>.
- "Karlov suikastı iddianamesi mahkemede." *NTV*, November 23, 2018. <https://www.ntv.com.tr/turkiye/karlov-suikasti-iddianamesi-mahkemede,pG6plihRcUaQQcbvWqgpEg>.
- "Karlov suikastı sanığı: Menzil tarikatına bağlıyım." *Sputnik Türkiye*, January 11, 2019. <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201901111037037495-karlov-suikasti-sanigi-menzil-tarikatini-bagliyim/>.
- "Karlov suikastını, eski adı El Nusra olan Fetih el Şam üstlendi." *Sputnik Türkiye*, December 21, 2016. <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201612211026428039-karlov-fetih-el-sam/>.
- Kirchgaessner, Stephanie. "Russia Suspected over Hacking Attack on Italian Foreign Ministry." *The Guardian*, February 10, 2017, sec. World news. <https://www.theguardian.com/world/2017/feb/10/russia-suspected-over-hacking-attack-on-italian-foreign-ministry>.
- Lanoszka, Alexander. "Russian Hybrid Warfare and Extended Deterrence in Eastern Europe." *International Affairs* 92, no. 1 (January 1, 2016): 175–95. <https://doi.org/10.1111/1468-2346.12509>.

- Lazer, David M. J., Matthew A. Baum, Yochai Benkler, Adam J. Berinsky, Kelly M. Greenhill, Filippo Menczer, Miriam J. Metzger, et al. "The Science of Fake News." *Science* 359, no. 6380 (March 9, 2018): 1094–96. <https://doi.org/10.1126/science.aao2998>.
- Liu, Peng, Wei Chen, Gaoyan Ou, Tengjiao Wang, Dongqing Yang, and Kai Lei. "Sarcasm Detection in Social Media Based on Imbalanced Classification." In *Web-Age Information Management*, edited by Feifei Li, Guoliang Li, Seung-won Hwang, Bin Yao, and Zhenjie Zhang, 459–71. Lecture Notes in Computer Science. Springer International Publishing, 2014.
- Lowen, Mark. "Hunting for Truth in a Land of Conspiracy." *BBC News*. November 15, 2018, sec. Europe. <https://www.bbc.com/news/world-europe-46137139>.
- Matthews, Matt M. "We Were Caught Unprepared: The 2006 Hezbollah-Israeli War." Fort Leavenworth, Kansas: US Army Combined Arms Center, 2007. <https://www.armyupress.army.mil/Portals/7/combat-studies-institute/csi-books/we-were-caught-unprepared.pdf>.
- Mayer, Jane. "How Russia Helped Swing the Election for Trump." *The New Yorker*, September 24, 2018. <https://www.newyorker.com/magazine/2018/10/01/how-russia-helped-to-swing-the-election-for-trump>.
- McCallum, A., X. Wei, and X. Wang. "Topical N-Grams: Phrase and Topic Discovery, with an Application to Information Retrieval." In *Seventh IEEE International Conference on Data Mining (ICDM 2007)(ICDM)*, 697–702, 2007. <https://doi.org/10.1109/ICDM.2007.86>.
- "Measuring the Information Society Report 2018." International Telecommunications Union, 2018. <https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/publications/misr2018.aspx>.
- Mora, Edwin. "Report: Turkey, Syria Helped Keep Islamic State Alive by Buying Their Oil." *Breitbart*, July 3, 2018. <https://www.breitbart.com/national-security/2018/07/03/report-turkey-syria-helped-keep-islamic-state-alive-by-buying-their-oil/>.
- "Oil Smuggled into Turkey Not Enough to Be Profitable: U.S. Official." *Reuters*, December 4, 2015. <https://www.reuters.com/article/us-syria-oil-usa-idUSKBN0TN2P920151204>.
- Osnos, Evan, David Remnick, and Joshua Yaffa. "Trump, Putin, and the New Cold War," February 24, 2017. <https://www.newyorker.com/magazine/2017/03/06/trump-putin-and-the-new-cold-war>.
- O'Sullivan, Donie. "Newly Released Facebook Ads Show Russian Trolls Targeted Mexican-Americans after Trump Election." *CNNMoney*, May 10, 2018. <https://money.cnn.com/2018/05/10/technology/russian-facebook-ads-targeted-mexican-americans/index.html>.
- Polyakova, Alina. "Strange Bedfellows: Putin and Europe's Far Right." *World Affairs* 177, no. 3 (2014): 36–40.
- Pomerantsev, Peter. "Authoritarianism Goes Global (II): The Kremlin's Information War." *Journal of Democracy* 26, no. 4 (October 19, 2015): 40–50. <https://doi.org/10.1353/jod.2015.0074>.
- Radcliffe, Damian. "How Local Journalism Can Upend the 'fake News' Narrative." *The Conversation*, November 27, 2018. <http://theconversation.com/how-local-journalism-can-upend-the-fake-news-narrative-104630>.

- Renz, Bettina. "Russia and 'Hybrid Warfare.'" *Contemporary Politics* 22, no. 3 (July 2, 2016): 283–300. <https://doi.org/10.1080/13569775.2016.1201316>.
- "Reuters Institute Digital News Report." Oxford, UK: Reuters Institute, Oxford University, 2018. <http://www.digitalnewsreport.org/>.
- Rid, Thomas. *Disinformation: A Primer in Russian Active Measures and Influence Campaigns*, Pub. L. No. 033017, § Select Committee on Intelligence (2017).
- Rohde, Markus, Konstantin Aal, Kaoru Misaki, Dave Randall, Anne Weibert, and Volker Wulf. "Out of Syria: Mobile Media in Use at the Time of Civil War." *International Journal of Human-Computer Interaction* 32, no. 7 (July 2, 2016): 515–31. <https://doi.org/10.1080/10447318.2016.1177300>.
- "Rus Savaş Uçağının Fetö Tarafından Düşürüldüğü İddiası." *Milliyet*, October 7, 2017. <http://www.milliyet.com.tr/rus-savas-ucaginin-feto-arafidan-dusuruldugu-sivas-yerelhaber-2323116/>.
- "Russia Presents Proof of Turkey's Role in ISIS Oil Trade." *RT International*. December 2, 2015. <https://www.rt.com/news/324263-russia-briefing-isis-funding/>.
- Safarov, Fuad. "Rus uzman, Rus uçağını düşürme emrini kimin verdiğini açıkladı." *Sputnik Türkiye*, 12 2016. <https://tr.sputniknews.com/rusya/201612041026128807-rus-uzman-gulen-ucak/>.
- Saka, Erkan. "Social Media in Turkey as a Space for Political Battles: AKTrolls and Other Politically Motivated Trolling." *Middle East Critique* 27, no. 2 (April 3, 2018): 161–77. <https://doi.org/10.1080/19436149.2018.1439271>.
- Sanger, David E., and Charlie Savage. "U.S. Says Russia Directed Hacks to Influence Elections." *The New York Times*, December 21, 2017, sec. U.S. <https://www.nytimes.com/2016/10/08/us/politics/us-formally-accuses-russia-of-stealing-dnc-emails.html>.
- Saxena, Akрати, Ralucca Gera, and S. R. S. Iyengar. "A Faster Method to Estimate Closeness Centrality Ranking." *ArXiv:1706.02083 [Physics]*, June 7, 2017. <http://arxiv.org/abs/1706.02083>.
- Schwartz, Michael. "German Election Mystery: Why No Russian Meddling?" *The New York Times*, January 20, 2018, sec. World. <https://www.nytimes.com/2017/09/21/world/europe/german-election-russia.html>.
- Seegerberg, Alexandra, and W. Lance Bennett. "Social Media and the Organization of Collective Action: Using Twitter to Explore the Ecologies of Two Climate Change Protests." *The Communication Review* 14, no. 3 (July 1, 2011): 197–215. <https://doi.org/10.1080/10714421.2011.597250>.
- "Şeytan taşladı." *Takvim*, 08 2016. <https://www.takvim.com.tr/guncel/2016/08/16/seytan-tasladi>.
- Shane, Scott. "Five Takeaways From New Reports on Russia's Social Media Operations." *The New York Times*, December 18, 2018, sec. U.S. <https://www.nytimes.com/2018/12/17/us/politics/takeaways-russia-social-media-operations.html>.
- Simón, Luis. "The 'Third' US Offset Strategy and Europe's 'Anti-Access' Challenge." *Journal of Strategic Studies* 39, no. 3 (April 15, 2016): 417–45. <https://doi.org/10.1080/01402390.2016.1163260>.

- Snyder, Michael. "Obama Knows That Turkey Is Buying Oil From ISIS And He Isn't Doing Anything To Stop It." *InfoWars* (blog), November 28, 2015. <https://www.infowars.com/obama-knows-that-turkey-is-buying-oil-from-isis-and-he-isnt-doing-anything-to-stop-it/>.
- Somaskanda, Sumi. "The Cyber Threat To Germany's Elections Is Very Real." *The Atlantic*, September 20, 2017. <https://www.theatlantic.com/international/archive/2017/09/germany-merkel-putin-elections-cyber-hacking/540162/>.
- "Son dakika: YSK, 2018 kesin seçim sonuçlarını açıkladı." *Hürriyet*, July 4, 2018. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/son-dakika-ysk-2018-kesin-secim-sonuclarini-acikladi-40886560>.
- Spoehr, Dominic. "Fake News and Ideological Polarization: Filter Bubbles and Selective Exposure on Social Media." *Business Information Review* 34, no. 3 (September 1, 2017): 150–60. <https://doi.org/10.1177/0266382117722446>.
- Stelzenmüller, Constanze. "The Impact of Russian Interference on Germany's 2017 Elections." *Brookings* (blog), June 28, 2017. <https://www.brookings.edu/testimonies/the-impact-of-russian-interference-on-germanys-2017-elections/>.
- Stukal, Denis, Sergey Sanovich, Richard Bonneau, and Joshua A. Tucker. "Detecting Bots on Russian Political Twitter." *Big Data* 5, no. 4 (December 1, 2017): 310–24. <https://doi.org/10.1089/big.2017.0038>.
- Tandoc Jr, Edson C., Zheng Wei Lim, and Richard Ling. "Defining 'Fake News.'" *Digital Journalism* 6, no. 2 (February 7, 2018): 137–53. <https://doi.org/10.1080/21670811.2017.1360143>.
- Taub, Ben. "The ISIS Oil Trade, from the Ground Up," December 4, 2015. <https://www.newyorker.com/news/news-desk/the-isis-oil-trade-from-the-ground-up>.
- "Text of Newly-Approved Russian Military Doctrine." Carnegie Endowment for International Peace, February 5, 2010. <https://carnegieendowment.org/2010/02/05/text-of-newly-approved-russian-military-doctrine-pub-40266>.
- "The 'Lisa Case': Germany as a Target of Russian Disinformation." NATO, 2016. <http://www.nato.int/docu/review/2016/Also-in-2016/lisa-case-germany-target-russian-disinformation/EN/index.htm>.
- Thieltges, Andree, Orestis Papakyriakopoulos, Juan Carlos Medina Serrano, and Simon Hegelich. "Effects of Social Bots in the Iran-Debate on Twitter." *ArXiv:1805.10105 [Cs]*, May 25, 2018. <http://arxiv.org/abs/1805.10105>.
- Thomas, Timothy. "Russia's 21st Century Information War: Working to Undermine and Destabilize Populations." Riga: NATO STRATCOM, 2015. <https://www.stratcomcoe.org/timothy-thomas-russias-21st-century-information-war-working-undermine-and-destabilize-populations>.
- Tsvetkova, Maria, and Lidia Kelly. "Russia Says It Has Proof Turkey Involved in Islamic State Oil Trade." *Reuters*, December 2, 2015. <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-russia-turkey-idUSKBN0TL19S20151202>.
- "Turkey Confirms Cancellation of \$3.4 Billion Missile Defence..." *Reuters*, November 18, 2015. <https://www.reuters.com/article/us-turkey-china-missile-idUSKCN0T61OV20151118>.

- “UK Political Parties Warned of Russian Hacking Threat: Report.” *Reuters*, March 12, 2017. <https://www.reuters.com/article/us-britain-russia-cybercrime-idUSKBN16J00E>.
- Visentin, Marco, Gabriele Pizzi, and Marco Pichierri. “Fake News, Real Problems for Brands: The Impact of Content Truthfulness and Source Credibility on Consumers’ Behavioral Intentions toward the Advertised Brands.” *Journal of Interactive Marketing* 45 (February 1, 2019): 99–112. <https://doi.org/10.1016/j.intmar.2018.09.001>.
- “Voter Turnout in Turkey Elections Was 87 Percent: State Broadcaster.” *Reuters*, June 24, 2018. <https://www.reuters.com/article/us-turkey-election-turnout-idUSKBN1JK0SP>.
- Wagnsson, Charlotte, and Maria Hellman. “Normative Power Europe Caving In? EU under Pressure of Russian Information Warfare.” *JCMS: Journal of Common Market Studies* 56, no. 5 (2018): 1161–77. <https://doi.org/10.1111/jcms.12726>.
- Wang, Alex Hai. “Detecting Spam Bots in Online Social Networking Sites: A Machine Learning Approach.” In *Data and Applications Security and Privacy XXIV*, edited by Sara Foresti and Sushil Jajodia, 335–42. Lecture Notes in Computer Science. Springer Berlin Heidelberg, 2010.
- Wasserman, Herman. “Fake News from Africa: Panics, Politics and Paradigms.” *Journalism*, December 17, 2017, 1464884917746861. <https://doi.org/10.1177/1464884917746861>.
- Way, Lucan A. “The Limits of Autocracy Promotion: The Case of Russia in the ‘near Abroad.’” *European Journal of Political Research* 54, no. 4 (2015): 691–706. <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12092>.
- Williams, Oscar. “Russia Is Targeting UK Infrastructure through Supply Chains, NCSC Warns.” *New Statesman*, April 6, 2018. <https://tech.newstatesman.com/business/russia-uk-critical-infrastructure>.
- Wintour, Patrick. “Russian Bid to Influence Brexit Vote Detailed in New US Senate Report.” *The Guardian*, January 10, 2018, sec. World news. <https://www.theguardian.com/world/2018/jan/10/russian-influence-brexit-vote-detailed-us-senate-report>.
- Wintour, Patrick, and Andrew Roth. “Russia Summons Dutch Ambassador over Hacking Revelations.” *The Guardian*, October 8, 2018, sec. World news. <https://www.theguardian.com/world/2018/oct/08/russia-summons-dutch-ambassador-over-hacking-revelations>.
- Yinanç, Barçın. “Poor Media Literacy ‘Making Turks Vulnerable to Fake News’ - Turkey News.” *Hürriyet Daily News*. December 10, 2018. <http://www.hurriyetaidailynews.com/poor-media-literacy-making-turks-vulnerable-to-fake-news-139582>.
- Yılmaz, Mehmet Y. “Davutoğlu bıçağın sırtında.” *Hürriyet*, July 19, 2016. <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/mehmet-y-yilmaz/davutoglu-bicagin-sirtinda-40154956>.
- Yourish, Karen, and Troy Griggs. “8 U.S. Intelligence Groups Blame Russia for Meddling, but Trump Keeps Clouding the Picture.” *The New York Times*, July 16, 2018, sec. U.S. <https://www.nytimes.com/interactive/2018/07/16/us/elections/russian-interference-statements-comments.html>, <https://www.nytimes.com/interactive/2018/07/16/us/elections/russian-interference-statements-comments.html>.
- Zannettou, Savvas, Tristan Caulfield, Emiliano De Cristofaro, Michael Sirivianos, Gianluca Stringhini, and Jeremy Blackburn. “Disinformation Warfare: Understanding State-Sponsored Trolls on Twitter and Their Influence on the Web.” *ArXiv:1801.09288 [Cs]*, January 28, 2018. <http://arxiv.org/abs/1801.09288>.

Siber Politikalar ve Dijital Demokrasi 2019/2

Mart 2019

TÜRKİYE'DEKİ RUS DİJİTAL MEDYA VE BİLGİ EKOSİSTEMİ

H. Akın Ünver | EDAM, Oxford CTGA & Kadir Has Üniversitesi